

The background of the cover is a photograph of a residential street in Purmerend. In the foreground, a canal with a brick bridge and a blue railing is visible. The water reflects the sky and the buildings. The sky is blue with scattered white clouds. The buildings are multi-story brick houses with white window frames. A large, leafless tree stands in the middle ground. The title 'GROEI KERN PURMEREND' is overlaid in large, white, bold, sans-serif capital letters.

GROEI KERN PURMEREND

CULTUURHISTORISCHE VERKENNING
VAN DE UITBREIDINGSWIJKEN
1945-1990

International New Town Institute

2021

GROEIKERN PURMIEREND

**CULTUURHISTORISCHE VERKENNING
VAN DE UITBREIDINGSWIJKEN
1945-1990**

Inhoudsopgave

4 **Voorwoord**

9 **Inleiding**

De jaren vijftig, Voorzichtig begin van de groei
'Structuurplan 40.000' en Overwhere-zuid

De jaren zestig, Kwantiteit eerst
Wheermolen en Overwhere-noord

De jaren zeventig, Groeikernstatus
'Structuurplan 1972', de Gors

De jaren tachtig, Stedelijkheid en structuur
De Purmer-noord en zuid

Epiloog

Wijken

49 **Overwhere-zuid**

85 **Wheermolen**

113 **Overwhere-noord**

153 **De Gors-zuid**

187 **De Gors-noord**

217 **De Purmer-noord**

253 **De Purmer-zuid**

269 **De Beemster**

276 Bronnen

278 Colofon

Voorwoord

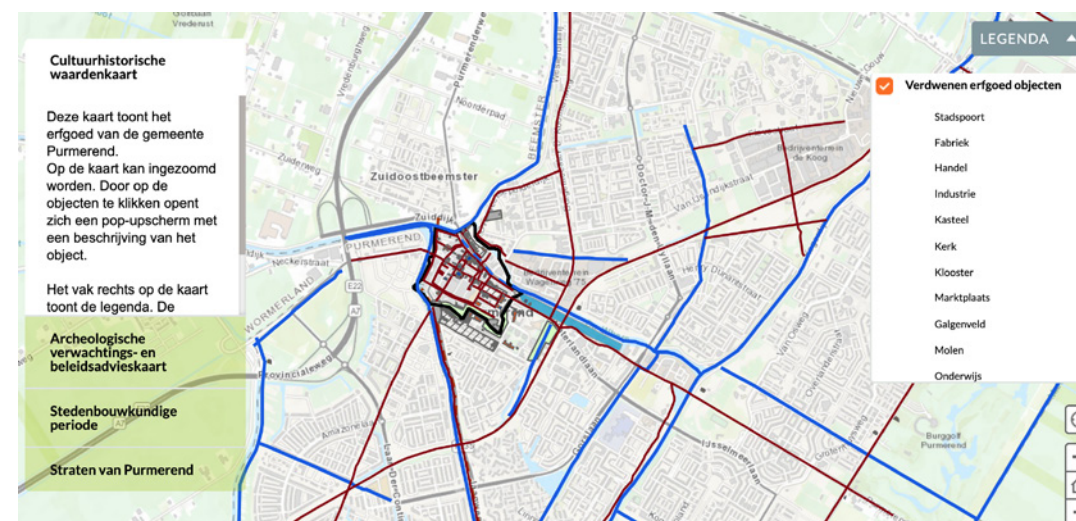
Voor u ligt een Cultuurhistorische Verkenning voor de naoorlogse stadsdelen van Purmerend. Want hoewel Purmerend een historische stad is met een geschiedenis die vele eeuwen teruggaat, is het grootste deel van de stad tot stand gekomen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Tijdens de wederopbouwperiode (1940-1965) werden de eerste uitbreidingswijken gebouwd en vanaf de aanwijzing tot Groeikern in 1972 nam het inwonertal snel toe in de zogenaamde Post 65 periode (1965-1990).

De wijken die verreezen waren achtereenvolgens: Overwhere Zuid (1957-1969), Wheermolen (1964-1971), Overwhere Noord (1970-1981), De Gors Zuid (1977-1981), Gors Noord (vanaf 1979), Purmer-Noord (1981-1985) en Purmer-Zuid (1987-1995). Deze wijken vormen het onderwerp van deze Cultuurhistorische Verkenning. In verband met de naderende eenwording van de gemeenten Purmerend en de Beemster is ook dit gebied aan deze studie toegevoegd.

Purmerend heeft ongeveer 125 gemeentelijke monumenten en die liggen allemaal in de historische stad of net daarbuiten, op een oppervlakte die niet veel meer dan een paar procent beslaat van het gehele stadslichaam. Verreweg het grootste deel van de stad stamt uit de naoorlogse periode, maar het lijkt alsof hier geen architectuur van enige betekenis tot stand is gebracht. Deze studie dient om uit te zoeken of dat ook inderdaad zo is. Of zijn er misschien toch bijzondere woningen, objecten, (groen) structuren gerealiseerd, waarmee rekening gehouden kan of moet worden in de toekomst?

De aanleiding voor dit onderzoek wordt gevormd door het feit dat er steeds vaker (her)ontwikkelplannen worden gemaakt voor de naoorlogse wijken van Purmerend. De woningnood legt een grote druk op de regio en dat wordt ook in Purmerend gevoeld. Of er bij verdichting of sloop/nieuwbouwplannen eventuele historisch waardevolle objecten, structuren en ensembles uit de groeikernperiode in het geding zijn, is onvoldoende bekend. Deze waarde kan stedenbouwkundig, architectuurhistorisch of cultuurhistorisch zijn en deze drie waarden worden -analoog aan de richtlijnen van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed- als leidraad genomen voor deze verkenning.

Voor deze verkenning is een werkwijze gehanteerd die begon bij de empirische observatie in de verschillende wijken en bij de secundaire bronnen zoals boeken en tijdschriften; vervolgens zijn enkele interviews gehouden met betrokken ambtenaren, ontwerpers en stedenbouwkundigen en volgde de bestudering van primaire bronnen in de archieven. Een overzicht van de gebruikte bronnen vindt u achter in dit rapport.

Op de cultuurhistorische waardenkaart van Purmerend komen (nu nog) geen naoorlogse erfgoedobjecten voor (<https://datalab.purmerend.nl/erfgoed/>)

De verkenning omvat naast een inventarisatie en beschrijving ook een waardering van architectonische objecten, (groen en water-) structuren en ensembles; het vormt zo een inhoudelijke onderligger voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen en geeft de gemeente Purmerend handvatten bij het bepalen van de stedenbouwkundige, landschappelijke en architectonische waarde van de naoorlogse wijken en bij het opstellen van bijbehorend beleid.

Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit een inleiding waarin de nationale context en de beleidsmatige achtergrond van de naoorlogse ontwikkeling van Purmerend wordt beschreven. Daarnaast worden de ontwikkelingen in de Nederlandse stedenbouw en architectuur belicht voor zover ze van belang zijn om de Purmerendse wijken te begrijpen en analyseren. De inleiding dient ook om de verhalen en ideeën achter de achtereenvolgende wijken boven water te halen. Immers: de naoorlogse wijken zijn niet hetzelfde. Ze zijn elk gevormd door hun tijd; een weerspiegeling van de concepten en visies op architectuur, stedenbouw en de samenleving in verschillende perioden, maar ook van prozaïsche factoren als beleid, politiek en financiën. In Purmerend is vanaf de jaren vijftig in elk decennium wel een uitbreidingswijk van formaat gerealiseerd en dat heeft geleid tot een zuivere staalkaart van opeenvolgende stedenbouwkundige ontwerpen, waarbij elke wijk typerend is voor een bepaald gedachtengoed. Deze staalkaart werd grotendeels door twee externe bureaus tot stand gebracht: dat van Wieger Bruin en vervolgens dat van Fred Zandvoort. De wijken ontwikkelden zich van traditionalistisch, naar modernistisch en puur kwantitatief, naar laagbouw en afwisseling, naar recreatief-stedelijk. De inleiding beschrijft de achtergronden van deze ontwikkelingen.

Na de inleiding wordt elke wijk apart belicht, waarin aandacht wordt gegeven aan de totstandkoming, de principes en inhoudelijke uitgangspunten van het stedenbouwkundige ontwerp inclusief verkeer en groen; de realisatie van de wijk en eventuele wijzigingen van het ontwerp; de gerealiseerde woningen, openbare gebouwen en overige voorzieningen.

Aan de architectonische objecten die bijzonder zijn vanwege hun stedenbouwkundige, architectuurhistorische of cultuurhistorische waarde wordt apart aandacht gegeven. We belichten woningbouw, winkelcentra, kerken, scholen en andere gebouwen in de wijken. Omdat de woningbouw in de naoorlogse periode dikwijls seriematig was, wordt de architectuur daarvan over het algemeen op hoofdlijnen beschreven: niet pandsgewijs, maar per ensemble, straat of buurtje. Daarnaast zijn ook de uitzonderlijke objecten geïnventariseerd, beschreven en van een waardering voorzien.

Het onderzoek leidt ten slotte tot een aantal beknopte conclusies over de stedenbouwkundige/landschappelijke, cultuurhistorische en architectonische waarden van de wijk. De belangrijkste structuren, ensembles en beeldbepalende objecten zijn bovendien gevisualiseerd in een kaart.

Structuurplan 40.000, 1957 (Waterlands Archief)

Inleiding

De jaren vijftig: Voorzichtig begin van de groei 'Structuurplan 40.000' en Overwhere-zuid

Voor Purmerend was de aanwijzing tot Groeikern in 1972 een moment in een proces dat op dat moment al bijna 20 jaar duurde. Al in 1955 werd overeengekomen met Purmerend dat het stadje, dat op dat moment slechts 5000 inwoners had, als 'overlooptgemeente' van Amsterdam zou fungeren. Dat was niet alleen in het belang van Amsterdam, dat een groot aantal woningen nodig had om de economische ontwikkeling van de stad aan te jagen; er was ook de behoefte van het 'lege' Noord-Holland 'op verbreking van het sociaal-cultureel en economische isolement van het noorden van Noord-Holland', en bebouwing en een groter inwonertal zouden daarbij helpen.¹ Purmerend vervulde ondanks haar geringe inwonertal wél een sterk regionale functie, met 'twee ziekenhuizen, scholen voor voortgezet onderwijs, belangrijke vee- en warenmarkt en de daarbij behorende lasten van de infrastructuur'.² Vandaar dat Purmerend positief stond tegenover de vraag -eerst van Amsterdam en later van het rijk- om de stad uit te breiden en vele tienduizenden extra bewoners te verwelkomen. Toen later de officiële Groeikernstatus werd toegekend, betekende dat de mogelijkheid om ook te investeren in andere zaken, zoals in infrastructuur van wegen, tunnels en culturele voorzieningen, om daarmee de kwaliteit van het wonen in Purmerend te verbeteren.

Bij het begin van de groei in 1955 ging het om 200 woningen voor arbeiders die in Amsterdam-noord in de industrie werkten, en ook enkele bedrijven en industrieën uit Amsterdam vestigden zich. Purmerend werd langzaam een 'overloopstad', en om die overloop ruimtelijk in goede banen te leiden werd direct in 1955 aan het bureau van Wieger Bruin de opdracht gegeven een uitbreidingswijk in de Overwheresepolder te ontwerpen en tegelijk een structuurplan op te stellen voor maar liefst 40.000 inwoners. **Wieger Bruin** (zie pagina 10) was de vaste extern stedenbouwkundige van de gemeente Purmerend, die al sinds de jaren dertig regelmatig werd ingeschakeld.

Dat de toekomst van Purmerend er een van grote veranderingen en vooral van onstuimige groei zou zijn was duidelijk en niet alleen door de bouw van 200 woningen of de afspraken met Amsterdam. Het invloedrijke overheidsrapport Het Westen des Lands uit 1958³, dat de basis legde voor de 1ste Nota voor de Ruimtelijke Ordening (1960), wees Purmerend aan als een mogelijke satellietstad, die de overloop vanuit het overbevolkte Amsterdam (geschat op 135.000 mensen) zou kunnen opvangen door te groeien naar een bewonersaantal van 30-40.000 in 1980.⁴ Vandaar dat het Structuurplan van Wieger Bruin het aantal van 40.000 mensen als doelstelling formuleerde.

- 1 Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988, p.24
- 2 Idem, p.28
- 3 Werkcommissie Westen des lands, De ontwikkeling van het westen des lands, Rijksdienst voor het Nationale Plan, Den Haag, 1958
- 4 Brief van gemeente Purmerend aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 10 april 1963, Waterlands Archief

De ontwikkeling van het westen des lands, 1958

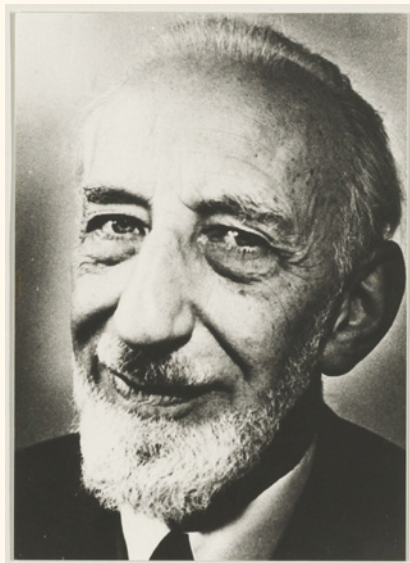

Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen (later Vink Van de Kuilen Klein)

Wieger Bruin (1893-1971) werd geboren in Groningen en werd na de vijfjarige HBS opgeleid tot kunstschilder aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Hierna volgde hij een avondopleiding aan de Bouwkundige Afdeling van de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijs in Amsterdam. In de hoofdstad ging Bruin aan de slag bij gerenommeerde Amsterdamse architecten als Jan Gratama, Gerrit Versteeg, Allard Hulshoff en de gebroeders van Gendt. Gratama, Versteeg en Hulshoff werkten in de eerste decennia van de twintigste eeuw met onder andere Berlage aan grote volkshuisvestingprojecten in Amsterdam en hier zal Bruin voor het eerst in aanraking gekomen zijn met grootschalige stedenbouw.

In 1923 richtte Bruin een eigen bureau op aan de Keizersgracht 756 in Amsterdam. De eerste opdrachten waren voor woonhuizen en villa's voor welgestelden in vooral het oosten van Nederland. In 1926 ontwierp Bruin een woonblok 'gemeentewoningen' in de Amsterdamse Transvaalbuurt, waarvoor wederom Berlage het stedenbouwkundig plan opstelde. Dit project van Bruin is duidelijk geïnspireerd door de destijds gebruikelijke stijl van de Amsterdamse School, te zien in de lange gevelwanden met uitspringende verticale metselwerken elementen, zware houten kozijnen en hoge schoorstenen. De woningen onderscheidden zich tegelijkertijd door enkele opvallende details uit de traditionele landelijke architectuur, zoals de houten gevelbekleding in de kopgevels en de hoge zadeldaken. Dit woningbouwproject is typerend voor de stijlontwikkeling van Bruin, die vroeg werd beïnvloed door de principes van de Amsterdamse School en later meer neigde naar het traditionalisme van de Delftse School. Latere projecten worden gekenmerkt door een zeer uiteenlopende typologie in dezelfde traditionalistische architectuur. Een goed voorbeeld van zijn bouwstijl is het bejaardentehuis De Rusthoeve (1936) in Purmerend.

Vanaf de jaren twintig ontwierp Bruin naast individuele objecten ook stedenbouwkundige uitbreidingsplannen van enkele kleine Noord-Hollandse gemeenten, zoals Hoorn, Anna Paulowna én Purmerend (1930). Het vak van stedenbouwkundige was nog niet geprofessionaliseerd en het was gebruikelijk dat uitbreidingsplannen werden opgesteld en uitgetekend door architecten. Vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog kwam dit nieuwe vakgebied voor twee enorme uitdagingen te staan: de inrichting van nieuw ontgonnen land in o.a. de IJsselmeerpolders en de wederopbouw. Bruin was bij beide opgaven zeer betrokken. In de in 1930 drooggelegde Wieringermeer werkte Bruin al voor de oorlog onder supervisie van Granpré Molière aan plannen voor de dorpen Slootdorp, Middenmeer en Wieringerwerf. De dorpen

Prof. Wieger Bruin, 1968 (Collectie Historisch Archief Haarlemmermeer)

Woningbouwproject Transvaalbuurt Amsterdam, 1926 (Collectie Stadsarchief Amsterdam)

De Rusthoeve in Purmerend, 1936 (Collectie Het Nieuwe Instituut)

Maquette van kruisdorp Kreileroord in de Wieringermeer naar ontwerp van Wieger Bruin, 1950 (Collectie Regionaal Archief Alkmaar)

waren zeer herkenbaar door de lange, smalle, centraal gelegen groenstroken, waaromheen eenvoudige eengezinswoningen in kleine blokjes en stroken werden gesitueerd. De toegepaste principes zijn in aangepaste vorm terug te zien in latere ontwerpen van Bruin, waaronder de vroege uitbreidingen van Purmerend. Na de oorlog ontwierp de architect in de Noordoostpolder het stedenbouwkundige plan voor het dorp Rutten. Bruin hanteerde een eenvoudig ontwerp van twee toegangswegen die een assenkruis vormden. In drie kwadranten werden voorzieningen en woningen ingetekend, terwijl het vierde kwadrant werd gereserveerd voor groenstructuren. De overzichtelijke opzet van deze 'kruiswegdorpen' - niet alleen gebruikt door Bruin - werd veelvuldig toegepast in de nieuw ontgonnen polders.

De voor- en naoorlogse opgaven van polderbebouwing en wederopbouw legden een ideologische strijd bloot binnen het snel ontwikkelende en professionaliserende vakgebied van de stedenbouw. Aan de ene kant pleitten de traditionalisten van de Delftse School voor het gedachtengoed van de invloedrijke Delftse hoogleraar Granpré Molière, gebaseerd op de traditionele Nederlandse dorpsstructuur en architectuur. Modernistische voorstanders beijerden zich juist voor een vernieuwende rationalistische stedenbouw, met de overtuiging dat de samenleving maakbaar was door heldere en strak geordende ontwerpen. De invloed van de Delftse School bleef lang dominant, nagenoeg alle dorpen in de Wieringermeer en Noordoostpolder werden gebouwd volgens de traditionalistische ontwerptraditie. Uitzondering was het dorp Nagele dat in de jaren vijftig werd ontworpen door architecten van De 8 en Opbouw. Bruin was onmiskenbaar aanhanger van de traditionalistische stroming en zei over Nagele dat het door de ruime opzet 'knusheid en compactheid' ontbeerde en leek op een Amerikaans boskamp.⁵ Met zijn ontwerpen voor dorpen als Rutten en Creil, maar ook met de wederopbouw en uitbreiding van talloze gemeenten in Noord-Holland was Bruin een invloedrijke traditionalistische pleitbezorger. Zijn invloed reikte ook buiten zijn eigen ontwerpen, aangezien Bruin bijzonder hoogleraar Bouwkunde en Stedenbouw was aan de Landbouwhogeschool in Wageningen en nevenfuncties bekleedde in de Amsterdamse Raad voor Stedenbouw en de Adviescommissie voor Noordhollandse Gemeenten voor bouwontwerpen en uitbreidingen. Na de oorlog vervaagde de scherpe ideologische scheidslijn tussen modernisten en traditionalisten geleidelijk en gebruikten traditionalistische architecten en stedenbouwers steeds vaker ontwerpprincipes (zoals herhaling en industrialisatie) uit de modernistische school. Ook Bruin maakte in zijn ontwerpen voor grotere uitbreidingsplannen, zoals die in Purmerend, Monnickendam en Den Helder, gebruik van modernistisch opvattingen als de wijkgedachte en stempelbebouwing, terwijl hij tegelijkertijd een dorpskleinschaligheid nastreefde.

⁵ W. Bruin, 'Over de dorpen van de Noordoostpolder', Forum, 1-2, 1955, p. 25.

Een ander teken van modernisering van het architectenbureau was het aantrekken van twee jonge compagnons. In 1956 associeerde Bruin zich met de stedenbouwkundige Hubertus Vink (1925-2012) en in 1961 met de architect Wouter van de Kuilen (1923-2003). De nieuwe bureaupartners waren beiden betrokken bij toonaangevende projecten uit de modernistische stedenbouw. Zo ontwierp Van de Kuilen notabene in Nagele een modernistisch kerkgebouw (1960) voor de Hervormde Kerk en was Vink de hoofdplanoloog voor het enorme winkel-, kantoor- en woningcomplex Hoog Catharijne (ontwerp uit 1962, oplevering 1973) in Utrecht. Van de Kuilen was in Amsterdam ook verantwoordelijk voor de Koningskerk (1956) in het functionalistische tuindorp Frankendael en voor de markante torenflats (1966) in het buurtje Torenwijk in de tuinstad Osdorp. De invloed van de twee vernieuwende compagnons was merkbaar in de plannen die vanaf de jaren zestig werden gemaakt in Purmerend en andere steden en dorpen. Zo werd vaker hoogbouw toegepast en kreeg gemotoriseerd verkeer nog meer ruimte. Kenmerkend voor de ontwikkeling van het bureau was hoe de kleinschaligheid en variatie die Wieger Bruin de buurtjes in Overwhere-zuid meegaf tien jaar later waren verdwenen met het plan voor Overwhere-noord. Bij dit laatste uitbreidingsplan was Wieger Bruin vermoedelijk ook niet meer betrokken. De inmiddels al lang pensioengerechtigde architect overleed in 1971, een jaar voor de oplevering van de Purmerendse nieuwbouwwijk.

Onder de naam Vink Van de Kuilen en Klein bleef het Amsterdamse bureau betrokken bij de uitbreidingen van Purmerend en andere gemeenten. Vooral de stedenbouwkundige Vink wordt vaak genoemd in persberichten en plantoelichtingen over stadsvernieuwingen en uitbreidingswijken door heel Nederland. Hij maakte uitbreidingsplannen voor vele kleinere gemeenten rond Amsterdam, zoals Aalsmeer, Monnickendam en Amstelveen. Daarnaast was hij betrokken bij uiteenlopende opgaven, zoals de planvorming voor de herontwikkeling van Scheveningse Kurhausplein in samenwerking met Jaap Bakema. Ook drukte Vink zijn stempel op de naoorlogse stedenbouw door zijn bijdragen aan talloze adviescommissies. Net als zijn collega en voorganger Wieger Bruin gaat Vink door zijn stedenbouwkundige werk op de achtergrond niet de geschiedenis in als een grote naam. Toch is hun beider oeuvre en bijdrage aan het vakgebied van de stedenbouw enorm. Met de huidige vernieuwingsopgave van veel naoorlogse uitbreidingswijken staat hun erfenis onder druk.

Uitbreidingsplan voor Markgouw in Monnickendam door Wieger Bruin, Vink en van de Kuilen, 1961 (Collectie Waterlands Archief)

Het buurtje Torenwijk in Amsterdam Osdorp, circa 1966 (Collectie Stadsarchief Amsterdam)

Bepalend voor de stadsvorm in dit structuurplan waren de verwachte tracés van de toekomstige snelwegen in noord-zuid en oost-west richting (tegenwoordig de A7 en de N244), die elkaar in de Beemster kruisten. De noord-zuid weg vormde de begrenzing van de stad aan de westkant, terwijl de Purmerringvaart de oostelijke grens zou worden. In dit structuurplan werd de Purmer dus nog niet als bouwlocatie gezien, daarentegen de Beemster wél.⁶

Binnen deze twee grenslijnen was plaats voor de wijken die aan de toekomstige 40.000 mensen plaats moesten bieden: twee grote wijken in de Zuidoost Beemster, van elkaar gescheiden door de oost-west autoweg naar de toekomstige Markerwaard; twee wijken in de Overweersche polder (Overwhere zuid en -noord), ook gescheiden door dezelfde autoweg; en tenslotte twee wijken tussen het spoor en de Purmerringvaart, in de zuidoostelijke hoek van Purmerend, van elkaar gescheiden door de Where (tegenwoordig: Wheermolen en de Gors). De wijken waren zoveel mogelijk in de buurt van het historische centrum gelegd, maar de stadsvorm werd toch excentrisch naar het oosten gericht. Aan de westelijke kant van de snelweg was slechts een groot industrieterrein voorzien, gunstig gelegen aan de route naar Amsterdam.

De oost-west snelweg van Alkmaar naar de Markerwaard heeft in dit plan een ander tracé dan het uiteindelijk kreeg: ten noorden van Overwhere-zuid (zie pagina 49). Hoewel het tracé niet zo is uitgevoerd heeft het wel de vormgeving van die wijk bepaald. Overwhere-zuid was de eerste wijk die gedetailleerd werd uitgewerkt en dat gebeurde terwijl het structuurplan nog in ontwikkeling was. Vanaf het begin van de groei in Purmerend was er dus sprake van haast. Vanaf 1955 werd Overwhere buurt voor buurt uitgewerkt. Het ontwerp laat zien dat het gemeentebestuur en Wieger Bruin de groei weliswaar omarmden, maar toch ook niet het kleinstedelijke en rustige karakter van Purmerend op wilden geven. Het stedenbouwkundig ontwerp lijkt op het eerste gezicht modernistisch, maar verschilt toch hemelsbreed van de wijken die tegelijkertijd werden gerealiseerd in Amsterdam-west of Rotterdam-zuid en die bestonden uit open strokenbouw in een orthogonale structuur. Bij Wieger Bruin zijn de buurten opgebouwd uit een divers scala aan lage bouwvolumes die op steeds andere manier zijn gerangschikt: geschakeld, als een bijna gesloten bouwblok, in een hof of langs de rand van een groene scheg. Een favoriete stedenbouwkundige vorm van Bruin lijkt het V-vormige hof te zijn, dat hij veelvuldig gebruikt, ook in latere wijken en ook in andere steden.⁷ Het hof vormt een beschutte en naar binnen gekeerde woonvorm. In de centrale ruimte lag meestal een plantsoen of grasveld maar ook dikwijls een collectieve voorziening als een (lagere) school. Een ander favoriete vorm was het extreem lange bouwblok dat diende om een buurt te begrenzen en de rand ervan te markeren, zodat de stedenbouwkundige vormgeving en de eenheden waaruit de wijk

⁶ Prof. Wieger Bruin, Toelichting bij het structuurplan voor de gemeente Purmerend, 10 februari 1956, Waterlands Archief
⁷ Leon van Meijel, Teake Bouma, Cultuurhistorische Verkenning Doetinchem-Overstegen (1966-1977), Doetinchem 2014

Kaartfragment van het V-vormige hof, Overwhere zuid (Waterlands Archief)

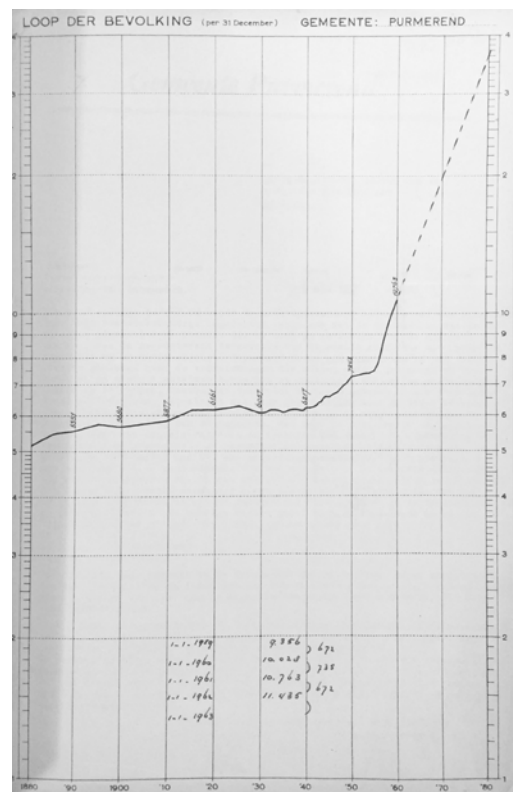

Kaartfragment van lang bouwblok, Overwhere zuid (Waterlands Archief)

Prognose van de bevolkingsgroei in Purmerend, 1962 (Waterlands Archief)

achter het station een plek moesten krijgen.¹⁰ En al snel werden de getallen nog extremer: Joop den Uyl, wethouder Publieke Werken en Stadsontwikkeling in Amsterdam, lanceerde in 1964 de gedachte dat Purmerend zou groeien tot 150.000 inwoners.¹¹

De gevolgen van de druk om steeds sneller en meer te bouwen zijn in de wijken Wheermolen (zie pagina 85) en Overwhere-noord goed te zien. In het structuurplan uit 1957 waren beide wijken al opgenomen en beschouwd als een voortzetting van Overwhere-zuid. Het stedenbouwkundige ontwerp voor Wheermolen dat in 1960 door ir. Vink (van bureau Wieger Bruin) was gemaakt, leek aanvankelijk sterk op dat voor Overwhere-zuid: een eerder tuinstedelijk dan hoogstedelijk karakter, met veel groengebieden, eengezinswoningen aan brede straten en slechts enkele hogere torenflats in een groene setting om de rand van de wijk te markeren. Oorspronkelijk zou Wheermolen 2000 woningen bevatten voor 8000 inwoners, maar al snel werd dit verhoogd tot 2750 woningen voor 10 à 11.000 inwoners. Dit was onderdeel van het beleid van Pieter Bogaers, Minister van Volkshuisvesting van 1963-1966, die de woningproductie in Nederland en speciaal in de Groeikernen stimuleerde en opvoerde tot 100.000 per jaar.

Zonder dat het stedenbouwkundige plan van Wheermolen werd aangepast, werd de woningbouw verdicht; ranke torens werden vervangen door galerijflats, middelhoogbouw door hoogbouw, vier lagen werd twaalf lagen, groene buffers werden volgebouwd. De hoogbouw die de rand diende te markeren sloot de wijk nu op een onprettige manier af en stelde de laagbouw in de schaduw.

De druk om de productie te verhogen veranderde het karakter van de wijk in negatieve zin; kort samengevat kwam er meer hoogbouw en minder groen. Voor de (aspirant-) bewoners van Purmerend zou Wheermolen het 'schrikbeeld' worden van hoe ze niet wilden wonen.¹²

In 1968 werd door ir. Vink het plan voor Overwhere-noord (zie pagina 113) gemaakt en ook daar drukte de woningnood zijn stempel op het eindresultaat. Vanwege bezuinigingen werd bovendien de diversiteit aan woningtypes geschrapt, die in Overwhere-zuid nog sterk aanwezig was. Nu was er per buurt slechts één type eengezinswoning, middelhoogbouw en hoogbouw en sommige buurten waren zelfs volledig ingevuld met hetzelfde type eengezinswoning. De hoogbouw galerijflats die de noordelijke rand van de wijk markeerden, werden ingetekend met 12 verdiepingen, maar dat werd de provinciale autoriteiten te gek: de PPD (Provinciale Planologische Dienst) liet de flats verlagen naar negen verdiepingen, om het zicht vanuit de polder enigszins te beschermen.

¹⁰ Brief van Wieger Bruin, Vink & Van de Kuilen aan het college van B&W, 27 september 1962, Waterlands Archief

¹¹ Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988

¹² 'Purmerend denkt mee over stadsplan', in: Algemeen Handelsblad, 24 mei 1968, 15.

Jaren zeventig, groeikernstatus Structuurplan 1972, de Gors

In 1966 verscheen de 2de Nota Ruimtelijke Ordening, die van grote betekenis voor Purmerend zou zijn. In deze nota werd het idee van de 'gebundelde deconcentratie' gelanceerd, met als doel om 'sprawl', het dichtslibben van het platteland, te voorkomen en de overloop vanuit de grote steden op een geordende en geconcentreerde manier op te vangen. Daarbij moest het groene hart van de Randstad openblijven en de overloop naar buiten gedirigeerd worden.

Binnen het beleid van 'gebundelde deconcentratie' werden in totaal negentien gemeentes aangewezen om ca. 1.000.000 mensen onder te brengen. Purmerend was dus niet de enige Groeikern; ook Hoofddorp, Zoetermeer, Spijkenisse (Nissewaard), Capelle aan den IJssel, Nieuwegein, Houten, Duiven-Westervoort en Helmond groeiden van dorpje of kleine stad tot middelgrote stad van tenminste 50.000 inwoners. Een bijbehorend (financieel) instrumentarium kwam er echter niet direct en het beleid bleef niet meer dan een aanmoediging. Dat leidde niet tot veel resultaten. In 1970 luidde Amsterdam de noodklok over onvoldoende huisvestingsmogelijkheden voor mensen uit de stadsvernieuwingsgebieden vanwege achterblijvende groei in de Noord-Hollandse Groeikernen of overlooptgemeenten zoals ze toen nog genoemd werden.¹³ Er werd een stortvloed aan stuurgroepen ingesteld die in de regio de woningproductie moesten aanjagen.

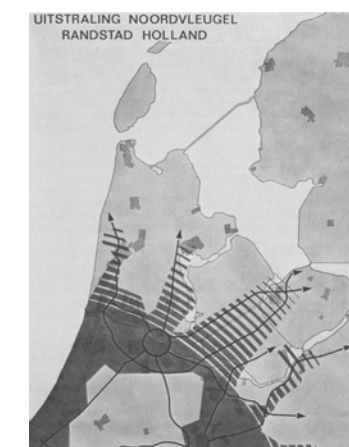
Doorslaggevend was het verschijnen van de Nota Volkshuisvesting in 1972, waarmee de beleidsmatige en financiële kaders werden geschapen die het mogelijk maakten om echt tot snelle ontwikkeling van de Groeikernen over te gaan.¹⁴ Een efficiënte coördinatie tussen de vele betrokken departementen werd in het vooruitzicht gesteld en honderden miljoenen werden gereserveerd voor de aanleg van infrastructuur en het geven van 'locatiesubsidies, extra uitgaven voor een wervend woonmilieu'.¹⁵ Groeikern was overigens een term die pas in deze Nota werd gebezigd en het tot dan toe gebruikte woord 'overlooptgemeente' verving.

Purmerend was ondertussen aan het werk om een nieuw structuurplan op te stellen. Omdat elke tien jaar een structuurplan moet worden herzien, begon men in 1967 aan een update van het vigerende structuurplan uit 1957 dat voor een totaal van 40.000 inwoners was ontworpen en een voorzet voor de wijken Overwhere-zuid, Wheermolen en Overwhere-noord omvatte. Inmiddels was de groeiverwachting opgeschroefd naar 100.000 inwoners. Het oplossen van de woningnood door het snel realiseren van grote aantallen

Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland

De zgn. blokjeskaart uit de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening, 1966

Uitstraling van verstedelijking vanuit de noordvleugel van de Randstad (De groeikernen als hoekstenen van de Nederlandse ruimtelijke planningsdoctrine, p.68)

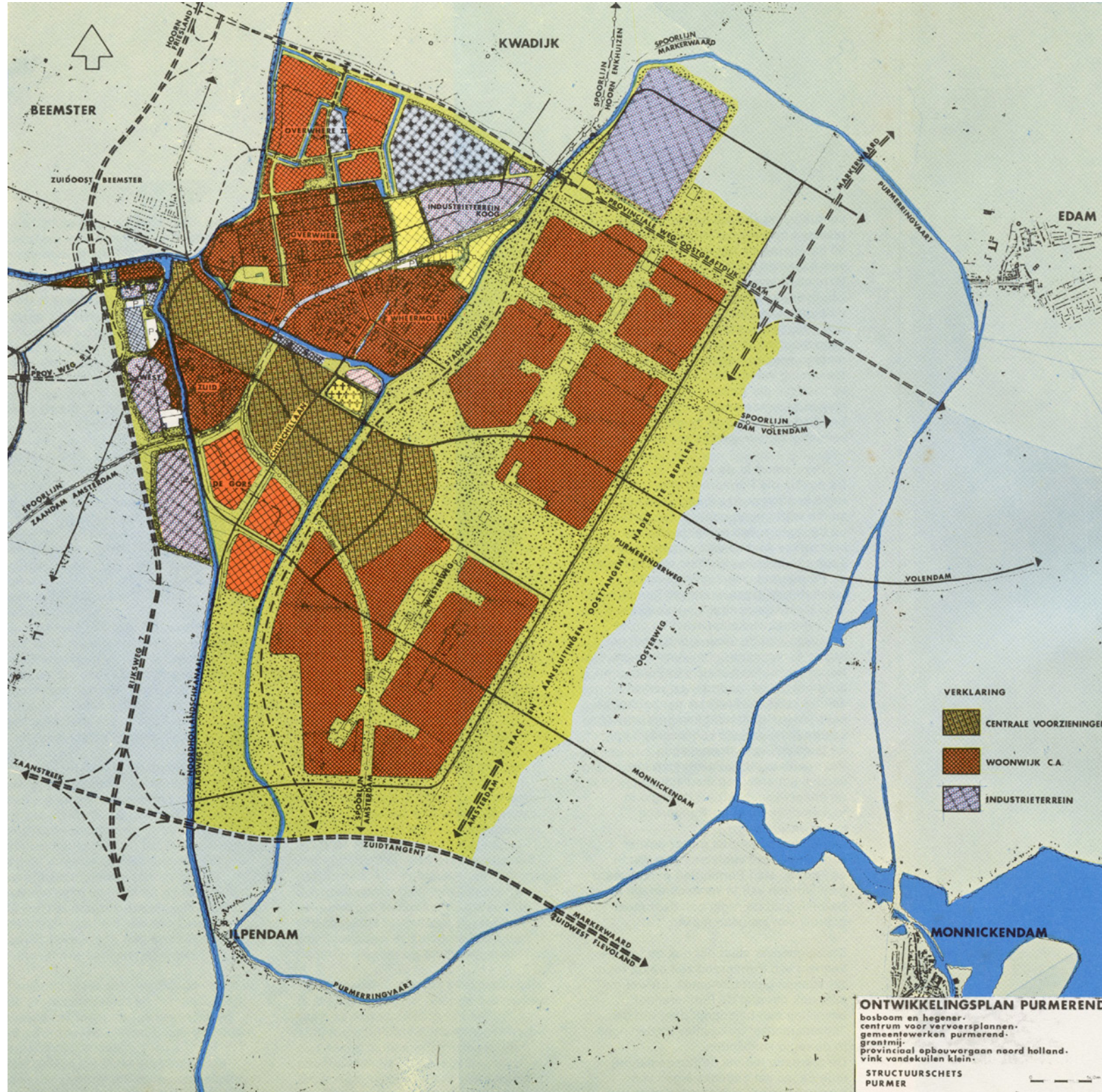
Groeikernen in Nederland

1.5 Het eerste pappen
De eerste van Purmerend heeft een...
In september 1971 werd de...
De bestuurscommissie werd door de...
In 1965 heeft echter in de gemeente...
De ontwikkeling van de gemeente...
In 1971 heeft het aantal... 1.000 per dag.

**1.6 Overeenkomsten en...
Purmerend heeft...
GEZONDHEIDZORG...
NATUURLE DIERENVERLENING...
MARKTVEZEN...
Onderwijs...
1974**

13 'Amsterdam behoeft woningproductie in het gewest', dienst Publieke Werken, dienst Volkshuisvesting Amsterdam, 1970. Deze nota van Amsterdam zette opnieuw aan tot een grote woningproductie in Purmerend. Hetzelfde deed de provinciale nota 'Drie miljoen Noord-Hollanders', die later in het streekplan Waterland zou worden uitgewerkt.

14 A. Faludi, A.J. van der Valk, De Groeikernen als hoekstenen van de Nederlandse planningsdoctrine, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1990, p.79

15 Idem, p.86

16 Daarnaast werd aan het structuurplan meegewerkt door Bosboom Hegener Ingenieurs, Stichting Centrum voor Vervoersplannen, Grontmij, J.A. Launspach/Sociografisch Bureau De Meerlanden, Provinciaal Opbouworgaan

17 Een aantal elementen voor het stadscentrum werden door de makers van het structuurplan overgenomen uit de nota 'Karakter en plaats van het hoofdcentrum' (1971).

18 Ook Amsterdam wees -terecht- op de problematische excentrische ligging van het centrum, maar het bezwaar werd door Purmerend van tafel geveegd, p.78 Structuurplan 1972, p.78.

19 A. Faludi, A.J. van der Valk, De Groeikernen als hoekstenen van de Nederlandse planningdoctrine, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1990, p.69

woningen stond dan ook centraal in het structuurplan dat in 1972 werd gepresenteerd.

De gemeente maakte het nieuwe ontwikkelingsplan samen met de opvolger van het bureau van Wieger Bruin, die in 1971 was overleden. Ir. Vink had het bureau met andere partners voortgezet onder de naam Vink Van de Kuilen Klein.¹⁶ Om de ambitieuze doelstelling van 100.000 inwoners te halen, stelde men de controversiële stap voor om de helft van de Purmer te bebouwen, met 20.000 huizen. Inmiddels was de gemiddelde woningbezetting gedaald tot drie personen, zodat het hier om 60.000 inwoners ging.

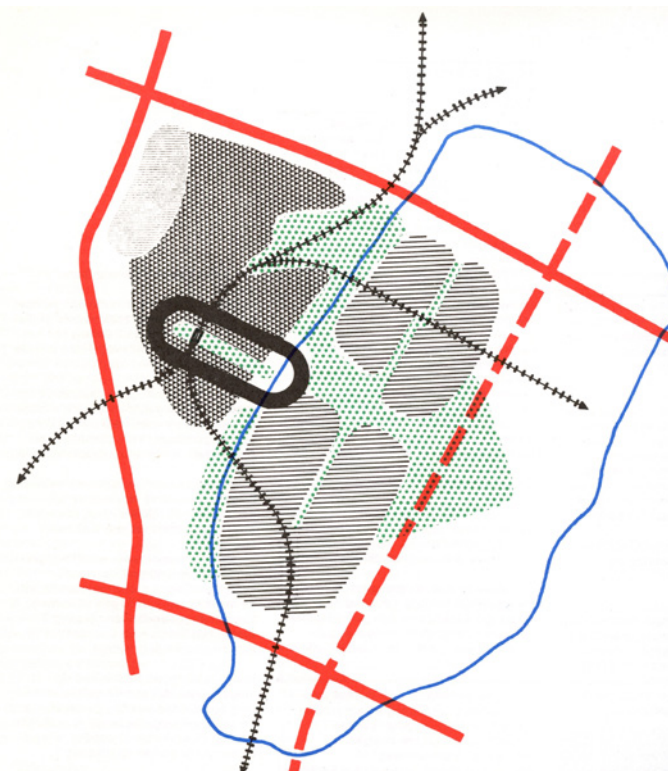
Op de cover van het Structuurplan Purmerend 1972 stond een verrassend beeld, met een gezinnetje (vader met lang haar) aan tafel, midden in een weiland, terwijl een koe nieuwsgierig komt aanlopen, met op de achtergrond de hoogbouwflats van Wheermolen. In het boekwerk zelf staan artistieke collages en grafisch bewerkte beelden en korrelige zwartwit foto's zoals in de jaren zeventig trendy was. Maar ondanks het vooruitstrevende imago dat uit de vormgeving spreekt, is het stedenbouwkundige ontwerp eerder gebaseerd op modernistische ideeën uit de jaren zestig, met grootschalige wijken die als rechthoekige bouwvlakken in de groene polder liggen, gescheiden en tegelijkertijd aan alle kanten omringd door stadsautowegen, spoorlijnen en buffergroen.¹⁷

Een essentieel onderdeel van het structuurplan was het nieuwe stadscentrum. Weliswaar had Purmerend al een (historisch) centrum, maar gezien de kleine omvang en de excentrische ligging ervan, was kunst en vliegwerk nodig om het samen met de uitbreidingswijken tot een logisch geheel te maken.¹⁸ De Rijks Planologische Dienst had er al op gewezen dat ook in het geval van Purmerend juist de centrumvoorzieningen cruciaal waren om de nieuwe stad te vormen: "Het is van de grootste betekenis dat tijdig onderkend wordt, dat het bij een grote groei in feite gaat om het stichten van een nieuwe stad. Dit geldt niet alleen voor stedestichtingen in het nieuwe land, zoals Lelystad. Het geldt evenzeer voor een stad als Purmerend. In wezen gaat de relatie met de oude kleine kern hier niet verder dan de naamgeving. Met name op het gebied van de voorzieningen moet in een geheel andere orde gedacht worden."¹⁹

De vraag was niet alleen hoe het nieuwe en het oude centrum zich tot elkaar zouden verhouden, maar ook voor wie het centrum was: voor Purmerend of voor de regio? En hoe zouden de wijkcentra zich tot het hoofdcentrum verhouden? En wat waren de kansen voor een centrum met Amsterdam-noord op slechts twintig kilometer afstand?

De verwachtingen van het toekomstige centrum waren desondanks hooggespannen; het moest een plek worden met een duidelijke identiteit, met hoge architectonisch-stedenbouwkundige kwaliteit en veel bezoekers, het moest een ontmoetingsplek met 'forumkwaliteit' worden, veel voorzieningen, bedrijven, kortom: een levendige plek.

Er werden een aantal varianten voor het structuurplan geformuleerd met verschillende opties voor het hoofdcentrum, de wijk- en buurtcentra,

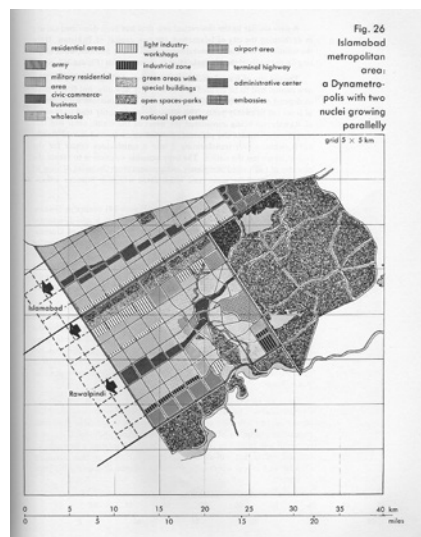
Het gekozen model
(Structuurplan Purmerend
1972)

waaruit uiteindelijk een voorkeursmodel werd gekozen, dat een uitbreiding van het historische centrum in oostelijke richting behelsde. Dit voorkeursmodel was conform de voorkeur van het gemeentebestuur, dat zich al eerder had uitgesproken voor het opnemen van de historische binnenstad in de toekomstige 'city'. Die city kreeg in het structuurplan de vorm van een langgerekte, lineaire oost-west centrumzone die uitwaaierte tussen de nieuwbouwwijken. Om het historische (winkel-) centrum geen concurrentie aan te doen zou de nieuwe city, waarvan een groot deel in de Gors-noord lag, vooral een kantorencentrum worden, met de regionale en gemeentelijke diensten, een groot aantal scholen en openbare instellingen zoals een ziekenhuis. Het geheel zou een weidse, groene opzet krijgen, waarbij de instellingen op 'groene eilanden' lagen.²⁰ Dat het langgerekte dienstencentrum met zijn vele kantoren en instituties een maatje te groot was, bleek pas in de economische crisis van de jaren tachtig, toen het centrum niet gevuld bleek te kunnen worden en in plaats daarvan de grond werd uitgegeven voor woningbouw.

De suggestie van het kaartbeeld in het Structuurplan 1972 is dat zowel de wijken als het stadscentrum verder oostwaarts zouden kunnen groeien, indien nodig. Voor de woonwijken was immers de andere helft van de Purmer nog beschikbaar, en het centrum zou verder doorgetrokken kunnen worden in oostelijke richting.

²⁰ Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988, p. 47

Structuurplan voor Islamabad, Constantinos Doxiadis (C.A. Doxiadis, *Urban renewal and the future of the American city*, 1966, p.63)

Rond deze tijd was dit idee van 'bouwen op de groei' een gangbaar concept, ingegeven door de economische en demografische groeiverwachting van dat moment. Met name de internationaal vermaarde planner Constantinos Doxiadis had modellen en theorieën ontwikkeld die op flexibiliteit en groei gebaseerd waren. Het historische concept van het centrum dat in het midden van een concentrisch groeiende stad ligt en de commerciële en culturele voorzieningen moet bieden voor een steeds verder aangroeiende stedelijke bevolking, leverde in de naoorlogse periode met het toenemende autoverkeer grote problemen op. De oplossing van Doxiadis was om een lineair centrum te bouwen dat gelijke tred kon houden met de groei van het stadslichaam. Dit concept, dat op vele plekken in de wereld werd uitgevoerd, vond ook zijn weg naar Nederland en lijkt ook in Purmerend invloed te hebben gehad. Het bood een schijnbaar logische oplossing voor de onevenwichtige groei van de stad naar het oosten, waarbij het historische centrum wel erg ver van de nieuwe wijken kwam af te liggen. Door de lineaire vorm zou elke uitbreidingswijk altijd in de buurt van het centrum liggen.

Ook op een aantal andere terreinen was flexibiliteit geboden. Gezien de snelle maatschappelijke en technologische veranderingen leek het de makers van het structuurplan raadzaam om niet te veel vast te leggen, maar ruimte te laten voor toekomstige inzichten. Toenemende welvaart, veranderingen in de werkgelegenheid en in koopgewoonten, vermindering van de werktijd, technische veranderingen in verkeer en automatisering van stedelijke diensten (van vuilophalen tot post bezorgen); allemaal factoren waarvan de ruimtelijke consequenties nog niet duidelijk waren. Omdat de banden tussen Purmerend en Amsterdam sterk waren en ook zouden blijven was het duidelijk dat speciale aandacht besteed moest worden aan de verbindende infrastructuur;

vandaar dat een groot aantal wegen en spoorlijnen werden voorzien. Dwars door de Purmer-noord zou de spoorlijn naar Edam doorgetrokken worden. Dit was ook de periode waarin grote technologische ontwikkelingen in de openbaar vervoerstechniek werden verwacht, zoals de Transurban, een magnetische zweeftrein; "een systeem van kleine voertuigen op een geleide baan, waarop snelheden tot maximaal 50 km/uur kunnen worden bereikt".²¹ Er was sprake van een inpoldering van de Markerwaard en de eventuele aanleg van een vliegveld aldaar. Daarnaast wilde men graag dat er een directe treinverbinding naar Amsterdam aangelegd zou worden, via een tunnel direct aangesloten op Amsterdam CS. Er waren dus veel onzekerheden.

De Transurban (Purmerend groeikern; een botsing van belangen, p.53)

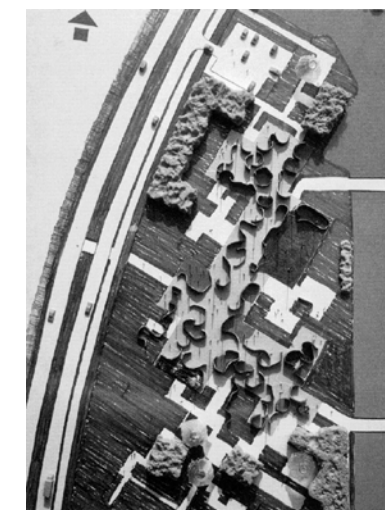
21 Structuurplan Purmerend 1972. Ontwikkelingsplan, door Bosboom Hegener Ingenieurs, Stichting Centrum voor Vervoersplannen, Grontmij, J.A. Launsbach/Sociografisch Bureau De Meerlanden, Provinciaal Opbouworgaan, Vink Van de Kuilen Klein, Purmerend 1973, p.60

Wat betreft de woningbouw werden de lessen van de eerdere uitbreidingswijken ter harte genomen, met name die van Wheermolen, waar de hoeveelheid hoogbouw zo negatief was ontvangen door de bevolking. De wijken in de Purmer zouden -zo stelde het structuurplan voor- rekening houden met 'de sterk levende voorkeur van de bevolking voor laagbouw en het eengezinshuis'.²² Maximaal 20% zou bestaan uit appartementen en dan nog met een maximaal aantal woonlagen van vijf. Het streven naar een gedifferentieerde bevolking vroeg om zowel huur als koopwoningen. Niet alleen de ruimtelijke, maar ook de sociale implicaties van de groeiambities werden serieus genomen. Destijds noemde men dat de 'samenlevingsopbouw', waarvan de planning als een overheidstaak werd gezien: 'De inpassing van nieuwe bevolkingsgroepen in de bestaande samenleving, het tijdig tot stand brengen van mede op dit punt adequate voorzieningen en akkomodaties, het bevorderen en opvangen van nieuwe initiatieven, de systematische voorlichting en informatie, om maar eens een paar voorbeelden te noemen, vraagt een planmatige aanpak'.²³ Buurthuizen en sociaal-maatschappelijk werk, vaak gecombineerd met een gezondheidscentrum of bibliotheek, zoals bijvoorbeeld in gebouw De Inval (1981) in Overhere-noord, vallen onder deze ambitie. Natuurlijk waren ook inspraak en participatie opgenomen vanuit een streven naar democratisering van de ruimtelijke ordening en vanuit de erkenning dat juist vanuit de bewoners goeie ideeën te verwachten waren, die konden bijdragen aan de kwaliteitsverbetering van het structuurplan.

In eerste instantie werden deze programma's zeer experimenteel aangepakt. De gemeente wilde een geïntegreerd geheel tot stand brengen en ze nodigde daartoe de bekende architect Frank van Klingeren uit. Hij ontwierp in januari 1971 een 'leerlandschap' waarin alle gewenste schoolprogramma's werden gecombineerd in een doorlopend weefsel waarin de scholen, het park en sociaal culturele instellingen tot een ondeelbaar geheel werden vervlochten. Van Klingeren stond bekend om zijn weerstand tegen de modernistische zoneringsgedachte die de verschillende onderdelen van de stad opsplijste uit het oogpunt van efficiëntie en functionaliteit. Daarentegen benadrukte hij juist het belang van overlap, van nabijheid, van enige overlast zelfs en hij noemde het 'ontklontering'. De Meerpaal in Dronten (1967) was zijn belangrijkste demonstratie van dit concept en kennelijk was Purmerend ervan gecharmeerd. Het leerlandschap van Van Klingeren omvatte drie scholen van verschillende gezindten, die waren samengevoegd. Dat had niet alleen een ideologische, maar ook een pragmatische reden: zo konden de collectieve onderdelen (bibliotheek, aula, gymnastieklokalen) ruimer worden uitgevoerd en ook beschikbaar worden gemaakt voor de wijkbewoners. Zoals Van Klingeren uitlegde, zouden drie schoolbibliotheekjes samen het begin kunnen zijn van een openbare leeszaal; drie gymnastiekzalen leveren samen een grote sporthal op; drie schoolaula's kunnen samen een

(Structuurplan 1972, p.63)

Het leerlandschap dat Van Klingeren ontwierp in het centrum van Overhere-noord, in het huidige Karekietpark, 1971 (Hinder en ontklontering. Architectuur en maatschappij in het werk van Frank van Klingeren, M. van den Bergen en P. Vollaard, Rotterdam 2003, p.155)

22 Idem, p.33

23 Idem, p. 42

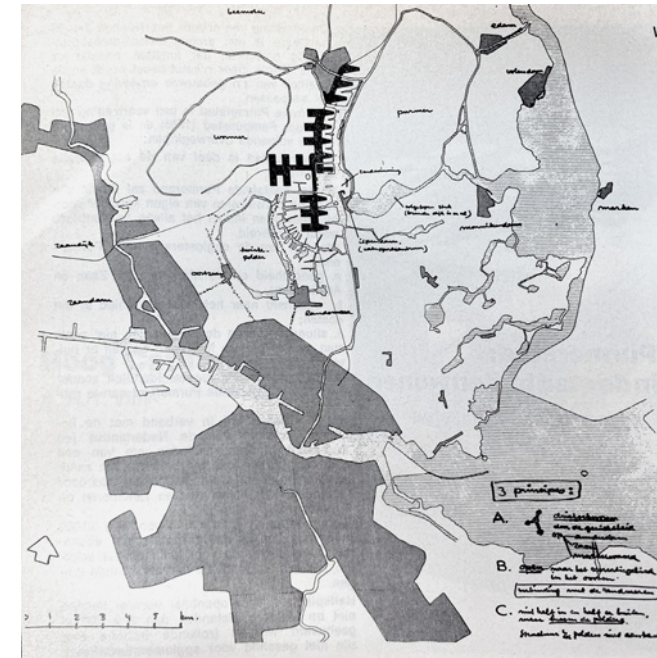

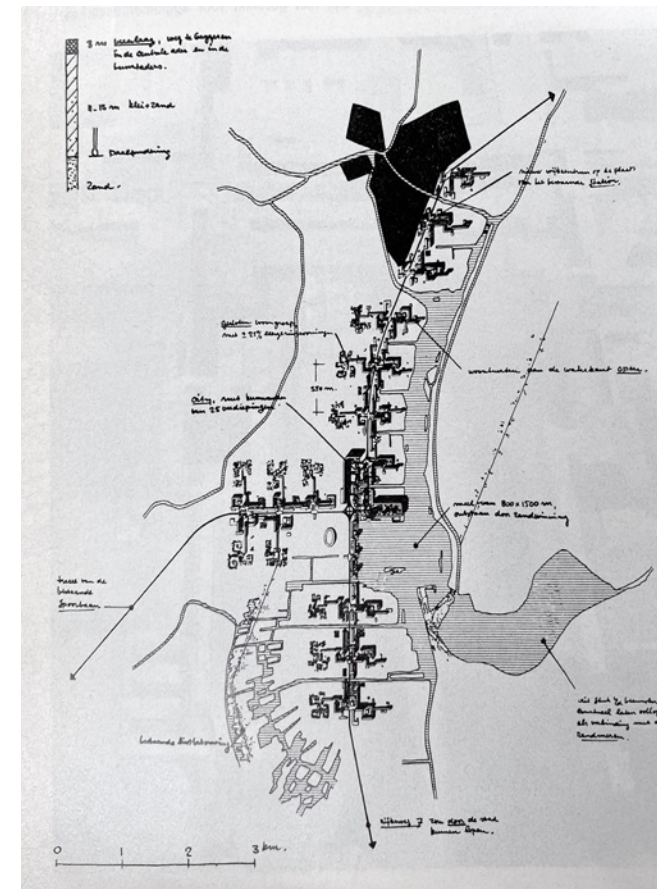
Het Karregat in Eindhoven (Hinder en ontkenning. Architectuur en maatschappij in het werk van Frank van Klingeren, M. van den Bergen en P. Vollaard, Rotterdam 2003, p.185)

buurthuisfunctie krijgen voor spel, theater, feest, vergaderen of kerkdienst.²⁴ Het leerlandschap van Van Klingeren bestond uit een situatie, "waarin één groot dak, een overmaat aan geconditioneerde ruimte, tot stand komt, die als totaal de wijk ten dienste staat en waar o.a. tussen talloze andere activiteiten, onderwijs gegeven wordt."²⁵ Het schetsontwerp was een radicaal experimenteel project waarin maximale openheid en maximale flexibiliteit de uitgangspunten waren. In Purmerend werd het concept niet ten uitvoering gebracht, maar wél in het latere Karregat in Eindhoven (1973). In het Karakietpark werden uiteindelijk 'gewone' scholen gebouwd volgens een masterplan van ontwerpbureau SET, waar tussen de kleuter en lagere scholen een plek werd opengelaten voor een vrijstaand sociaal-cultureel gebouw. Dat gebouw, de Inval, werd pas in 1981 geopend, toen de scholen er al zo'n tien jaar stonden.

Een ander bewijs dat sommigen in Purmerend de ingrijpende veranderingen, waar de stad voor stond, onderkennen en die wilden gebruiken voor een experimentele en vernieuwende aanpak waarbij architectuur en stedenbouw een nieuwe samenleving zouden vormen, was een tentoonstelling die in 1969 in de binnenstad werd gehouden, met als titel: 'Purmerend Utopie'.²⁶ De selectie van architecten en projecten die daar werd getoond, was bepaald visionair te noemen. Er was bijvoorbeeld de 'Hydrobiopolis' van architecten Hartsuyker-Curjel, te zien, een stedelijk eiland voor de kust van Den Haag, het bekende diagoonhuis van Herman Hertzberger, piramidevormige woongebouwen van Jan Verhoeven en het 'stedelijk dak' van Piet Blom, dat enkele jaren later, in Hengelo werd gerealiseerd. Ook oudgediende ir. H.T. Vink exposeerde, hij toonde nota bene het masterplan dat hij had ontworpen voor Hoog Catharijne. Heel verrassend was het plan dat het Rotterdamse bureau Van den Broek en Bakema had gemaakt: een speciale studie voor de zgn. Purmerstad. Hierbij lieten ze een radicaal ander model voor de verstedelijking van Purmerend zien, dat alle principes en kenmerken van de Team X school bevatte en veel gelijkenis vertoonde met eerdere plannen van het bureau voor Kennemerland (1959) en Pampus (1965). Het ontwerp was een lineaire stad, die in de richting van Amsterdam liep en aan weerszijden ribben met wooneenheden bevatte van grote maat (ca. 10.000 mensen). Het centrale element was een stedelijke rug, gekoppeld aan verkeerswegen en openbaar vervoer, met rondom de haltes (op loopafstand) een hoge dichtheid aan woningen, die afnam naar de randen toe. Het was dus een vorm van TOD (Transit Oriented Development) *avant la lettre*. Op de kruising van twee van deze ruggen lag de 'city', gemarkeerd door kernwandgebouwen, die alle stedelijke en culturele voorzieningen zouden bevatten.

Purmerstad, een ontwerp van bureau Van den Broek en Bakema, 1969

24 Toelichting bij het schetsplan voor een scholencomplex in Purmerend, Overwhere II, Van Klingeren archief, HNI

25 Idem

26 Tijdschrift Wonen, 'Bouwen en wonen in de toekomst. Utopie in Purmerend', Nr.2 februari 1969, p.23-30

De lineaire stad lag niet *in* de polders de Beemster en de Purmer, maar precies ertussen, zodat de structuur van de polders intact bleef. Flankerend was een groot watergebied uitgegraven, een 'ruig waterlandschap', die de slogan van de stad maakte: "In de stad buiten wonen!". Voor dergelijke visionaire vormexperimenten stond Purmerend echter niet open; het bleef bij een tentoonstelling.

De Gors-zuid

Bij de Groeikernen ging het niet alleen om kwantiteit en snelheid. Ze zijn ook gebouwd volgens een nieuwe opvatting van wat de Nederlandse maatschappij aan haar inwoners te bieden had. De stedenbouw en het ruimtelijk beleid waren tot het begin van de jaren zestig nog gericht op de wederopbouw van Nederland en het vervullen van de primaire levensbehoeften als werk, onderdak, onderwijs en gezondheid. De nadruk lag op de kwantiteit van de woningproductie en op de standaardisering van de (minimum-) kwaliteit. Deze werd bereikt door de industriële productie van flats en rijtjeswoningen. Daarnaast werd er via herhaalbare modellen en voorzieningen aangestuurd op 'gemeenschapsvorming', waarbij de wijkgedachte voor hiërarchie en stabiliteit zorgde. De wijken Overwhere-zuid en noord en Wheermolen zijn hiervan de exponenten.

De Gors-zuid (zie pagina 153) is te begrijpen als een reactie op deze eerdere wijken en was een typische Groeikernenwijk, het product van de volgende fase van de economische en sociale ontwikkeling van Nederland na de wederopbouw: de opbouw van de verzorgingsstaat en de consumptiemaatschappij. De Groeikernen werden veel suburbaner gebouwd dan de wijken uit de jaren vijftig en zestig, met groene woonwijken, grondgebonden gezinswoningen, en met niet alleen ruimte voor de auto maar ook voor de fiets en het openbaar vervoer. Het suburbane leven van een huis met een tuin en een auto voor de deur werd door een uitgekiend ontwerp van geschakelde woningen in complex ontworpen woonwijken voor grote groepen bereikbaar.

De keuze van de lagere middenklasse en de arbeidersklassen was niet meer beperkt tot gestapelde woningbouw, oude negentiende-eeuwse wijken of seriematige, industriële woningbouw. Ook zij konden nu wonen in huizen en straten die voorheen aan de notaris en de arts voorbehouden waren. De Groeikernen, met hun aanbod van diensten en commerciële voorzieningen, hun overal doorheen sijpelende groen, hun afwisselende en pittoreske woonwijken en een verkeerssysteem waarin autoverkeer, fietsroutes en wandelpaden op ingenieuze wijze waren gesepareerd, maakten de 'state of the art' van stedenbouw en architectuur bereikbaar voor iedereen.

Daarom zijn ze niet los te zien van een maatschappijvisie en een rijksbeleid dat het beste werd verwoord door Joop den Uyl (van 1973-1977 minister-president van Nederland), met de 'spreiding van kennis, macht en inkomen', waarmee hij de sociale ongelijkheid wilde opheffen en een egalitaire en genivelleerde maatschappij nastreefde. Het was ook de

tijd van de democratisering van het onderwijs, met als doel 'gelijke kansen voor iedereen', de introductie van Mammoetwet voor het middelbare onderwijs en de Middenschol, de tijd van de stadsvernieuwing onder het motto 'bouwen voor de buurt' en een explosie in het buurtwerk. Het goede leven van de jaren zestig en zeventig, bestaand uit een mix van emancipatie, individualisme, solidariteit en gelijkheid, werd op meerdere niveaus tegelijkertijd gerealiseerd. Daarbij ging een grote aandacht voor de menselijke schaal gepaard met een institutionele en ruimtelijke schaalvergroting.

De stedenbouwkundige vormgeving van de Gors-zuid is radicaal anders dan die van de eerdere uitbreidingswijken, hoewel het plan in 1971 door hetzelfde bureau Vink Van de Kuilen Klein (voorheen: Wieger Bruin) was gemaakt. Terwijl de eerdere wijken verregaand gedetailleerd werden, tot en met bouwblokken, parkeerhoven en groenstroken, was het plan voor de Gors-zuid gemaakt als een zogenaamd 'vlekkenplan'. Dat wil zeggen dat binnen het aangegeven netwerk van wegen slechts vlekken waren aangegeven voor de bebouwing die later door maar liefst 17 afzonderlijke architecten, met afzonderlijke projecten werden ingevuld.²⁷

Een belangrijk onderscheid met de modernistische wijken is de rol van het autoverkeer. De wegen worden niet meer als een orthogonaal grid tussen de woonwijken gelegd, maar aan de buitenkant ervan gehouden. Vanaf de autoweg rondom takt op slechts enkele plaatsen de interne rondweg aan, waaraan de woonbuurtjes liggen, elk met een eigen signatuur. De Gors-zuid heeft zo de typische 'bloemkoolstructuur' gekregen die kenmerkend was voor veel jaren zeventig wijken. Voor langzaam verkeer is een uitgebreid netwerk van voetgangers en fietspaden aangelegd en op het woonerf is de auto te gast. Een aparte infrastructuur of een speciale rol voor het openbaar vervoer ontbreekt echter. Daarbij hoort dat de rol van de groene ruimte geheel anders is. In de eerdere wijken kreeg het groen de rol van buffer of afscheiding tussen wijken, maar in de Gors-zuid krijgt het groen de hoofdrol en bezit het ook een structurende werking. In de vorm van het Gorsebos vormt het groen letterlijk het centrum van de wijk.

Ook op het gebied van de architectuur veranderde alles en ook dat is in de Gors te zien. Rond 1970 trad een nieuwe generatie stedenbouwkundigen en architecten aan, de babyboom-generatie, opgeleid in de revolutionaire jaren zestig, vol van maatschappelijke sturm und drang, geïnformeerd door de nieuwste sociale theorieën over de maatschappij en de nieuwste voorbeelden op het gebied van architectuur. Dit waren de mensen die hun studie begonnen met kort haar, een stropdas en een pijp, maar afstudeerden in spijkerpak, met lang haar en een shagje.

Internationaal werd het CIAM, geleid door Le Corbusier, opgevolgd door een jongere generatie onder de naam Team X, waar ook Nederlandse architecten als Jaap Bakema en Aldo van Eyck deel van uitmaakten. In Nederland ontstond bovendien de Forumgroep, verbonden aan het gelijknamige tijdschrift. Architecten als Herman Hertzberger, Piet Blom en Jan Verhoeven kregen een grote navolging.

27 Arnold Reijndorp, Like Bijlsma, Ivan Nio, Atlas Nieuwe Steden. De verstedelijking van de Groeikernen, Trancity/Valiz, 2012

28 Joris van Casteren, Lelystad, Prometheus 2008

29 Geciteerd in: Marina van den Bergen, Piet Vollaard, Hinder en ontklontering. Architectuur en maatschappij in het werk van Van Klinger, Uitgeverij 010, 2003, p.154. Het leerlandschap werd ontworpen voor het Karekietpark, maar bleef onuitgevoerd.

30 Marcel Barzilay, Ruben Ferwerda, Anita Blom, Experimentele woningbouw in Nederland 1968-1980: 64 gerealiseerde woonbeloften, Rotterdam 2020

Deze generatie architecten bouwde voor inwoners die heel anders waren dan de mensen voor wie de woonwijken van de jaren vijftig en zestig waren gebouwd. Het waren niet langer de jonge gezinnen van arbeiders en kantoorclerken die al lang blij waren met een eigen woning, maar gezinnen die tot de (lagere) middenklasse behoorden, zich als pioniers zagen, die zich wilden emanciperen, die in de nieuwe stad een manier zagen om deel te zijn van een nieuwe, vrije consumptiemaatschappij, vol met materiële luxe en mogelijkheden om zich individueel te ontwikkelen.²⁸

Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de architectonische uitwerking van de Gors-zuid, net zoals in andere Groeikernwijken, een experimenteel en vernieuwend elan te zien is. Inclusiviteit, persoonlijke ontwikkeling, transparantie, toeval, ontmoeting, afwisseling, authenticiteit, herkenbaarheid, historie en ecologie waren waarden die overal werden nagestreefd en leidden tot merkwaardige combinaties en oplossingen. Het bekendste voorbeeld daarvan was de eerder genoemde Meerpaal van architect Frank van Klinger in Dronten, dezelfde architect die voor Purmerend het zogenaamde 'leerlandschap' in Overwhere-noord ontwierp, 'een soort van multiconfessionele openbare superschool met zoiets als 58 of 64 klassen, een eigen zwembad en een rioolzuiveringsinstallatie in de snelst groeiende gemeente van Noord-Holland.²⁹ Dezelfde vrije combinaties van functies die elkaar positief zouden verrijken werden toegepast in voorzieningen zo divers als brandweerkazernes, bestuurscentra, scholen, ziekenhuizen, theaters, buurthuizen, winkelcentra, parken en politiekantoren. Representativiteit, strengheid en monumentaliteit werden taboe, waardoor de hele traditie van het bouwen van publieke gebouwen op losse schroeven werd gezet. Regelmaat, symmetrie, geslotenheid en duidelijke ingangen verdwenen uit de gebouwen; ervoor in de plaats kwamen gebouwen als stukjes stad, waar binnen en buiten, openbaar en privé, klein en groot, nostalgie en futurisme, transparantie en bescherming zich vermengden in steeds complexere vormen. Het Waterland ziekenhuis in De Gors-noord is hiervan een goed voorbeeld; een ziekenhuis dat niet in een anonieme hoogbouwflat was ondergebracht zoals gebruikelijk in de jaren zestig, maar dat flexibiliteit en de menselijke maat vooropstelde en als een klein stadje rondom een straat in de vorm van een glazen passage is georganiseerd.

De behoefte aan 'eksperiment', aan het opnieuw uitvinden en verbeteren van de maatschappij, vinden we niet alleen in het ontwerp van publieke gebouwen. Ook in de woningbouw werd volgens dezelfde principes gezocht naar nieuwe woonvormen, dikwijls gestimuleerd en gefinancierd door de rijksoverheid.³⁰ Dat experiment richtte zich ook op programmatische vernieuwing en introduceerde bijvoorbeeld architectuur voor collectieve woongroepen, zoals het project voor het **Woonkollektief Purmerend** (zie pagina 203) in de Gors-noord, een Centraal Wonen complex dat werd ontworpen door Jan Verhoeven. Hij was een van de bekende architecten van de nieuwe generatie, een leerling van Aldo van Eyck en een van de oprichters van de Stichting Nieuwe Woonvormen,

die zich keerde tegen de monotonie van de modernistische architectuur. Deze stichting, die soms sarcastisch de 'Stichting Nieuwe Dakvormen' werd genoemd, leidde vaak tot woningbouw die een divers en afwisselend straatbeeld wilde bereiken door talloze in- en uitspringingen, een gevelbekleding met hout of andere 'trucs' die door tegenstanders als oppervlakkig werden gezien. Er werd ook geëxperimenteerd met bouwsystemen om de flexibiliteit van het wonen te bevorderen en nieuwe constructiemethodes, zoals de 'drager en inbouw' structuren van de SAR (Stichting Architecten Research), die de bewoners meer vrijheid gaven om tot hun eigen woningindeling en -uitbreiding te komen en met andere vormen van bewonersinvloed. Bij het **Kasko-project** (zie pagina 173) van architecten Brakel en Buma in de Gors-zuid hadden de bewoners zichzelf georganiseerd en hun architect uitgezocht, zodat ze maximaal invloed hadden op het ontwerp van hun woning, de interne indeling ervan en het ontwerp van de woonomgeving.

Jaren tachtig, Stedelijkheid en structuur De Purmer-noord en zuid

In het structuurplan 1972 was de Purmer aangewezen als de plek waar een groot deel van de beoogde 100.000 inwoners in de toekomst gehuisvest zou worden, ook al staat in het hele structuurplan geen enkele kaart die de gehele Purmer als verstedelijkingsgebied weergeeft. Die kaart liet men wijselijk achterwege, waarschijnlijk vanwege het controversiële karakter van die beslissing. Vooral het verlies aan groene open ruimte en het verdwijnen van broedgebied voor weidevogels was een belangrijk argument van de natuurorganisaties. Daarnaast speelde de historische waarde van de polder een rol voor vele belangengroepen. Een andersoortig argument tegen bebouwing van de Purmer kwam van de andere Waterlandse steden (Edam, Monnickendam, Volendam), die gekant waren tegen een té overheersende regionale positie van Purmerend. Terwijl Purmerend zichzelf in competitie zag met het voorzieningencentrum in Amsterdam-noord en daarom haar voorzieningenpeil flink wilde opschroeven, keerden de Noord-Hollandse steden zich juist tegen het idee dat Purmerend zou uitgroeien tot de 'grote stad' onder hen.

In de strijd tussen natuurbeschermers en volkshuisvesters werd uiteindelijk door toedoen van de provincie (die weigerde om de bebouwing van de Purmer in het Streekplan Waterland op te nemen) een compromis gesloten waarbij de groeitaak van Purmerend van 1000.000 naar 65.000 ging. Daartoe zou slechts het westelijke deel van de Purmer bebouwd hoeven worden en de rest kon open polder blijven. De vermindering van de groeitaak van Purmerend was niet zo gek: rond 1975 werd duidelijk dat de exorbitante groeicijfers uit de Tweede Nota, met een vooruitzicht van 21 miljoen inwoners in Nederland in 2000, overdreven waren. De prognoses van de Provincie Noord-Holland waren realistischer en kwamen uit op 16 miljoen in 2000. In dat licht was een volledige opoffering van de Purmer aan woningbouw geen noodzaak meer.

31 Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988, p.18

32 Idem, p.19

Toch was de rijksoverheid allerminst blij met de inkrimping van de woningopgave in Purmerend. J.P.A. Gruijters, minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening in het kabinet Den Uyl (1973-1977) was een groot voorstander van de groei van Purmerend tot 100.000 inwoners als onderdeel van de economische groei van Amsterdam en de herhuisvesting van bewoners uit de stadsvernieuwingsgebieden. Door het 'geschipper' van de provincie tussen volkshuisvesting aan de ene kant en natuurbehoud aan de andere, moest Gruijters accepteren dat Purmerend niet verder dan 65.000 mensen zou groeien. Dat deed hij tandenknarsend: "De tijd zal leren, dat Purmerend een prima locatie blijft in het stadsgewest. Mensen die nu nog in Amsterdam wonen zullen Purmerend nog wel eens nodig hebben. Het idee van de compacte stad zal falen. Amsterdam zal teruggaan naar ca. 600.000 inwoners. Tenslotte wil iedereen een beetje chique wonen. Wij hebben de plicht onze inwoners behoorlijk te huisvesten, ook de migranten uit andere landen."³¹ Hij was wél een groot voorstander van het 'concentrische model', dat in 1977 werd ontworpen om de Purmer vorm te geven binnen de nieuwe, ingeperkte condities: "Aan zo'n concentrisch model kun je na verloop van een aantal jaren een ring toevoegen, als je dat wilt en later nog een. Staat je dan een bos in de weg, dan kap je dat weer, want mensen zijn altijd nog belangrijker dan bomen."³²

Dat 'concentrische' model was de naam die werd gebruikt voor een nieuw stedenbouwkundig concept, dat als alternatief voor de Purmerbebauwing uit het Structuurplan 1972 werd ontworpen. In dit nieuwe model lagen de wijken niet als rechthoekige vlakken in het groen, maar werd een meer stedelijke, dichte bebouwing als een schil tegen de bestaande stad aan gelegd. Dit concept was afkomstig van het bureau F.J. Zandvoort, een nieuwe speler op het Purmerendse toneel.

Bureau Zandvoort

Oprichter van Bureau Zandvoort was de stedenbouwkundige Fred J. Zandvoort (Den Haag 1923 – Henrik-Ido-Ambacht 2019). Zandvoort studeerde op de TU Delft af in de richting Stedenbouwkunde, waar hij in zijn studietijd tevens assistent was van bijzonder hoogleraar Cornelis van Eesteren, de bekende nestor van de Nederlandse stedenbouw, ontwerper van o.a. Amsterdam-West en Lelystad en tevens directeur van de CIAM (1930-1947). Na zijn studie was Zandvoort tussen 1952 en 1958 hoofd van de stedenbouwkundige afdeling in Emmen, in die jaren een laboratorium van stadsuitbreiding en woningarchitectuur. Na een periode gewerkt te hebben bij het Rotterdamse bureau Stad en Landschap begon Zandvoort in 1966 voor zichzelf. Het stedenbouwkundige Bureau Zandvoort startte in een gunstige periode en kon al snel rekenen op veel opdrachten. Terwijl het bureau begon met slechts vier werknemers was het personeelsbestand in 1974 al gegroeid tot 47 en in 1980 tot 78, verspreid over vestigingen in Hendrik-Ido-Ambacht, Amsterdam, Hoorn en Amersfoort.

Opmerkelijk genoeg was Zandvoort betrokken bij projecten in dezelfde dorpen, steden en gebieden in Noord-Holland waar ook Wieger Bruin decennia eerder plannen voor ontwierp, zoals Hoorn, Purmerend en de Wieringermeer. Daarnaast was het bureau actief in heel westelijk Nederland, zowel in kleine dorpen als grote steden. De opdrachten waren zeer divers en varieerden van stadsvernieuwingsprojecten en binnenstadplannen tot enorme uitbreidingswijken en recreatiegebieden. Voor al deze verschillende opdrachten was de expertise binnen de organisatie voorhanden door de zeer interdisciplinaire en integrale aanpak van het bureau. Naast stedenbouwkundigen waren bijvoorbeeld ook juristen, filosofen, landschapsarchitecten, planologen en verkeerskundigen in dienst. Hierdoor kon het Bureau Zandvoort praktisch elke opdracht binnen het domein van de ruimtelijke ordening aannemen.

De populariteit van het bureau is deels te verklaren door de vernieuwende bureautilosofie. Juist rond het oprichtingsjaar 1966 groeide in Nederland de kritiek op de grootschalige en anonieme modernistische stedenbouw, waarbij de nadruk steeds meer was komen te liggen op kwantiteit in plaats van kwaliteit. In reactie daarop werd kleinschaliger en diverser gebouwd, zoals zichtbaar werd in de opkomst van uitgestrekte buitenwijken met woonerven, die door hun organisch gevormde en kronkelige stratenplan ook wel

De wijk Kersenboogerd in Hoorn, waaraan bureau Zandvoort gelijktijdig met de Purmer-noord werkte (www.inbo.com)

33 R. Dufour (red.), De Recreatieve stad, CRM 1979, met medewerking van bureau Goudappel en Coffeng, Bureau voor stedenbouw FJ. Zandvoort en Adviesbureau Arnhem, p. 7.

'bloemkoolwijken' werden genoemd. Bureau Zandvoort wees beide vormen van stedenbouw af en kwam met een geheel nieuwe benadering, ontwikkeld binnen het bureau en uiteengezet in vele interne stukken en in de publicatie *De Recreatieve Stad*, opgesteld in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Milieu (1979). Hierin werd afstand gedaan van de strikte scheiding van functies, zoals die in zowel de functionalistische stadsuitbreidingen als bloemkoolwijken op een eigen manier plaatsvond. In plaats daarvan moesten stadsuitbreidingen weer een stedelijk karakter krijgen door 'levendige straten, rijkgeschakeerde ontmoetingsmogelijkheden en voorzieningen'.³³ Deze herwaardering van stedelijke kwaliteiten werd gecombineerd met minder autoverkeer, meer bewonersvrijheid en een sterkere versmelting tussen stad en land. Typerend voor de werkwijze van het bureau waren de 'vorm-coördinatieplannen', waarin uitvoerig werd bestudeerd hoe het stedenbouwkundige en architectonische ontwerp het beste kon inspelen op de plaats specifieke natuurlijke omstandigheden. Al deze ideologische principes kwamen voort uit de democratiserings- en milieubewegingen die vanaf eind jaren zestig aan invloed wonnen. Toen vanaf de jaren zeventig dit gedachtegoed ook doorsijpelde naar de bestuurlijke lagen stroomden de opdrachten bij Bureau Zandvoort binnen.

Vanaf de economische crisis in de jaren tachtig werd het bureau echter hard getroffen door bezuinigingsrondes en een terugtrekkende overheid. De integrale methode bleek steeds vaker een te dure optie en in 1984 verliet Fred Zandvoort het bureau, waarna het doorging als Zandvoort Ordening en Advies. In 1991 werd het bureau overgenomen door De Weger (vanaf 1997 Royal Haskoning, sinds 2012: RoyalHaskoningDHV).

Toen de bouw van de woonwijken in de Purmer naderde, wilde de gemeente niet verder met het bureau dat hen veertig jaar lang als extern stedenbouwkundigen had voorzien van structuurplannen in 1957 en 1972 en voor de ontwerpen voor alle uitbreidingswijken, het bureau van Wieger Bruin, waarvan de laatste jaren Ir. Vink de vertegenwoordiger was geweest. Sinds de jaren dertig had het bureau wijken ontworpen van de Zuiderpolder tot Middenbeemster, tot Overwhere zuid en noord, Wheermolen en tenslotte de Gors. De gemeente wilde het rond 1975 over een hele andere boeg gooien en huurde bureau Zandvoort in, waarvan de reputatie diametraal tegenover die van Wieger Bruin stond. Terwijl die laatste behoorde tot de oude garde die uit de school van Granpré Molière stamde, was bureau Zandvoort een vernieuwend en jong bureau dat aan nieuwe stedelijke concepten werkte en veelbelovende ontwerpers aantrok zoals Riek Bakker en Ank Bleeker. En niet alleen ontwerpers, maar ook sociologen, filosofen en andere disciplines betrokken ze bij hun stedelijke projecten.

De recreatieve stad

Rond de tijd dat bureau Zandvoort de Purmer-noord (zie pagina 217) ontwierp, werkte het bureau ook mee aan een rapport in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Milieu onder de titel 'De recreatieve stad' (1979).³⁴ De adviezen en conclusies uit deze studie laten niet alleen zien wat op dat moment de nieuwste ideeën waren over stedenbouw in Nederland, maar zijn ook een-op-een terug te vinden in het ontwerp voor de Purmer-noord.

Anders dan de naam doet vermoeden ging de studie niet puur over recreatie, en was zij 'niet beperkt tot de inrichting en het gebruik van de openbare groene ruimten in en om de steden, maar omvat ook het ontwikkelen en genieten van bij uitstek stedelijke kwaliteiten zoals levendige straten, rijk geschakeerde ontmoetingsmogelijkheden en voorzieningen'.³⁵

De Forum en Team X architecten hadden al veel eerder geageerd tegen de functionalistische moderne architectuur. Ook 'De recreatieve stad' ontstond uit een negatieve reactie op de saaiheid van de buitenwijk: 'de moderne buitenwijken worden slaapsteden genoemd, eentonig en saai, waar op straat niets te beleven is en de brede openbare ruimten, het vele groen nauwelijks worden gebruikt.'³⁶ De makers van de studie stelden een soort handboek samen met een alternatief recept voor de buitenwijk, waarvan de ingrediënten kort samen te vatten zijn: minder autoverkeer, meer bewonersvrijheid, meer stedelijkheid en meer overlap tussen stad en land.

'De recreatieve stad' moet gezien worden in het licht van de voorzichtig oplevende belangstelling voor de historische binnensteden in de tweede

34 R. Dufour (red.), De Recreatieve stad, CRM 1979, met medewerking van bureau Goudappel en Coffeng, Bureau voor stedenbouw FJ. Zandvoort en Adviesbureau Arnhem.

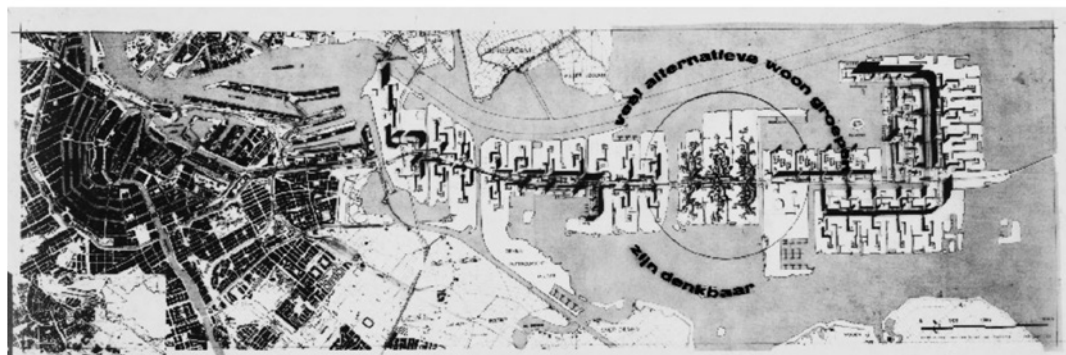
35 Idem, p.7

36 Idem, p.27

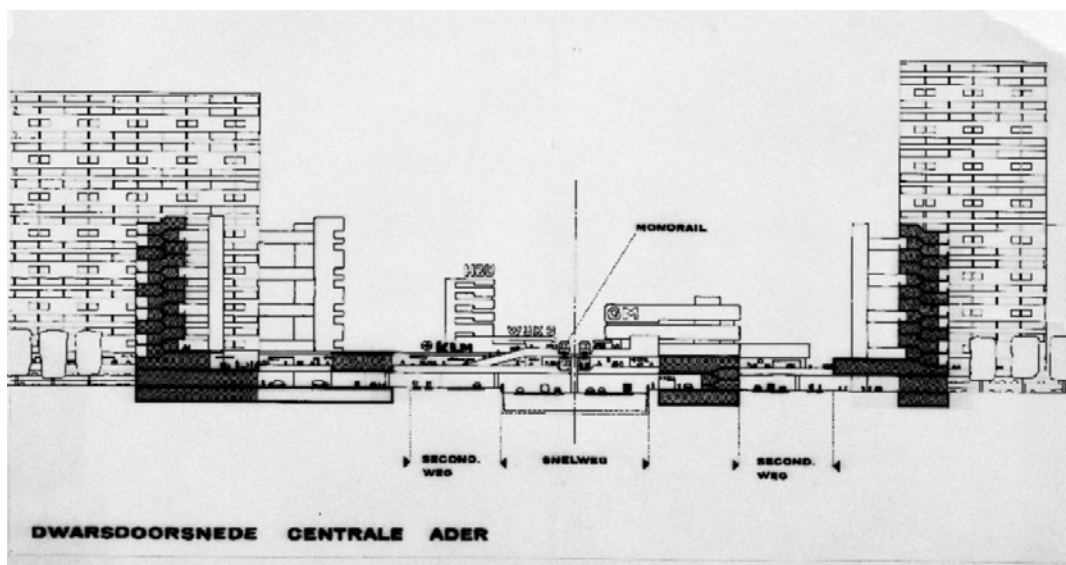

De recreatieve stad, 1979

Plan Pampus, Van den Broek en Bakema, 1964 (archief HNI)

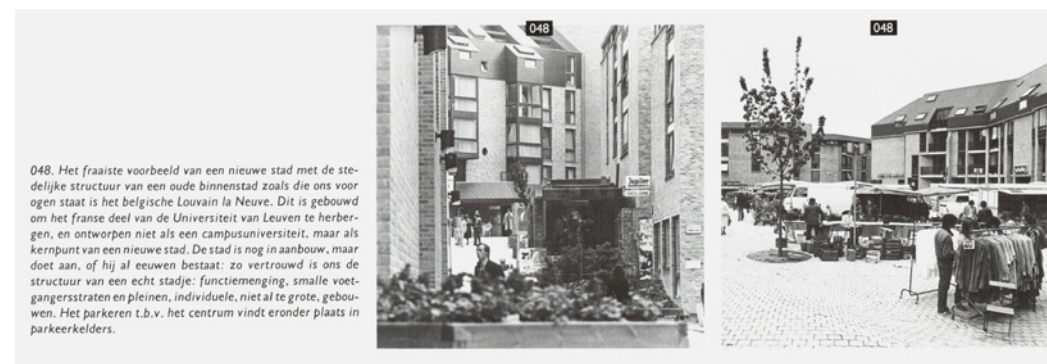

Doorsnede Plan Pampus, Van den Broek en Bakema, 1964 (archief HNI)

helft van de jaren zeventig. Zowel als plek om te bezoeken als om te wonen maakte de binnenstad een renaissance door. De stadsvernieuwing begon vruchten af te werpen en de leefbaarheid verbeterde sterk. Daar stond echter tegenover dat de wens van vele Nederlanders om te wonen in een ruim en nieuw eengezinshuis toch vooral in de uitbreidingswijken of Groeikernen vervuld werd. Het advies in 'De recreatieve stad' luidde daarom: 'Ontwikkel in de buitenwijken een soort 'binnensteden' door centraal gelegen zones te verdichten'.³⁷ Wat Zandvoort in de Purmer-noord wilde doen was dus het verenigen van *the best of both worlds*: moderne nieuwbouwwoningen in een wijk met binnenstedelijke kwaliteit, waar alle uren van de dag iets te beleven valt.

Het concept van de concentrische of schilbebouwing dat Zandvoort voor de Purmer had voorgesteld was gebaseerd op een 'stedelijke rug': een centrale ruggengraat van dichte en hogere bebouwing langs de hoofdontsluitingsweg door de wijk, die aansloot op de Gors-noord en vervolgens op het oude stadje, op het oog een logische oplossing voor het

37 Idem, p.8

048. Het fraaiste voorbeeld van een nieuwe stad met de stedelijke structuur van een oude binnenstad zoals die ons voor ogen staat is het Belgische Louvain la Neuve. Dit is gebouwd om het Franse deel van de Universiteit van Leuven te herbergen, en ontworpen niet als een campusuniversiteit, maar als kernpunt van een nieuwe stad. De stad is nog in aanbouw, maar doet aan, of hij al eeuwen bestaat: zo vertrouwd is ons de structuur van een echt stadje: functiemenging, smalle voetgangersstraten en pleinen, individuele, niet al te grote gebouwen. Het parkeren t.b.v. het centrum vindt eronder plaats in parkeerkelders.

Louvain La Neuve als voorbeeld van een geslaagde nieuwe stad (De recreatieve stad, p.29)

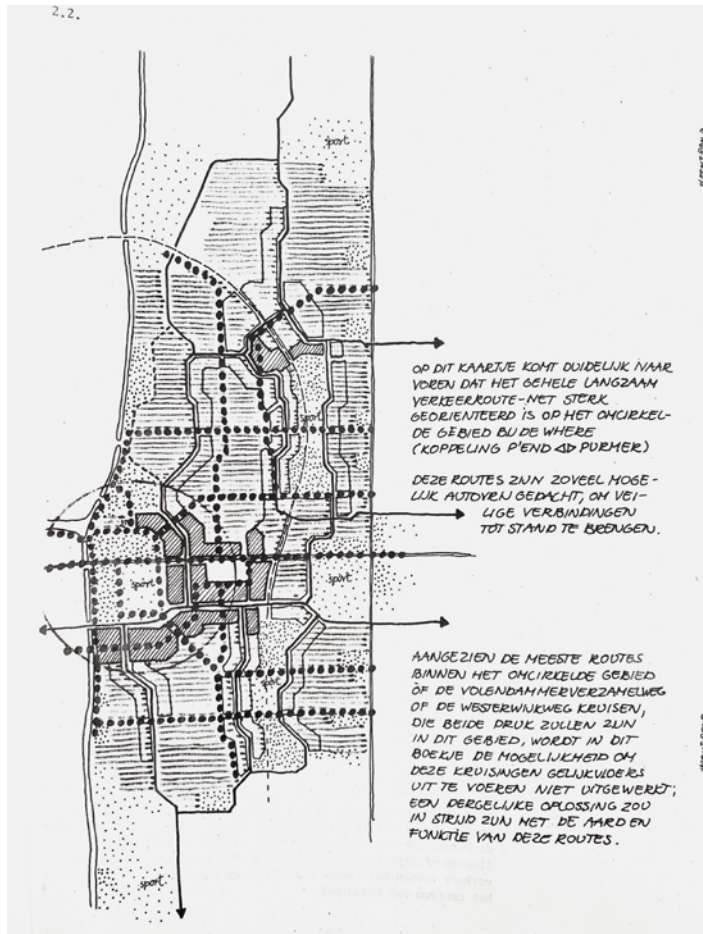
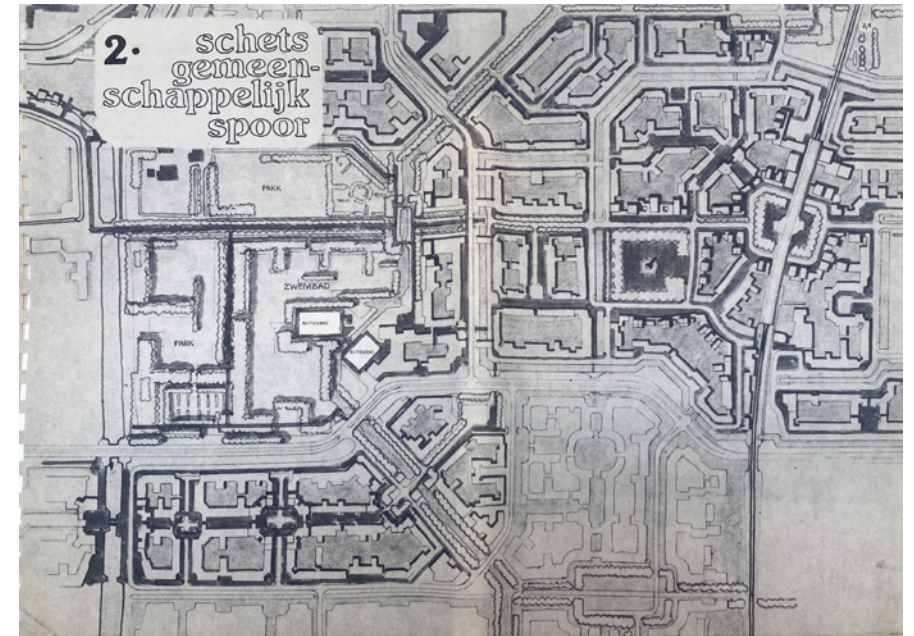
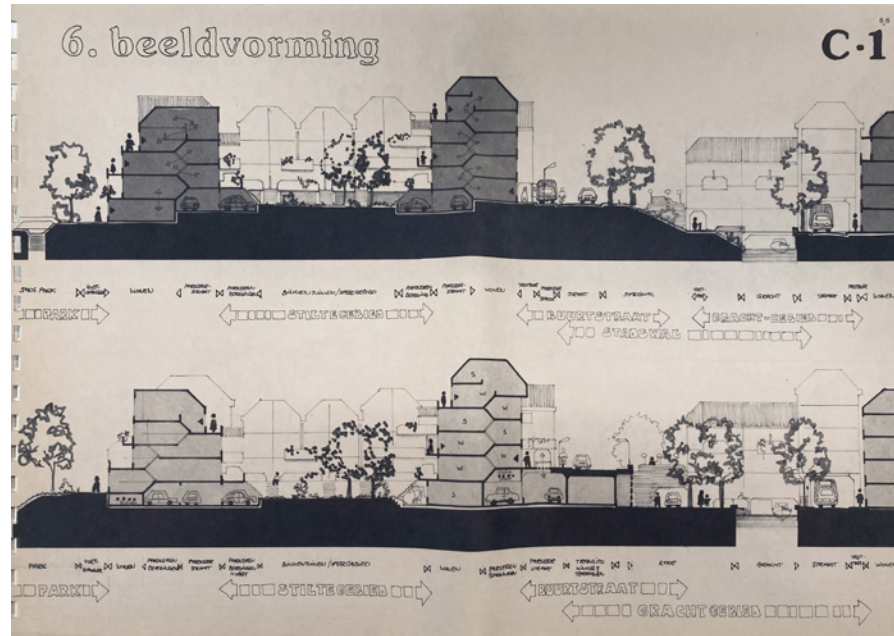
probleem van de excentrische stadsvorm van Purmerend, die het nieuwe centrum van de Purmer in één beweging verbond met het historische centrum.

De stedelijke rug was een bekend begrip bij de Team X architecten en werd veelvuldig gebruikt door architecten als Van den Broek en Bakema, bijvoorbeeld bij hun (niet-uitgevoerde) ontwerpen voor Pampus en het Kennemerland. Maar in tegenstelling tot die hoogstedelijke en grootschalige concepten kreeg de stedelijke rug bij Zandvoort een kleinstedelijke toepassing. Zij bestond weliswaar uit gestapelde bouw, met appartementen op een parkeergarage, maar het bleef middelhoogbouw, passend bij de schaal en maat van Purmerend.

Typierend voor deze periode waarin een alternatief werd gezocht voor de modernistische stedenbouw was het opnieuw introduceren en teruggrijpen op bekende stedelijke patronen en traditionele typologieën: de straat, het plein, de gracht. Ook de semi-organische kronkelpatronen van de bloemkoolwijken uit de jaren zeventig, die elke visuele samenhang op grotere schaal ontbeerden, hadden alweer afgedaan voor deze generatie ontwerpers. Nu waren de inspiratiebronnen de herkenbare architectuur van de Amsterdamse school en de stedenbouw van Berlage; daarnaast was een architect als Leon Krier, wiens New Town Louvain la Neuve op dat moment gebouwd werd, van grote invloed. In het ontwerp voor het dichtbebouwde centrumgebied dat de nieuwe wijken in de Purmer moest verbinden met de centrumzone in de Gors-noord, zien we dezelfde herkenbare en historische stedenbouwkundige en architectonische typologieën terugkeren.³⁸ Dit centrum was gepland op de plek waar de Where en de Ringvaart kruisen, zoals veel steden in de geschiedenis op een kruispunt van waterwegen ontstonden. Het moest een iconisch punt worden dat de overgang naar de Purmer markeerde, met grachtenpanden in hoge dichtheid (100 woningen per hectare) aan 'Amsterdamse' kades. De stedelijke atmosfeer werd flink opgevoerd: de woningen waren met twee of drie kamers klein ontworpen, in gestapelde bouw met een mix aan functies bovenop parkeergarages, die weggewerkt zouden worden in groene dijklichamen rondom een stedelijk park. Bestaande dijken, hoogteverschillen, sloten en andere waterlopen en boerderijen wilde bureau Zandvoort zoveel mogelijk handhaven. Het

38 Gegevens afkomstig uit het Zandvoort-archief in Het Nieuwe Instituut, Purmerend Purmer, 711 (-57) PU '80/1

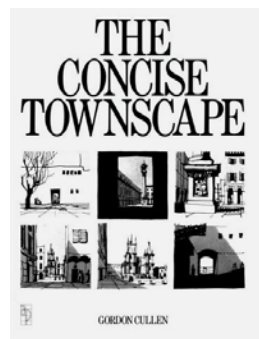
Impressies van het door bureau Zandvoort ontworpen stadscentrum

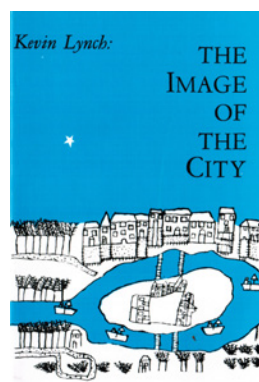

C. Alexander,
S. Ishikawa, M.
Silverstein, A Pattern
Language, Towns,
Buildings, Construction,
New York 1977

George Cullen, The
Concise Townscape, 1961

Kevin Lynch, The Image
of the City, 1960

gehele langzaam verkeersnetwerk van de Purmer en de Gors was op dit centrum gericht, kruisingsvrij aangelegd onder of boven de drukke autowegen.

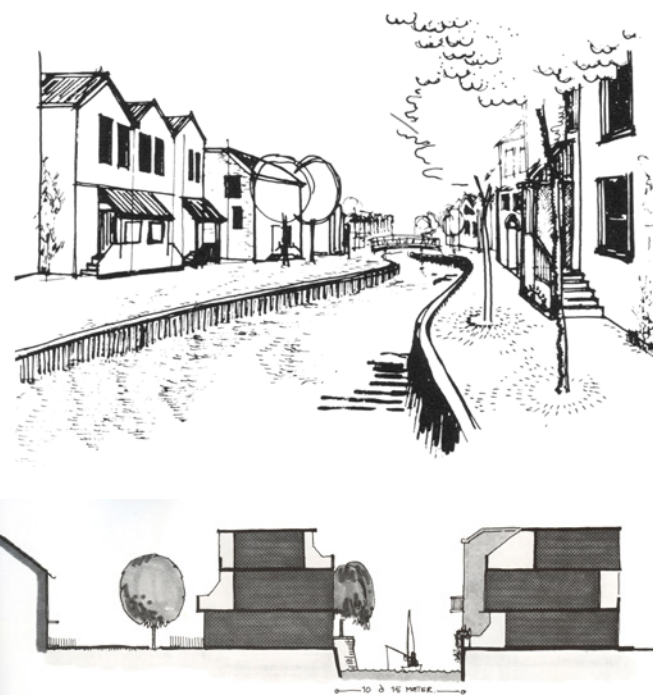
Zoals gezegd luidde het motto van 'De recreatieve stad': 'Ontwikkel in de buitenwijken een soort 'binnensteden' door centraal gelegen zones te verdichten'. Het is daarom tragisch dat juist dit belangrijke centrumdeel van Zandvoorts plan, met de bijbehorende allure en stedelijke sfeer, niet werd uitgevoerd.

Typerend en onderscheidend voor het stedenbouwkundig ontwerp van de Purmer-noord is de samenhang op de grote schaal. De wijk is verdeeld in drie zones met aflopende intensiteit: van stedelijke rug in het midden naar tuinstedelijke zone, naar landelijke zone grenzend aan de polder. De stedelijke rug zou bestaan uit gestapelde bouw (appartementen op een parkeergarage, ontwikkeld door woningbouwverenigingen) met daaraan autoluwe 'lobben', met laagbouw en vrijstaande woningen.

Een beeldkwaliteitsplan diende ertoe de onderlinge contrasten tussen de zones zoveel mogelijk aan te zetten. Er werden subtiele verschillen vastgesteld in kleur, een gesloten of glazen voordeur, wel of geen voortuintje, houten of betonnen bruggen, harde of zachte oevers; corresponderend met de mate van stedelijkheid dan wel landelijkheid. Hiermee gaf bureau Zandvoort opnieuw aandacht aan factoren als schoonheid en sfeer, waarvoor in de jaren 50 en 60, die bepaald werden door de Voorschriften en Wenken cultuur, niet veel plaats was geweest. 'De recreatieve stad' bevat een dringend pleidooi om hieraan opnieuw aandacht te besteden: 'Voor de aantrekkelijkheid van de woningen en woonomgeving is het van het grootste belang dat in de stedenbouwkundige en architectonische vormgeving zorgvuldig aandacht wordt gegeven aan elementen als plasticiteit en ritme van de bouwmassa's, maatverhoudingen, oriëntatiepunten, afwisseling, tintverschillen enz.'³⁹ Hierin is ook de invloed te zien van internationaal vermaarde theoretici als George Cullen, Christopher Alexander en Kevin Lynch, die ook in Nederland populair waren.

Het concept van Zandvoort voor de Purmer-noord was optimistisch en idealistisch; het waren vernieuwende ontwerpers en ze wilden iets heel anders bereiken dan de wijken die tot dan toe waren gerealiseerd. Zo zagen ze het voor zich: "Met deze opzet kan de nieuwe wijk een gemeenschap worden met een levendig centrum, met daarbuiten grote tuinen, veel water en groen direct naast de deur; een stadje op zichzelf dat zich voortdurend verder ontwikkelt, waar men in de straten voortdurend veranderingen ziet. Een stadje in en aan het water, waar men door kan lopen of fietsen, maar ook door kan varen. Waar het door de week maar ook 's avonds en in de weekenden levendig is zonder overlast van verkeer, en dat men niet hoeft te ontvluchten, omdat men er zijn eigen creativiteit in kwijt kan."⁴⁰ Een structuur met sloten en grachtjes, met vele plekken aan het water voor vissen en bootje varen en in de winter om te schaatsen: het ziet er aanlokkelijk uit en is voor het grootste gedeelte ook gerealiseerd.

³⁹ Idem, p.30

"Een stadje in en aan het water" (De recreatieve stad, p.98 en p.99)

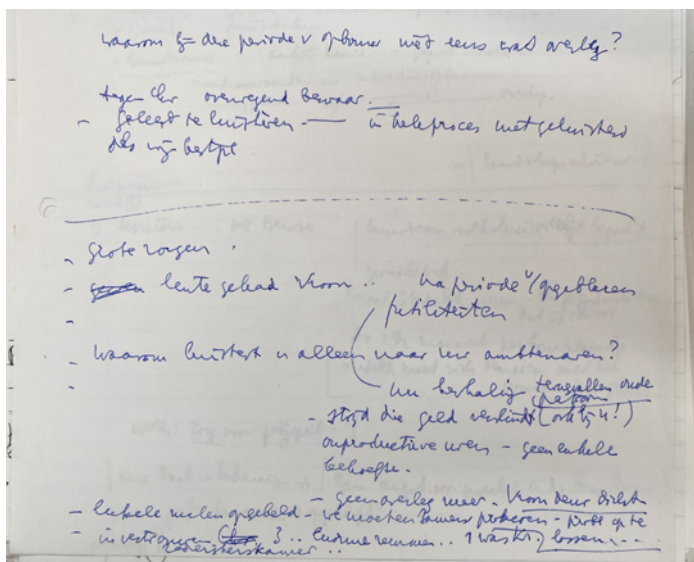
Bureau Zandvoort streefde daarnaast naar veel bewonersvrijheid, die zou leiden tot woningen met een scheiding tussen drager en inbouw (de SAR-methodiek), flexibele woningen, zelfbouw, beginwoningen, groeiwoningen enz. Er was veel aandacht voor wat nu 'particulier opdrachtgeverschap' genoemd wordt. Hoe meer naar de rand van de wijk, hoe opener en meer veranderbaar de bebouwing. Het is echter duidelijk dat die ambities maar ten dele zijn uitgekomen. Ook voor de Purmer-zuid (zie pagina 253) werd een vergelijkbaar concept opgesteld, maar hier is het beoogde levendige resultaat nog minder herkenbaar. Hoe dat komt?

In ieder geval verliep de samenwerking met de gemeente niet goed. Alle aspecten van de bestaande planvorming werden door Zandvoort overhoopgehaald en alle inzichten en werkwijzen onder de loep genomen. Alles moest anders. En hoewel de gemeente het bureau ongetwijfeld precies daarom had aangenomen, was de weerstand in de gemeentelijke organisatie zo groot dat Zandvoort het later als sabotage omschreef: "Het dorp kreeg een verhoudingsgewijs enorme ontwikkelingsopgave toegeschoven. Het college van B&W besloot een belangrijk project, de nieuwe wijk in de Purmer, uit te besteden aan een stedenbouwkundig bureau. Het alternatief was dat de eigen Dienst een fikse uitbreiding zou moeten ondergaan, en dat zou tijdelijk zijn - en hoe kon je in die jaren de omvang van een dienst weer terugbrengen zonder in uiterst kostbare ontslagprocedures verzeild te raken? De Dienst dacht daar anders over en saboteerde ons werk waar dat maar mogelijk was. Interessant project!"⁴¹

⁴⁰ Idem, p.92

Aantekeningen van Fred Zandvoort als voorbereiding op gesprek met Purmerendse wethouder Beuse, die de onderlinge irritatie en onenigheid goed illustreren. (Archief Zandvoort, HNI)

De andere kant van het verhaal was dat de gemeentelijke ambtenaren maar moeilijk aansluiting konden vinden bij het voortvarende bureau Zandvoort, dat alle disciplines omvatte, dat nauwelijks ruimte liet voor inmenging van ambtenaren en dat de stedenbouwkundige vormgeving als een 'superdiscipline' beschouwde met voorrang boven andere. "Het laat zich raden dat dit weerstanden wekte bij ambtelijke en externe adviseurs die tot dusver bij de planning betrokken waren", zo schreven de ambtenaren later.⁴²

Daarnaast is de architectuur over het algemeen schraal. De Purmer-noord werd gebouwd in het begin van de jaren tachtig toen door de economische crisis bezuinigd moest worden op de woningbouw, en dat is te zien. Er was geen geld en men had als instrumenten slechts de 'vormcoördinatie' en het beeldkwaliteitsplan om een samenhang te creëren binnen de zones en een contrast tussen de zones onderling. Daarnaast is de stedelijke as niet erg uit de verf gekomen en werd de dichte centrumzone niet gerealiseerd. De as ontbeert de beloofde sfeer, omdat er in de Purmer-noord te weinig programma was voor een dergelijke stedelijkheid en er ook nog een winkelcentrum is gebouwd dat de levendigheid van de straat wegtrekt.

Wél is er een bijzondere groen en waterstructuur gecreëerd, gekoppeld aan een langzaam verkeersnetwerk, die de polderomgeving de stad in trekt en een verbinding maakt met de agrarische omgeving op een natuurlijke en eenvoudige manier. In de landelijke lobben aan de rand van de Purmer-noord voelt de wijk soms als een vakantiepark, precies zoals door de ontwerpers bedoeld.

⁴¹ Het Nieuwe Instituut, archief Fred Zandvoort, ZAND66 Purmerend 1978-1980. <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/archieven/details/ZAND/keywords/fred+zandvoort>

⁴² C.R. Meinders, W. Stokkink, 'De vormgeving van de nieuwe stad', in: Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988, p.54

Epiloog

Zoals in 'De recreatieve stad' al werd opgemerkt, was de populariteit van de historische centra aan het eind van de jaren zeventig alweer groeiend. Steeds meer mensen waardeerden de specifieke kwaliteiten van levendigheid en de aanwezigheid van allerlei voorzieningen. De binnenstad werd populair. Ook bij ruimtelijke ordenaars leefde het idee dat de Groeikernen een achterhaald concept waren, een verkeerde richting die de planologen abusievelijk waren ingeslagen en die niet verder gevolgd moest worden.

De Groeikernen kwamen al snel in zwaar weer terecht. Met name de wereldwijde economische crisis van 1979 zorgde ervoor dat de Groeikernen niet volgens de oorspronkelijke ambities konden worden uitgevoerd. Ook werden er steeds vaker vraagtekens gezet bij de gevolgen voor het milieu van de ongebreidelde uitbreiding van de steden, wegen en bedrijfsterreinen. Met name in progressieve en linkse kringen werden de Groeikernen gezien als een verlate manifestatie van het achterhaalde groeidenken uit de jaren zestig. Op het moment dat de trein in de jaren zeventig in beweging werd gezet, vroeg de stadsvernieuwing van de historische centra steeds meer aandacht en werd de hele Groeikernoperatie alweer als een vergissing beschouwd. Amsterdam en de andere grote steden, die eerst hadden aangedrongen op de hulp en de groei van de stadjes in de regio, beschouwden hen nu als een bedreiging, omdat ze een grote aantrekkingskracht uitoefenden op de middenklasse en de stad 'leegzogen'.

In de daaropvolgende decennia ruilden de Groeikernen hun nieuwheid en bijzonderheid in voor een reputatie van saaie forensensteden, en de aandacht ging terug naar de stadscentra als populaire plekken van vernieuwing en experiment. In de vierde Nota Ruimtelijke Ordening (1988) werd het Groeikernenbeleid verlaten en de compacte stadsgedachte geherintroduceerd. De ambities waarmee de Groeikernen waren gestart, werden bijgesteld, de financiële rijksbijdragen werden afgebouwd. De Groeikernen bleven beperkt tot slaperige woonoorden, waar vooral forenzen wonen, omdat de werkgelegenheid ernstig achterbleef bij de oorspronkelijke plannen. Dat gold overigens ook voor de overige voorzieningen die bij een stad horen; ook op dit terrein kwamen de Groeikernen er bekaaid van af. Terwijl de infrastructuur en de groengebieden overgedimensioneerd waren, mankeerde het de Groeikernen aan stedelijkheid, voorzieningen en in het algemeen aan diversiteit in de woningbouw en de bevolking. Hoewel er in de afgelopen decennia veel geïnvesteerd en veranderd is in de voormalige Groeikernen zijn sommige van deze opgaven nog steeds actueel. In zeker zin zijn de Groeikernen als een onvoltooid project te zien. De huidige grote opgaven zoals die zich voordoen op het gebied van woningbouw, klimaatadaptatie en energietransitie, geven de mogelijkheden om Groeikernen zoals Purmerend een nieuwe slag te geven. Het erfgoed van stedenbouwkundige en groenstructuren en architectonische objecten uit de naoorlogse periode is daarbij een identiteitslaag die een positieve bijdrage kan leveren aan het toekomstige Purmerend.

OVERWHERE NOORD

OVERWHERE ZUID

WHEERMOLEN

PURMER NOORD

DE GORS NOORD

DE GORS ZUID

PURMER ZUID

Wijken

Verzorgingstehuis De Tiengemeenten

Taborkerk

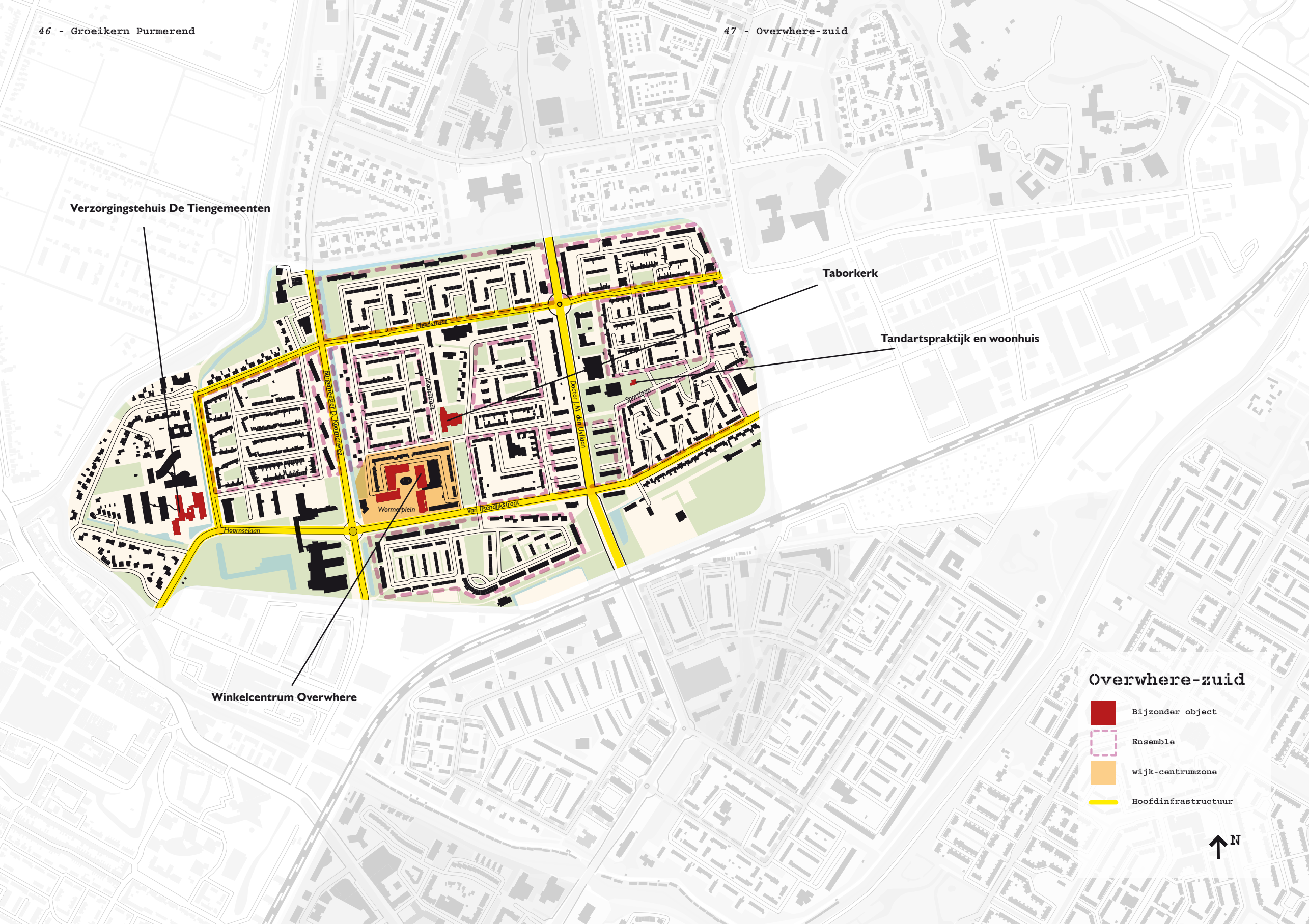
Tandartspraktijk en woonhuis

Wormplein

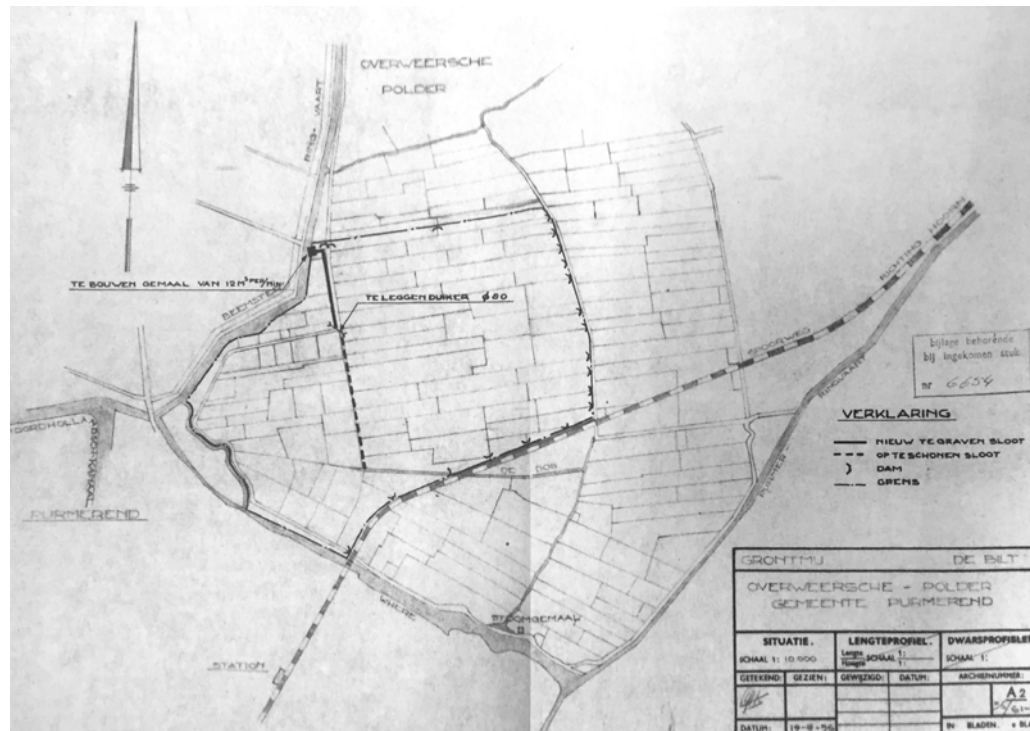
Winkelcentrum Overwhere

Overwhere-zuid

- Bijzonder object
- Ensemble
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur

Plangebied met de oorspronkelijke verkaveling van de Overweersche Polder (Waterlands Archief)

Eerste schets voor Overwhere, 1955 (Waterlands Archief)

Overwhere-zuid

Overwhere-zuid is Purmerends eerste naoorlogse uitbreidingswijk. De directe aanleiding om te starten met de uitbreiding in de Overweersche Polder was een contingent voor de bouw van 200 woningen voor in Amsterdam Noord werkzame arbeiders dat in 1955 door de overheid werd toegekend. In het bestaande stadje Purmerend was in de Zuiderpolder en Hazepolder (ten zuiden en westen van de historische kern) slechts plaats voor een deel van de nieuwbouw, waardoor besloten werd te bouwen in de polders aan de noordoostelijke kant van de Where. De gemeente had met Amsterdam de afspraak gemaakt dat in de loop van de jaren veel meer Amsterdammers in Purmerend gehuisvest moesten worden, en gaf de stedenbouwkundige Wieger Bruin halverwege de jaren vijftig de opdracht voor het opstellen van zowel een uitbreidingsplan voor Overwhere als een algemeen structuurplan voor Purmerend.

Ontwerp

Hoewel er al eerdere schetsen zijn gemaakt, werd het eerste plan-in-onderdelen voor Overwhere in 1956 voorgelegd aan de gemeenteraad, waarmee het vooruitliep op het algemene structuurplan dat pas een jaar later werd voltooid. Het plangebied werd ingepast tussen bestaande en toekomstige infrastructuurlijnen: het water van de Beemsterringvaart/Where in het westen, de spoorlijn en het pas opgeleverde industriegebied in het zuiden, een bestaande afwateringssloot in het oosten en de toekomstige snelweg naar de Markerwaard in het noorden. De poldersloten werden in het plan opgeschoond, vergroot en rechtgetrokken. Ook werden enkele bestaande sloten die het plangebied noord-zuid doorkruisten behouden en doorgetrokken om geleding aan te brengen tussen de verschillende buurten. De polderverkaveling werd verder genegeerd en overlegd met een nieuw stratenplan. Wel bleven de begraafplaats en historische dijkbebouwing in het westen van het plangebied gehandhaafd.

Eerste plan-in-onderdelen, 1956 (Waterlands Archief)

Het wegennet van de nieuwe wijk kreeg een grid-vormige opzet met als belangrijkste oost-west verbindingen de Flevostraat en de Van Ijsendijkstraat. In noord-zuid richting waren de hoofdwegen de reeds aangelegde Burgemeester Kooimanweg en de nieuwe Doctor J.M. den Uyllaan. Met deze vier hoofdwegen ontstond een raamwerk dat geleding bracht tussen de buurten en waarop de binnenwegen aan konden haken. Daarnaast moest Overwhere verbonden worden met de historische binnenstad, waarvoor twee doorbraken in de historische bebouwing werden gepland, in het verlengde van de Kalversteeg en Gedempte Singelgracht. Daarvan is de laatste uiteindelijk niet aangelegd. Bruin voorzag in de eerste plannen dat de Burgemeester Kooimanweg te zijner tijd kon aansluiten op een aanstaande rijks- of provincieweg tussen de (nooit gerealiseerde) Markerwaard en Alkmaar. In de latere structuurplannen werd daarentegen de Doctor J.M. Den Uyllaan doorgetrokken tot in Overwhere-noord om vervolgens aan te sluiten op de nieuwe verkeersweg (N244) richting Alkmaar.

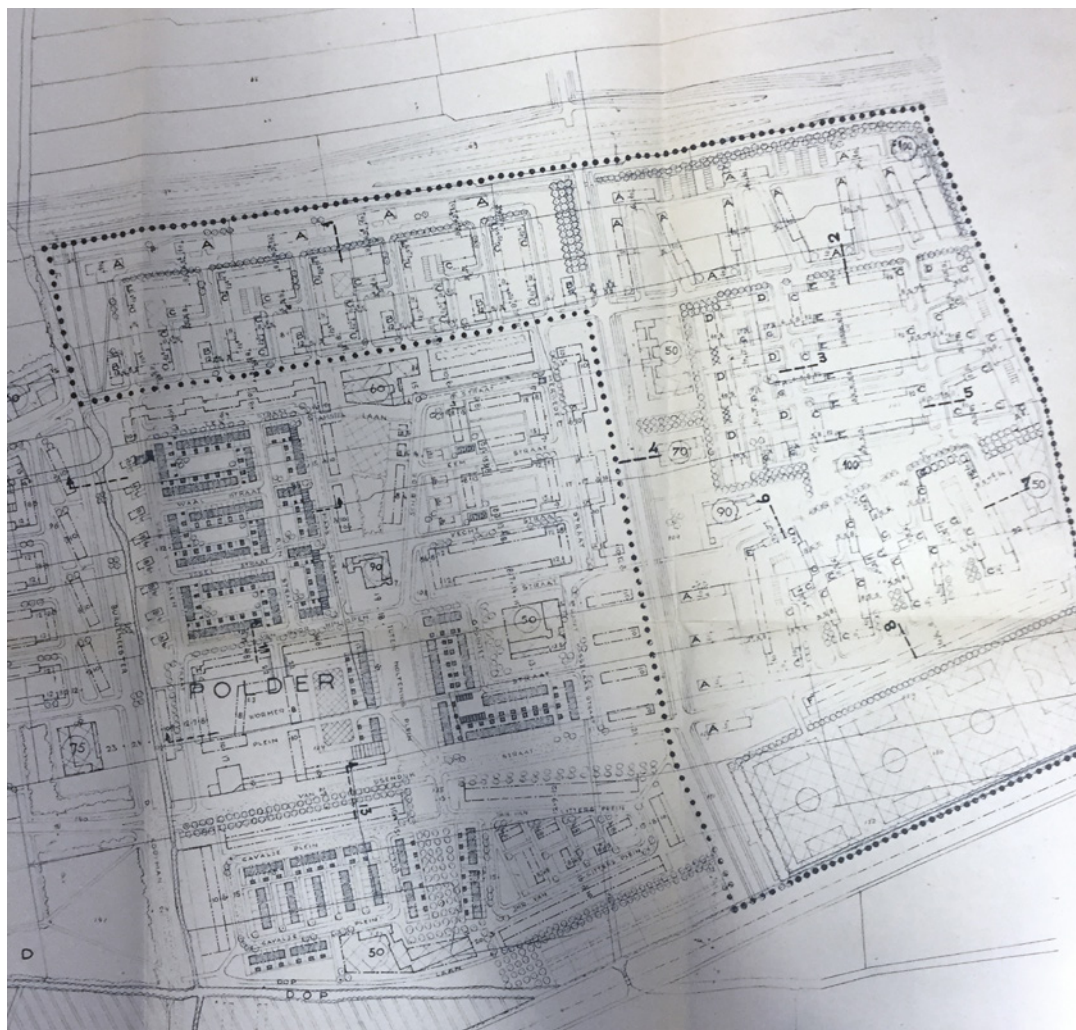
In het eerste plan-in-onderdelen tekende Bruin drie buurten van Overwhere uit, maar hij voorzag een uitbreiding met nog twee buurten. In de centrale buurt werden naast woningen ook de wijkvoorzieningen ondergebracht zoals het winkelcentrum en een kerk. Opvallend is het gebruik van grote ruimtelijke elementen in het stedenbouwkundig ontwerp: centraal in Overwhere Zuid ligt een groene scheg, die aan de beide uiteinden door een schoolgebouw beëindigd wordt, terwijl de kerk als een vrijstaand element in het midden van de groene ruimte geplaatst is. In de reeks ontwerpen die achtereenvolgens voor Overwhere gemaakt werd, is deze scheg een vaststaand element. Andersoortige grootschalige elementen zijn de langgerekte flats die Bruin gebruikt om de randen van de buurten, langs de hoofdwegen, te articuleren. Daarnaast gebruikt hij scholen en andere 'bijzondere bebouwing' op kruispunten, om daarmee opnieuw de structuur van de wijk te markeren en leesbaar te maken.

Rondom de centrumbuurt kwam in elke windrichting een buurt te liggen. De buurt ten westen van het centrum was opgedeeld in een woongebied en een zone voor 'bijzondere bebouwing' (waarin ook de begraafplaats was opgenomen) voor een school, sportvoorzieningen of een verzorgingstehuis. Als buffer tussen deze buurt en het bestaande industriegebied moest een groot stadspark komen.

Ten zuiden van de centrumbuurt lag een langwerpige buurtje met eengezinswoningen achter langgerekte randen van middelhoogbouw en een school als beëindiging van de groene scheg.

De twee buurten ten noorden en oosten van de centrumbuurt werden door Bruin pas later in detail uitgetekend. De noordelijke buurt betrof een langgerekte strook met woningen zonder voorzieningen. De woningen zijn in een viermaal repeterend stempel ondergebracht. Elk stempel bestaat uit een plantsoen met rondom eengezinswoningen in twee lagen, waarbij uitbreiding met een derde laag mogelijk was. Het parkeren is op een opmerkelijke manier opgelost: aan het plantsoen ligt tussen de woningen een entree naar een klein pleintje met garageboxen.

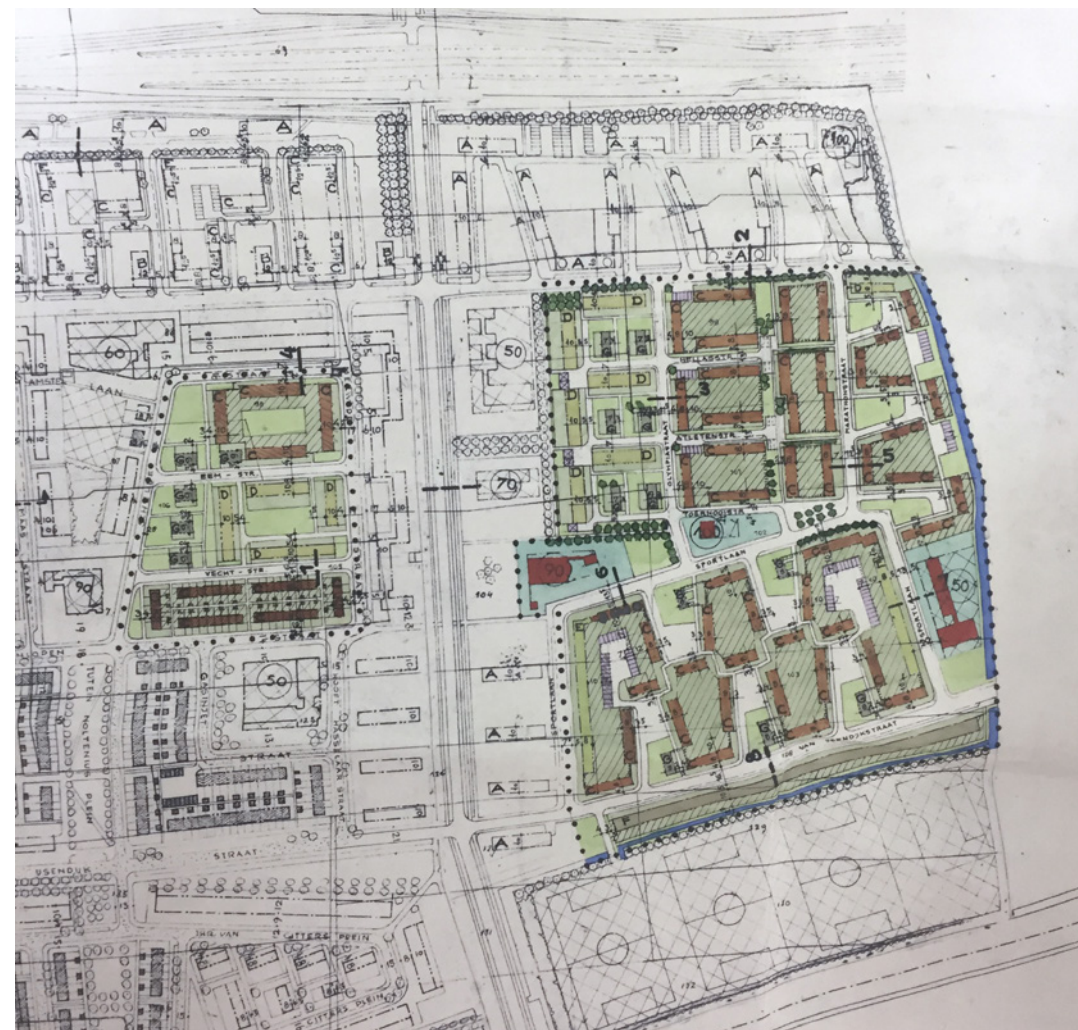

Uitwerking van de noordelijke en oostelijke buurt van Overwhere (Waterlands Archief)

Dit motief komt in andere wijken, die werden ontworpen door Wieger Bruin, opnieuw terug. De oostelijke buurt bezat, net als de centrale buurt, een centrale groene scheg, waarin opnieuw een kerk en bijzondere bebouwing was gepland. Ook langs de Doctor J.M. Den Uyllaan liggen enkele voorzieningen en scholen. De woonbebouwing in deze buurt bestaat uit eengezinswoningen in verschillende hofvormige configuraties.

De vijf buurten werden helder van elkaar afgescheiden door de hoofdverkeerswegen en groen- en waterstructuren. Bovendien moesten ten oosten en westen van Overwhere flinke groenbuffers komen te liggen. In de zuidoostelijke hoek werd daarnaast een groot gebied gereserveerd voor sportvelden en volkstuinten.

Uitwerking van een deel van de oostelijke buurt van Overwhere (Waterlands Archief)

Ontwerpprincipes

In alle buurten kwamen principes terug die kenmerkend zijn voor de ontwerpen van Wieger Bruin. Zo werd de hiërarchie van het stratenplan aangegeven door verschillen in bouwvolumes. Aan de randen van de buurten en langs de hoofdverkeerswegen tekende Bruin middelhoogbouw van maximaal vijf bouwlagen. Binnenin de buurten dienden de eengezinswoningen te komen. De nadruk in Overwhere lag op de eengezinswoning, hoewel de verhouding middelhoogbouw/laagbouw per buurt verschilde. Terwijl de middelhoogbouw in losse volumes haaks, parallel of diagonaal op de grotere verkeerswegen was gesitueerd, ontwierp Bruin de laagbouw in korte stroken die tot rechthoekige-, wig-, U-, en haakvormige bouwblokken waren samengesteld. De hoeken van de bouwblokken werden altijd opengelaten om ruimte te bieden aan garages of doorzichten naar de binnentuinen. Vooral de haak-, wig- en

Uitwerking van het winkelcentrum aan het Wormerplein en een strook met bejaardenwoningen (rode blokjes) en vrijstaande eengezinswoningen (licht geel-groene stroken) aan het water (Waterlands Archief)

U-vormige ensembles waren een karakteristiek die een sterke weerslag had op de uitstraling van de buurten. Binnen en tussen deze bouwblokken ontstonden kleine collectieve buitenruimten die Bruin vulde met groenhoven, speeltuinen of parkeerplaatsen.

De wigvorm kwam in zijn ontwerpen ook terug op grotere schaal, door enkele buurten een centrale scheg te geven waarin buurtvoorzieningen waren gesitueerd. De herkenbare, beschutte, naar binnen gekeerde bouwblokken verschilden diametraal met het modernistische uitgangspunt van de open strokenbouw in orthogonale structuur. De ontwerptaal van kleinschaligheid en geborgenheid die Bruin hanteerde was eerder verwant aan het vooroorlogse tuinstedelijke ideaal.

Overwhere werd daarentegen wel vormgegeven volgens de modernistische wijkgedachte, met een centraal gelegen voorzieningencentrum en een indeling in buurten. In het geval van Overwhere was dat het winkelcentrum aan het Wormerplein. Dit open winkelgebied bestond uit enkele winkelstraten, gemarkeerd door etagewoningen die in vier bouwlagen boven de plint uittorenden. Volgens de wijkgedachte dienden voorzieningen ook op buurtniveau overzichtelijk geclusterd te worden. In Overwhere zijn de buurtvoorzieningen inderdaad in enkele gevallen samengebracht in of aan een centrale groene scheg. Echter, Bruin koos ervoor dit principe niet dogmatisch te volgen en plaatste de buurtvoorzieningen ook door de buurt verspreid op de hoeken en aan de randen van bouwblokken. Hoewel de destijds gangbare wijkgedachte van invloed was, is Overwhere er geen schoolvoorbeeld van.

In lijn met de wijkgedachte werd, naast het overzichtelijk positioneren van de wijkvoorzieningen, in Overwhere voor een variëteit aan nieuwe bewoners gebouwd. De modernistische overtuiging dat een helder stedenbouwkundig ontwerp de gemeenschapszin en het collectief bevorderde, werd door Bruin vertaald in het op kleine schaal gestructureerd samenbrengen van een grote variatie aan woningen. Zo werden in dezelfde buurt rijtjes en vrijstaande eengezinswoningen, twee-onder-een-kapwoningen, bejaardenwoningen, bungalows en flatwoningen gepland. Bijkomend effect was dat bewoners van een starterswoning in een galerijflat konden promoveren naar een eengezinswoning en wellicht wel naar een twee-onder-een-kapwoning of bungalow. Op hogere leeftijd kon men nog steeds in dezelfde buurt blijven wonen door te verhuizen naar een bejaardenwoning. Bouwen voor een zeer diverse bewonersgroep op dergelijk kleine schaal werd door tijd- en geldgebrek en de standaardisatie van woningbouw in Nederland maar zelden gerealiseerd.

Aan de westkant van Overwhere werd een villabuurtje toegevoegd op de plaats van een deel van het stadspark (rood omrand). Aan de oostkant werden de kenmerkende geknikte stroken eengezinswoningen (zie afbeelding op p.50) vervangen door een eenvoudiger rechthoekige configuratie (Waterlands Archief)

De groenzone in de noordwestelijke hoek van Overwhere werd bebouwd met de enige hoogbouwtoeren in de wijk (Waterlands Archief)

Wijzigingen

Tijdens de ontwerpfase vonden enkele wijzigingen plaats. De gemeente vond het grote stadspark tussen het stadje Purmerend en Overwhere te overdadig en stelde voor om een gedeelte te vullen met vrijstaande woningen, een voorstel waar Bruin geen bezwaar tegen had. Ook de groene zones aan de west- en oostkant van Overwhere werden in het uiteindelijk ontwerp gevuld met woningbouw, waaronder de toevoeging van een hoogbouwtoeren aan de Weesperringvaart. Door de aanpassingen verdween een aanzienlijk deel van de royale groenvoorzieningen van Overwhere.

Verdere aanpassingen betroffen het veranderen van woningtypen en bouwblokvormen. Met de laatste planwijzigingen zijn bijvoorbeeld de markante vrijstaande geknikte strookjes uit de centrumbuurt verdwenen. In de oostelijke buurt werd een middelhoogbouwzone in geschakelde wigvormen vereenvoudigd tot eenvoudige stroken eengezinswoningen met middelhoogbouw aan de randen. Het gebruik van de wigvormige bouwblokken was als het aan Bruin lag veelvuldiger toegepast, maar moest waarschijnlijk in deze gevallen wijken voor verkavelingen die efficiënter met de ruimte omgingen.

Burgemeester Kooiman slaat de eerste heipalen in Overwhere, 1957 (Beeldbank Waterlands Archief)

Realisatie

In 1957 werd de grond bouwrijp gemaakt en daarna werd begonnen met de bouw van Overwhere. De eerste rijtjes eengezinswoningen verzezen in 1958 rond de locatie van het nog niet gerealiseerde winkelcentrum. Vanuit het centrum breidde Overwhere zich verder uit, met in 1959-1960 de woningen in de zuidelijke buurt, waaronder de portieketageflats met zadeldaken die de hoek van de Burgemeester Kooimanweg en Van IJsendijkstraat markeren. Tussen 1960 en 1962 werden nagenoeg alle eengezinswoningen in de wijk opgeleverd. De middelhoogbouw tussen en langs de bouwblokken eengezinswoningen en de woontoren aan de noordwestelijke wijktrand volgden pas in de tweede helft van de jaren zestig. Medio jaren zestig waren van de wijkvoorzieningen alleen nog het winkelcentrum en enkele scholen opgeleverd. In 1967 werd het verzorgingstehuis De Tiengemeenten in de zuidelijke buurt gebouwd en in 1971 volgde de centraal gelegen

Portieketageflats aan de Maasstraat in aanbouw, 1961 (Beeldbank Waterlands Archief)

Van IJsendijkstraat, met de eerste eengezinswoningen van Overwhere (Beeldbank Waterlands Archief)

Overwhere vanuit het zuiden vanaf een galerijflat in aanbouw in Wheermolen, 1967 (Beeldbank Waterlands Archief)

Winkelcentrum Overwhere aan het Wormerplein, 1965 (Beeldbank Waterlands Archief)

Burgemeester Kooimanpark, 1968 (Beeldbank Waterlands Archief)

De Burgemeester Kooimanweg, geflankeerd door een waterloop, bomenrij en galerijflats in de westelijke buurt, 1975 (Beeldbank Waterlands Archief)

Taborkerk en het station Overwhere, waarmee bewoners een directe verbinding met Amsterdam kregen. Met het aanvangen van de jaren zeventig was op een enkele latere toevoeging de hele wijk gecompleteerd, en woonden er circa 10.000 inwoners.

De ontwerpbedoeling van Bruin was overduidelijk te zien in de nieuwe wijk. Een heldere buurtgeleding door middelhoogbouw en water-, groen- en wegenstructuren, het toepassen van een verscheidenheid aan afwijkende/gevarieerde woonblok vormen en een grote woningtypevariatie waren daarbij de belangrijkste principes.

Het raamwerk van hoofdverkeersstraten was de belangrijkste geledingstructuur. De verkeersaders werden ondersteund door groenprofielen en in het geval van de Burgemeester Kooimanweg ook geflankeerd door een waterweg. De functie van de Doctor J.M. Den Uyllaan als verbindingsstraat tussen Overwhere-Zuid en toekomstige wijken als Wheermolen en Overwhere-Noord werd benadrukt door de middelhoogbouwstroken die haaks op en parallel aan de weg waren gepositioneerd. Een groen omzoomde voorzieningstrook in de oostelijke buurt aan de Doctor J.M. Den Uyllaan droeg daar verder aan bij. Terwijl in de planfase enkele flinke groenzones aan de randen van de wijk waren gesneuveld behield de wijk groenbuffers. De voornaamste exponenten daarvan zijn het Burgemeester R. Kooimanpark dat afstand verschaft tussen de woonwijk en het industriegebied, en de sport- en volkstuinterreinen langs de spoorlijn. De handhaving van de historische sloten aan de randen gaf Overwhere verder een duidelijke afscheiding van de directe omgeving en de latere uitbreidingswijken. Bovendien werden binnenin de buurten centrale groene scheggen aangelegd om een voorzieningstrook aan te geven of een doorzicht in de buurt te bieden.

Overwhere gezien vanuit Wheermolen, met de Churchillaan die overgaat in de Doctor J.M. Den Uyllaan. Overwhere werd omzoomd door groen, waaronder de sportterreinen langs de spoorlijn, 1971 (Beeldbank Waterlands Archief)

De woningen aan de Betsy Perkstraat staan in wigvormen, gevuld met groenhoven en parkeerplaatsen, 1962 (Beeldbank Waterlands Archief)

De middelhoogbouw speelde in de geleding tevens een belangrijke rol. Het markeerde niet alleen de verkeerswegen maar gaf ook de randen van buurten en buurteenheden aan. In het noorden van de centrubuurt is dat overtuigend gebeurd met twee haken portieketage- en galerijflats die de daarbinnen gelegen eengezinswoningen omvatten. Bruin pleitte ervoor de middelhoogbouw langs de buurtrand een meanderende vorm te geven om het 'levendig geheel' van het gevelbeeld voor de passerende fietsers en automobilisten te vergroten. Uiteindelijk zijn de stroken middelhoogbouw zo gebouwd dat zij op enkele plaatsen verspringen, maar van een meanderend effect is geen sprake meer. Bruin wilde ook dat de middelhoogbouw langs de verkeerswegen met de entrees naar de buurt gericht waren, zodat de functies wonen en verkeer strikt gescheiden bleven. Dit in de naoorlogse stedenbouw gangbare principe, dat het introverte karakter van de woonbuurten vergroot, is over het algemeen wel gevolgd.

Hoewel in de planfase enkele afwijkende bouwblokvormen verdwenen uit de ontwerptekeningen werd in Overwhere uiteindelijk alsnog een flinke verscheidenheid aan bouwblokken gerealiseerd. In aantal domineerden de eengezinswoningen de buurten van Overwhere. Deze woningen werden soms los gesitueerd in korte strookjes, maar veelal in een rechthoekige-, haak-, U- en wigvorm samengesteld. In elke buurt is tenminste één naar binnen gekeerde bouwblokvorm te vinden die ervoor zorgt dat er beschutte, collectieve ruimten zijn ontstaan. Deze ruimten zijn gevuld met parkeerplaatsen, speeltuintjes of groenhoven. De combinatie van deze (half) verscholen collectieve ruimten, korte strookjes en de afwisseling van bouwblokvormen heeft een gevarieerd straatbeeld opgeleverd dat

De orthogonale structuur van het Cavaljéplein wijkt af van de verkaveling in de rest van de wijk, 1958 (Beeldbank Waterlands Archief)

Aanzicht op de Van Balenstraat, met een portieketageflat, bejaardenbungalow en vrijstaande eengezinswoningen (Beeldbank Waterlands Archief)

Noordelijke buurtje met eengezinswoningen met platte daken, 2021

met het omgaan van een hoek steeds kan veranderen. Dat is overigens niet in elke buurt overtuigend uitgevoerd. Zo valt de eenvoudige orthogonale structuur rond het Cavaljéplein uit de toon ten opzichte van de rest van de bebouwing in Overwhere.

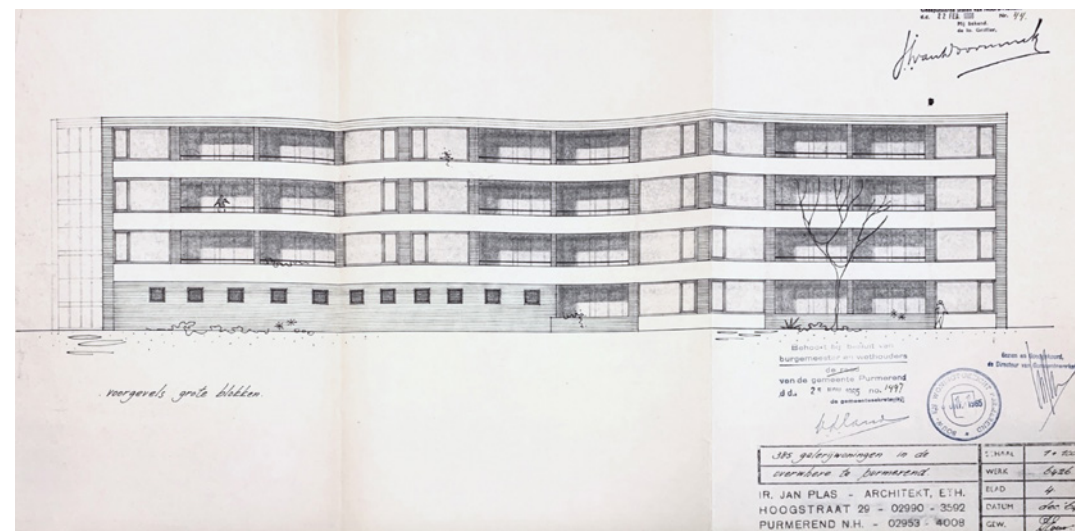
Ook de woningtypen in Overwhere kennen een sterke differentiatie. De plantekeningen voorzagen in een grote variatie woningen per buurt. In dezelfde buurt werden inderdaad naast de gebruikelijke rijtjes eengezinswoningen en middelhoogbouw met flats en maisonnettes ook twee-onder-een-kapwoningen, bungalows, patio-woningen, bejaardenwoningen, villa's en vrijstaande eengezinswoningen gebouwd. Sprekende voorbeelden zijn de Eemstraat, de Van Balenstraat en de omgeving rond de groene scheg in de centrumbuurt, waar steeds ten minste vier van deze typen samenkomen. Op andere plaatsen is de woningvoorraad homogener, zoals in het afgelegen villa/bungalowbuurtje langs de Schipperslaan, waar Bruin aanvankelijk een stadspark intekende. Op verzoek van de gemeente werd dit plandeel bestemd tot woongebied en de grond verkocht aan een vijftal particulieren, die hier felbegeerde bungalows voor het hogere segment realiseerden. Het is voor een uitbreidingswijk uit de wederopbouwperiode ongewoon dat de woningdifferentiatie zo ver werd doorgevoerd en bovendien in een enkele oogopslag waarneembaar is. De ontwerpbelofte om te bouwen voor een diverse groep nieuwe bewoners werd daarmee vervuld.

Twee-onder-een-kapwoningen aan de Scheldestraat, 2021

Ondanks de grote variatie in woningtypen is de woningarchitectuur van de stroken eengezinswoningen op het eerste gezicht vrij monotoon; dezelfde simpele 'doorzonwoningen' van twee bouwlagen onder een zadeldak worden steeds herhaald, af en toe onderbroken door een strook galerij- of portieketageflats van vier lagen. Kijkt men beter, dan valt de subtiele variatie in bebouwing op. Tussen de woningen in dezelfde straat zijn vaak kleine verschillen te herkennen, zoals een afwijkende entree, een toegevoegd balkon of een teruggelegd geveldeel. Ondanks de herhaling van systeembouwwoningen is door het variëren van enkele typen toch het levendige straatbeeld bereikt dat Bruin voorzag voor Overwhere. Naast de verschillen binnen straten kennen ook de buurten een eigen identiteit door de architectuur van de eengezinswoningen. Zo onderscheidt de noordelijke buurt zich door woningen met platte daken, als geheel ontworpen door het architectenbureau Nielsen, Spruit en Van de Kuilen. Deze laatste zou enkele jaren later de bureaupartner van Wieger Bruin worden. Ook de 'gouden randjes' met twee-onder-een-kapwoningen en vrijstaande eengezinswoningen, maar vooral in vorm afwijkende groepjes bejaardenbungalows onder platte daken, dragen bij aan het diverse karakter van de woningarchitectuur in Overwhere. Nog een opvallend woningtype zijn de L-vormige patiowoningen aan de Hoofd Hasselaarstraat en Van Goor Hinlopenstraat, die samen met het schooltje aan de Gasinjetstraat een bouwblok vullen.

Eén van de flats die Jan Plas ontwierp, waarbij de helft van de begane grond is gereserveerd voor woningen, 1964 (Waterlands Archief)

De meanderende galerijflats die Bruin intekende in de noord- en centrumbuurt werden niet gerealiseerd. De plaatselijk architect Jan Plas ontwierp in plaats daarvan galerij- en portiekflats van vier woonlagen met verspringende bouwvolumes. Deze flats zijn beeldbepalend voor de wijk. Door de verspringende bouwvolumes voldoen ze aan de eis van een levendig straatbeeld die Bruin stelde. Dit effect wordt versterkt doordat de plint van de galerijflats naast de bergingen voor de helft is gevuld met woningen, wat de sfeer op straatniveau ten goede komt. Woningen in de plint zijn ook toegepast in de portieketageflats aan de Johanna Naberstraat in de westelijke buurt, naar ontwerp van architect B.J.J.M Stevens. De galerij- en portiekflats in de oostelijke buurt bezitten echter de gebruikelijke dichte plint met bergingen en zijn minder overtuigend ontworpen. Hoewel de oudste portieketageflats in Overwhere, op de hoek van de Burgemeester Kooimanweg en Van Ijsendijkstraat, tevens blinde plinten met garages kennen, onderscheiden deze flats zich in positieve zin door verticale glazen raampartijen van de trappenhuisen, afwijkende zadeldaken en brede balkons op de vierde verdieping.

De oudste portieketageflats in Overwhere, aan het Cavaljéplein, markeren de Burgemeester Kooimanweg en Van IJsendijkstraat, 1959 (Beeldbank Waterlands Archief)

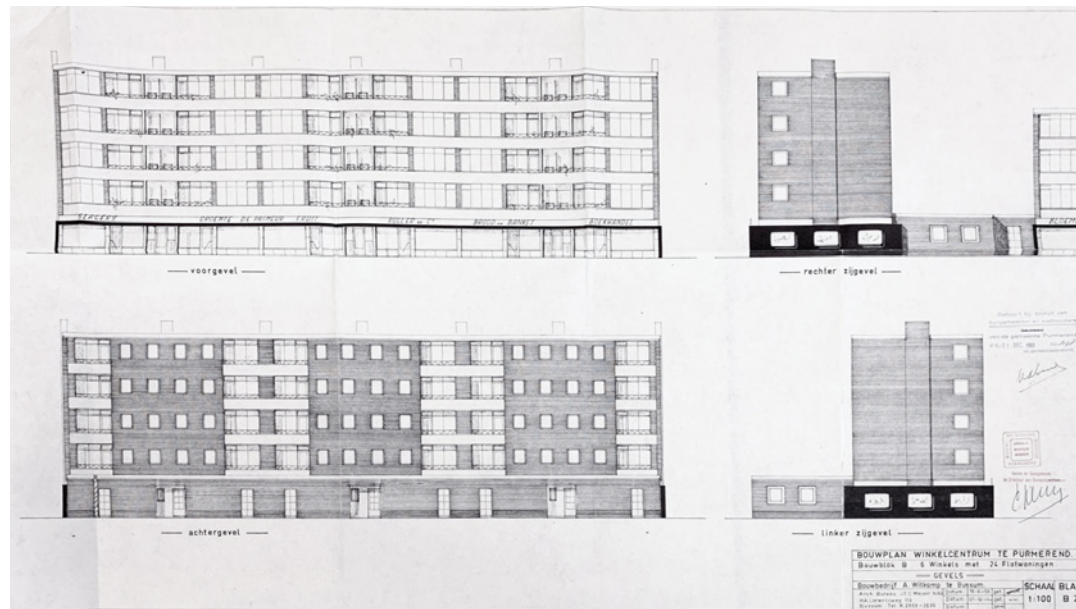

Flats van Jan Plas aan de Scheldestraat markeren de buurtgrens, 2021

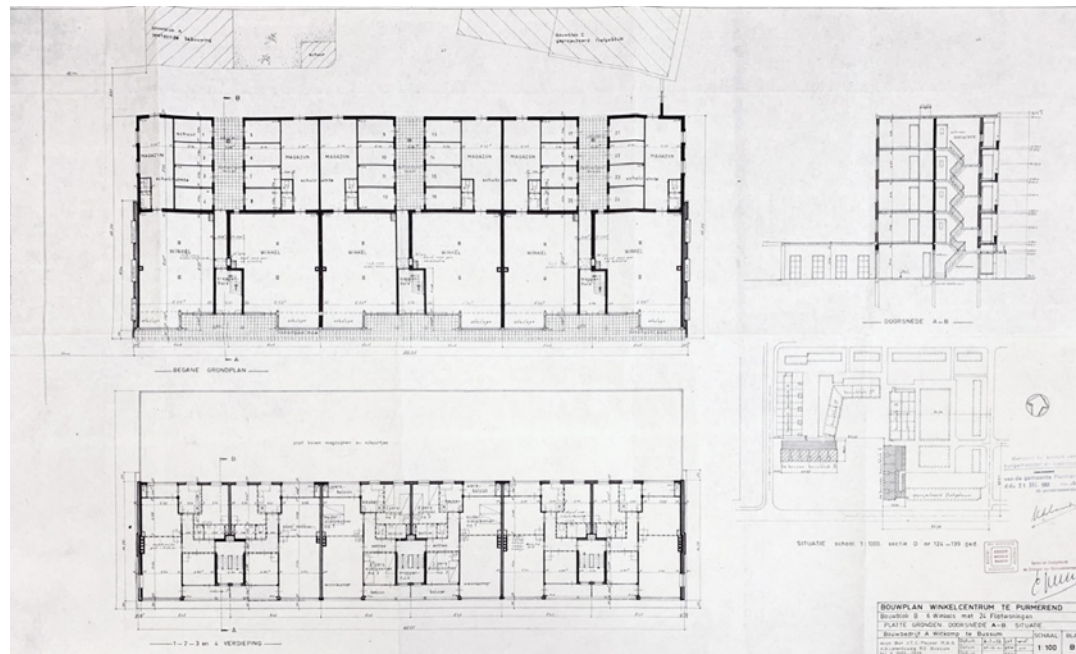
Aanpassingen

In grote lijnen is zowel de oorspronkelijke bebouwing als stedenbouwkundige structuur van Overwhere intact. De grootste aanpassing betreft het vullen van lege ruimtes aan de rand van de westelijk buurt. Langs het historische dijklint en de Marga Klompéstraat zijn sinds de jaren negentig nieuwe woningen gerealiseerd. Dat is ook gebeurd op de plaats van een schoolgebouw aan het Klaas Schoorplein in de zuidelijke buurt, waar in 1995 in een kwartrond profiel nieuwe woningen zijn gebouwd. Ook de voorzieningstrook van de oostelijke buurt langs de Doctor J.M. Den Uyllaan is aanzienlijk verdicht met nieuwbouw. Verder zijn er scholen vervangen, zoals met de sloop van de vroegere ULO aan de Burgemeester Kooimanweg en de nieuwbouw voor het Jan van Egmondlyceum. Vooral de overkluizing van de Hoornselaan, die de school met het naastgelegen Da Vinci College verbindt, is van grote invloed op de uitstraling van de directe omgeving.

Een van de grote bouwvolumes van winkelcentrum Overwhere, met een open voorgevel en gesloten achtergevel (Waterlands Archief)

Plattegronden van een van de grote bouwvolumes (Waterlands Archief)

Bijzondere objecten

-Winkelcentrum Overwhere

Adres: Wormerplein
Bouwjaar: 1961
Architect: J.E.C. Majoor

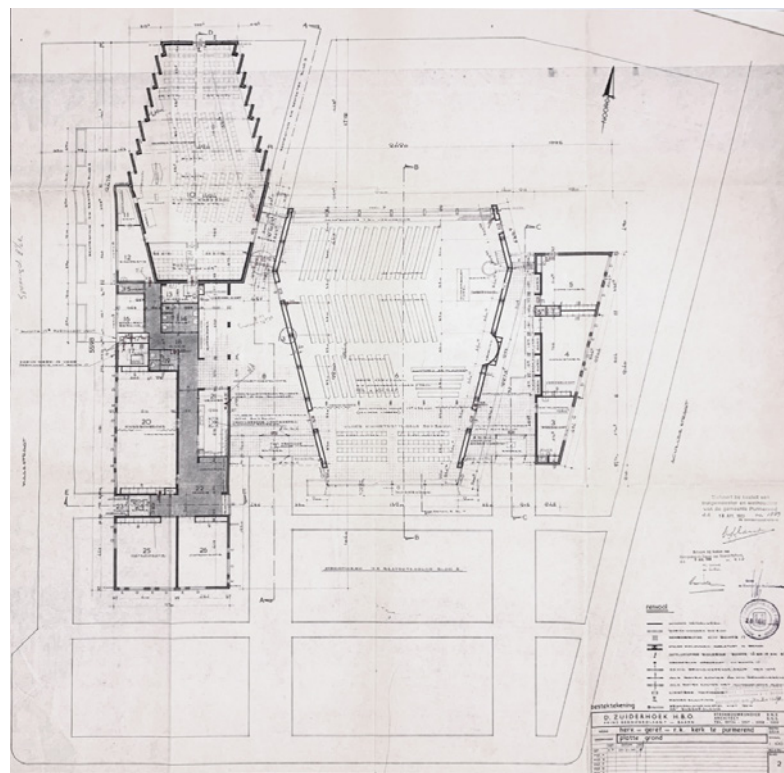
Het winkelcentrum van Overwhere is het centrale voorzieningencluster waar winkels, maar ook werkplaatsen voor de loodgieter, timmerman en schoenmaker plaats kregen. Het bestaat uit vijf bouwdelen, die samen een parkeerterrein en een pleintje vormen. De twee hogere bouwvolumes aan de Van Ijsendijkstraat markeren het winkelcentrum en de verkeersweg en hebben boven de plint vier woonlagen met vierkamerwoningen. De twee lagere bouwvolumes rond het winkelpleintje hadden een winkelplint en twee woonlagen en corresponderen in bouwhoogte met de eengezinswoningen in de buurt. Achter het winkelcomplex is aan het De Vriesplein nog een laag en gesloten complex, waar oorspronkelijk de ambachtswerkplaatsen waren gevestigd (tegenwoordig de Vomar Voordeelmarkt). De gebouwen aan het winkelpleintje kennen een duidelijke voor- en achterzijde. Op de begane grond zijn aan de voorzijde vanzelfsprekend de winkels terug te vinden, terwijl aan de achterkant magazijnen en een expeditie-ingang zijn gesitueerd. De verdiepingen hebben aan de voorzijde een open karakter, met brede balkons en grote raampartijen. De achtergevels zijn geslotener met kleine vensters en smalle balkons. De architectuur is kenmerkend voor de wederopbouwperiode, met een heldere gevelgeleding van contrasterende metselwerken banden en kolommen. Hoewel de architectuur niet sterk uitgesproken of uitzonderlijk is, is de oorspronkelijke uitstraling door de gave toestand nog goed afleesbaar. De stedenbouwkundige functie die het voorzieningencentrum vervult is echter veel belangrijker. Het markeert duidelijk het centrum van de wijk en daarmee de ontwerpgedachte van Bruin, die losjes was gebaseerd op de wijkgedachte.

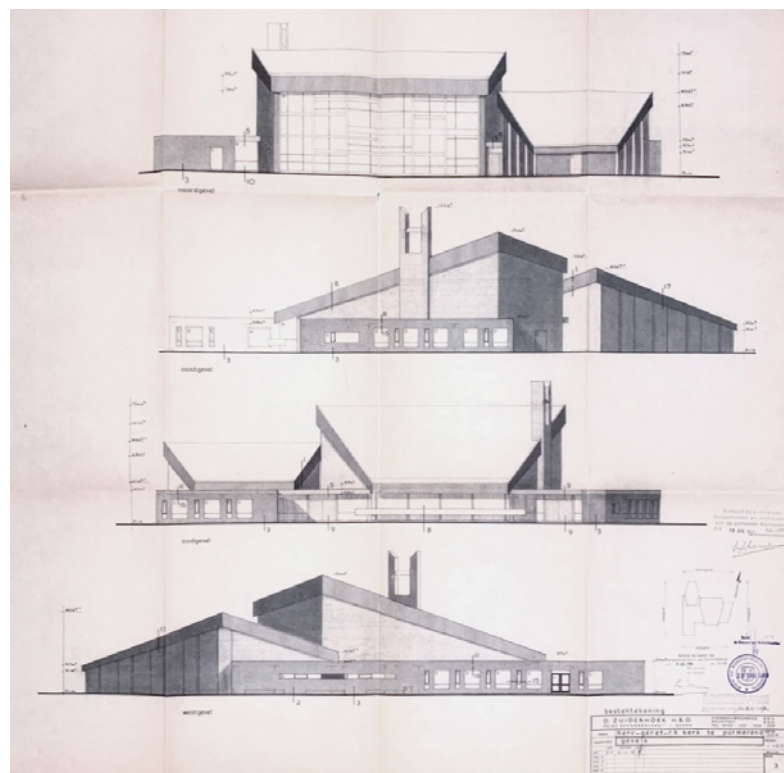
Een van de lage bouwvolumes van winkelcentrum Overwhere, 2021

Plattegrond Taborkerk
(Waterlands Archief)

Gevels Taborkerk
(Waterlands Archief)

-Taborkerk

Adres: Maasstraat 2
Bouwjaar: 1971
Architect: David Zuiderhoek

De Taborkerk is een samenwerkingsproject van de Hervormde Gemeente, Gereformeerde Kerk en Rooms-Katholieke Kerk, die met de komst van nieuwe bewoners van Overwhere kampten met ruimtegebrek in de bestaande kerkgebouwen in het oude centrum van Purmerend. De kerkgemeenschappen hadden halverwege de jaren zestig eigen noodkerken in de uitbreidingswijken, maar maakten gecoördineerd plannen voor de bouw van een gedeelde permanente huisvesting. Deze nieuwe Taborkerk kreeg een prominente plaats in de centrale groene scheg van de centrumbuurt in Overwhere.

Het ontwerp van David Zuiderhoek bestaat uit vier geschakelde metselwerken bouwvolumes: een grote en een kleine kerkzaal en twee bijgebouwen met een enkele bouwlaag. De kerkzalen kennen beide een hexagonale plattegrond. De verschijningsvorm van de tentvormige grote kerkzaal wordt sterk bepaald door het enorme zadeldak, met ongelijke dakvlakken en zeer brede dakranden. Aan de zuidkant loopt het flauw hellende dak door tot vlak boven de begane grond en vormt zo een beeldbepalend element in het aanzicht vanaf de straat. In de noordgevel is onder het dak een hoge glaswand met glas-in-lood aangebracht. Tegen de grote kerkzaal is tevens de korte klokkentoren aangebouwd. De kleine kerkzaal kent een gelijkend zadeldak in een bescheidener vorm. De zaal krijgt daglichttoetreding door smalle verticale vensters tussen dakpansgewijs aangebrachte muurdelen.

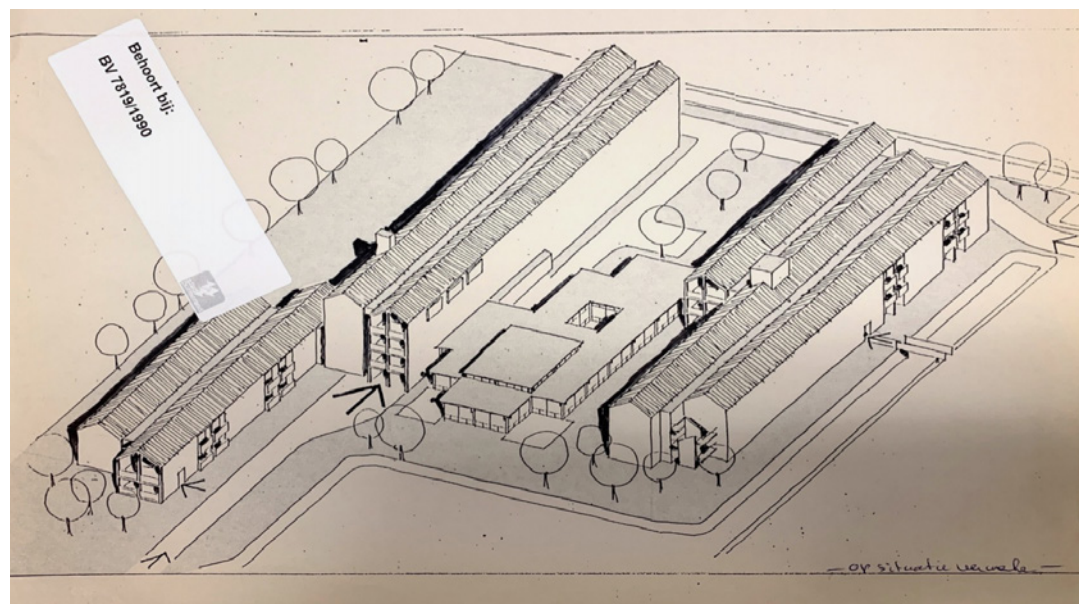
Zuiderhoek kent een zeer uitgebreid oeuvre waarin kerken een voorname plaats innemen. Binnen zijn werkenlijst is de Taborkerk kenmerkend voor het experimentele gebruik van dakvormen en daglichttoetreding. Deze principes zijn ondanks de ingrijpende verbouwing van het interieur, waarbij het siermetselwerk weggewerkt is, nog goed waarneembaar. De kerk is niet alleen van architectuurhistorisch belang maar heeft ook een stedenbouwkundige waarde door de situering in het midden van Overwhere.

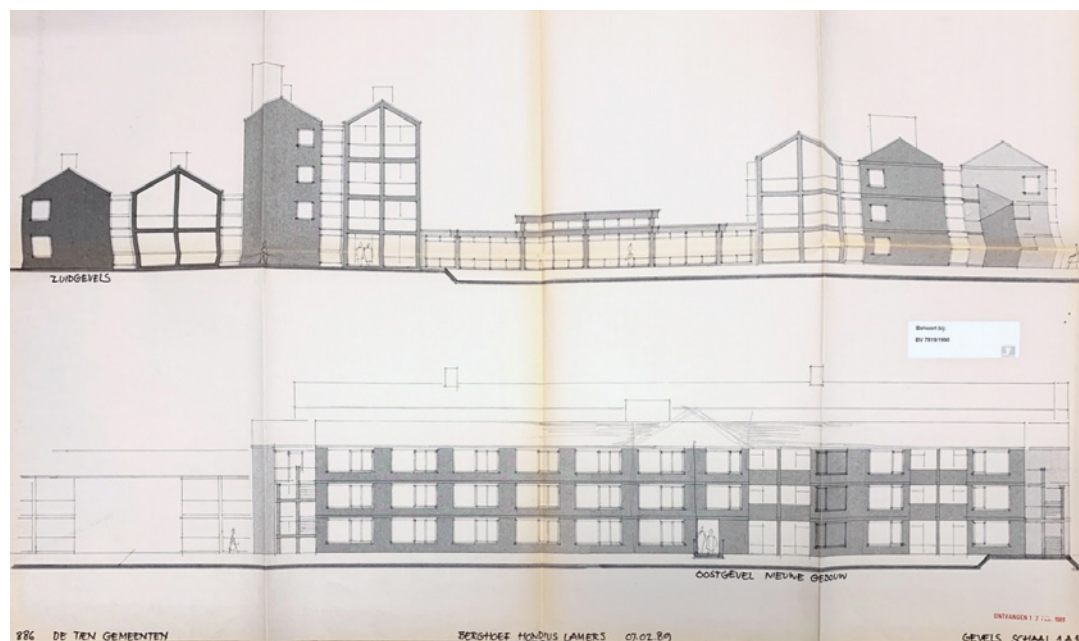
Stratzijde Taborkerk, 2021

Schets De Tiengemeenten (Waterlands Archief)

Gevels De Tiengemeenten (Waterlands Archief)

-Verzorgingstehuis De Tiengemeenten

Adres: Hoornselaan 11
 Bouwjaar: 1967
 Architect: Johannes Berghoef

Het verzorgingstehuis De Tiengemeenten werd gebouwd in de zone die Bruin reserveerde voor 'bijzondere bebouwing' in de westelijke buurt van Overwhere. Het complex bestaat uit drie langgerekte, evenwijdige bouwvolumes van twee, drie en vier bouwlagen en een enkellaags recreatiegebouw. De drie langgerekte bouw delen zijn elk samengesteld uit twee of drie lange, smalle volumes onder zadeldaken. Behalve op de begane grond van het middelste gebouwdeel, waar zich de medische- en personeelsruimten bevinden, zijn aan weerszijden van de gangen appartementen en woningen in verschillende grootte ondergebracht. In de kopgevels aan de Hoornselaan is in ieder gebouwdeel één gevel teruggelegd en zijn alleen de contouren van de betonconstructie zichtbaar. De rest van de kopgevels is gesloten en kent op elke verdieping slechts een klein venster. De langgevels zijn eveneens sober en hebben naast ritmisch herhaalde vensters op enkele plaatsen over de hele hoogte in de gevel teruggelegde balkons. De Tiengemeenten kent een eenvoudige architectuur, die Berghoefs voorliefde voor de sobere Scandinavische architectuur laat zien en die vooral waarde kent door de harmonieuze ritmiek van gelijkende bouwvolumes die steeds in hoogte en van positie verspringen.

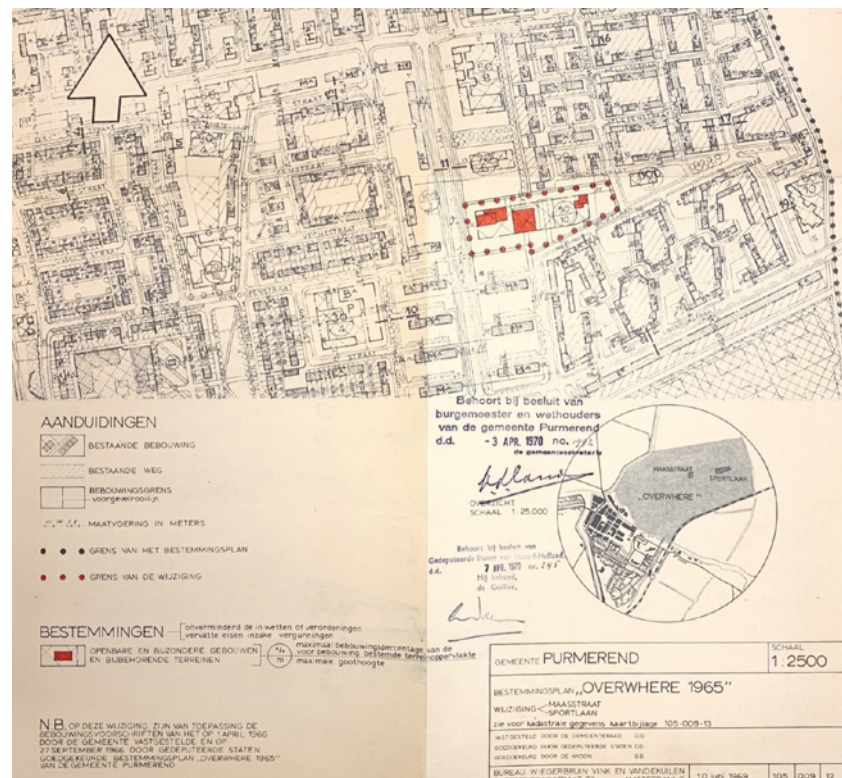
Verzorgingstehuis De Tiengemeenten, 2021

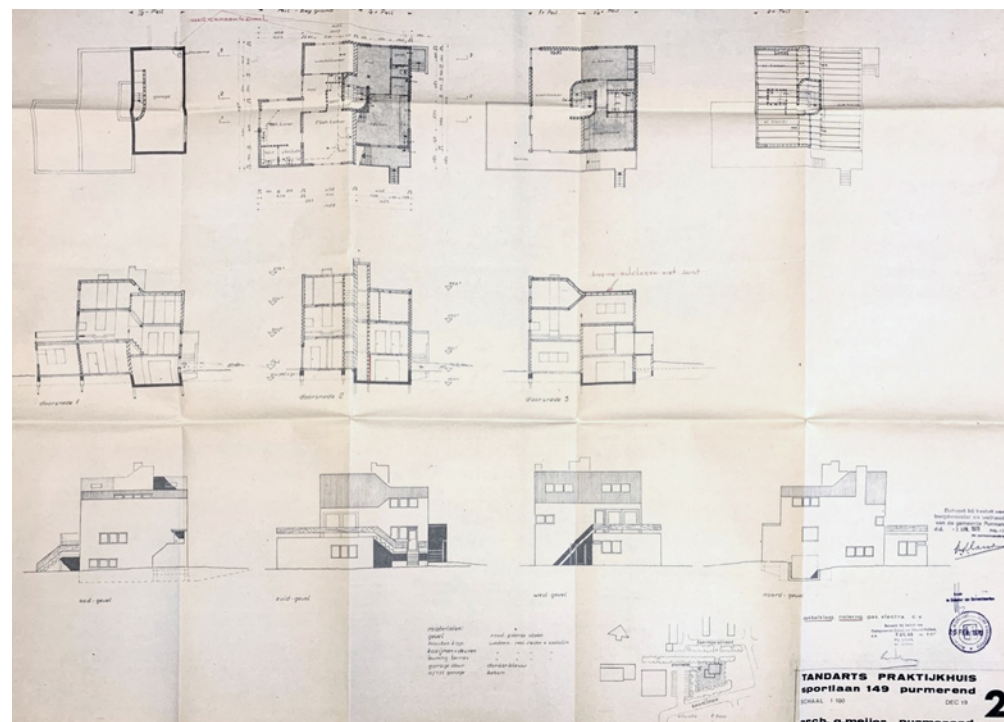
Verzorgingstehuis De Tiengemeenten, 2021

Situatie tandartspraktijk in de groene scheg (Waterlands Archief)

Gevels en plattegronden (Waterlands Archief)

-Tandartspraktijk en woonhuis

Adres: Sportlaan 149
 Bouwjaar: 1970
 Architect: G. Meijer

Middenin de groene scheg in de oostelijke woonbuurt werd in 1970 een tandartspraktijk met woonhuis gebouwd. Normaliter werden de groene scheggen gereserveerd voor wijk- of buurtvoorzieningen, maar vermoedelijk werd voor dit vrijstaande woonhuis een uitzondering gemaakt vanwege de inpandige tandartspraktijk.

Het gebouw is gebaseerd op een vierkante plattegrond, waarvan de ene helft een halve verdieping lager ligt dan de andere, zodat een split-level gecreëerd is, zoals in de doorsneden goed te zien is. Een bijgebouw van een enkele bouwlaag bevat een deel van de praktijk, terwijl het dak ervan fungeert als terras voor de woonkamer erboven. De begane grond heeft twee entrees, een hoofdentree voor de praktijk (met wachtkamer en twee behandelkamers) en een zijentree naar de woning. Op de verdiepingen bevinden zich de woonkamer en slaapkamers. De vrijstaande praktijkwoning is een opvallende verschijning in de woonbuurt die verder geen uitzonderlijke woningtypen of architectuur vertoont. De split-level-verdiepingen, met entrees en raampartijen op verschillende hoogtes, zijn in het exterieur goed afleesbaar, wat een voor de wijk speelse en uitzonderlijke architectuur heeft opgeleverd.

Tandartspraktijk en woonhuis, 2021

Buurten en ensembles Overwhere-zuid

Groenstructuur Overwhere-zuid

Voorbeeld bijzondere bouwblokken Overwhere-zuid

Bijzondere kenmerken en structuren

-Buurten en ensembles

Overwhere-zuid kent een heldere ruimtelijke structurering door bebouwing, wegen, water en groen. De wijk is opgedeeld in een centrumbuurt met daaromheen in elke windrichting een buurt, die van elkaar zijn gescheiden door verkeerswegen, brede groenstroken, een waterloop en portieketageflats van vier of vijf bouwlagen hoog. De buurten kennen elk een eigen identiteit door verschillende bebouwing, stedenbouwkundige structuur of functies. Zo is de centrumbuurt herkenbaar door wijkvoorzieningen als een winkelcentrum en kerk, de noordelijke buurt door een geheel eigen architectuur, de oostelijke buurt door afwijkende eengezinswoningen, de zuidelijke buurt door een orthogonale buurtindeling en de westelijke buurt door de opdeling in een voorzieningen- en woonzone.

-Groenstructuren

In het oorspronkelijke ontwerp projecteerde Bruin aanzienlijke groenprofielen in en rond de wijk. Hoewel een deel daarvan tijdens de planfase verdween bleef Overwhere-zuid een tamelijk groene woonwijk. Voornaamste voorbeelden daarvan zijn het Burgemeester Kooimanpark, het volkstuintencomplex aan de Doplaan en sportterreinen langs de spoorlijn. Bovendien zijn de groene scheggen in de oostelijke, zuidelijke en centrumbuurt, groenstroken langs de belangrijkste verkeerswegen en de groene buffers langs de wijkranden in samenhang met de bebouwing en infrastructuur ontworpen en daardoor van grote waarde.

-Bouwblokvormen

Zeer kenmerkend voor het stedenbouwkundige ontwerp van Overwhere-zuid is de variatie in door eengezinswoningen samengestelde bouwblokken. Bruin hanteerde rechthoekige-, haak-, U- en wigvormen. Door dit ontwerpprincipe ontstonden vele volledig of deels omsloten collectieve ruimtes met plaats voor parkeerplaatsen, speeltuintjes en groenhoven. Hiermee creëerde Bruin een

beschutte en intieme buurtsfeer die afweek van het grootstedelijke karakter van modernistische naoorlogse uitbreidingswijken met orthogonale structuren.

-Woningtypevariatie

Overwhere-zuid kent een grote verscheidenheid aan woningtypes die op kleine schaal zijn samengebracht. In dezelfde straat vindt men rijtjes eengezinswoningen, twee-onder-een-kapwoningen, bejaardenbungalows en flats terug. Deze grote variatie was bedoeld voor een in leeftijd en sociaaleconomische status diverse bewonersgroep. Het bouwen voor verschillende bewoners was in lijn met het modernistische stedenbouwkundig principe van de wijkgedachte en moest de gemeenschapszin van de buurten bevorderen. Bijkomend effect was een gevarieerd straatbeeld, iets wat Bruin in zijn ontwerp actief nastreefde.

Voorbeeld woningtypevariatie Overwhere-zuid

Kerk van het Apostolisch Genootschap

Basisschool Mercuriusweg

Makado winkelcentrum

Wheermolen

- Bijzonder object
- Ensemble
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur

Kadastrale kaart van de Overweersche Polder voor de aanleg van Wheermolen (Waterlands Archief)

Uitbreidingsplan in onderdelen, 1962 (Waterlands Archief)

Wheermolen

Wheermolen is na Overwhere-Zuid de tweede naoorlogse uitbreidingswijk van Purmerend. De wijk maakte deel uit van het eerste structuurplan uit 1957 en werd aanvankelijk gezien als uitbreiding van Overwhere. In 1960 kreeg het de naam Wheermolen, naar de molen die in dit gebied had gelegen. Het gebied wordt begrensd door de Where in het zuiden, de Purmerringvaart in het oosten en het historische spoorwegtracé in het noordwesten.

Ontwerp

Het eerste plan-in-onderdelen stamt uit 1960 en werd opgesteld door de architect/stedenbouwkundige Hubertus Vink, van het bureau Wieger Bruin en Vink (vanaf 1961: Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen) uit Amsterdam. De plannen werden enkele keren bijgesteld, resulterend in een uitbreidingsplan uit 1962. In dit plan werden de grenzen van Wheermolen bepaald door de bestaande waterwegen en spoorlijn. De historische polderstructuur binnen dit gebied werd echter volledig genegeerd en vervangen door een nieuwe verkaveling. Alleen de waterweg die de oude polder in tweeën opdeelde werd gehandhaafd, hoewel enigszins verlegd om beter aan te sluiten op de woonwijk.

Het nieuwe stratenplan werd sterk bepaald door de Churchilllaan, een tweebaansweg die met een knik dwars door de wijk loopt. De Churchilllaan is de hoofdweg waar secundaire wegen als de J. P. Grootstraat, Hannie Schaftstraat en Henry Dunantstraat op aanhaken om de woonbuurten aan weerszijden te ontsluiten. Als brede verkeersweg splitst de Churchilllaan Wheermolen op in een oost- en westdeel. De hoofdweg doorkruist aan de noordkant gelijkvloers de spoorlijn en sluit aan op de Doctor J. M. den Uyllaan in Overwhere. Ten zuiden overbrugt de Churchilllaan de Where om aan te sluiten op de historische Purmerweg. Pas in 1977 werd de Gorslaan aangelegd waardoor de Churchilllaan een directe verbinding kreeg met de Jaagweg richting Amsterdam.

Oorspronkelijk moest Wheermolen 2000 woningen krijgen voor circa 8000 inwoners. De woningen werden verdeeld over vier woonbuurten; één in Wheermolen-west en drie van noord naar zuid in Wheermolen-oost. De buurten in het uitbreidingsplan kenden een sterke geleiding door verkeerswegen, groenstroken en bebouwing. In Wheermolen-oost moest middelhoogbouw van vier bouwlagen de structuur aangeven en de buurten van elkaar onderscheiden. Ook langs de buitengrenzen van Wheermolen-oost werd deze middelhoogbouw geprojecteerd die de daarbinnen gelegen eengezinswoningen omarmde. Middenin Wheermolen, langs de binnenwijkse waterweg, waren enkele diagonale stroken met middelhoogbouw met zeven bouwlagen gepland die het wijkcentrum markeerden. Wheermolen-west kreeg geen verdeling

in buurten, maar had langs de Churchillaan wel enkele stroken middelhoogbouw die de buurtgrens aangaven. De enige hoogbouw in Wheermolen was geprojecteerd aan de noordwestelijke wijkrand, tegen de spoorlijn aan. Daar waren in een groenbuffer zes woontorens van tien bouwlagen ingetekend, met een kleine footprint en veel ruimte ten opzichte van elkaar en de rest van de wijk.

Terwijl randen van lange stroken middelhoogbouw een onderverdeling aanbrachten tussen de woonbuurten bestonden de buurten zelf uit totaal 1200 eengezinswoningen. In tegenstelling tot de typische modernistische open strokenbouw werden de eengezinswoningen in Wheermolen gebouwd rond naar binnen gekeerde woonhoven. Molenwiek-, wig- en U-vormige bouwblokken creëerden binnenruimtes die gevuld werden met collectieve groenhoven, buurtvoorzieningen of losstaande strookjes woningen. Dit ontwerpprincipe verraadde de visie van Bruin en Vink, die als stedenbouwkundigen wat meer hechtten aan kleinstedelijke herbergzaamheid dan hun grootstedse modernistische collega's. Hun ontwerp kenmerkte zich voornamelijk door een voorzetting van een traditioneel tuinstedelijk ideaal, met groene, beschutte, kleinschalige woonbuurten zonder grote gebaren.

Geheel in lijn met de naoorlogse modernistische stedenbouwkundige denkwijze was de sterke diversiteit van woningtypen binnen de buurten. Er waren in Wheermolen 'bejaardenwoningen', rijtjeshuizen met eigen tuin, vrijstaande bungalows en flatappartementen in verschillende grootte gepland. Vooral de eengezinswoningen kenden met acht variaties in de plantekeningen een grote verscheidenheid.

Een belangrijk ontwerpprincipe uit het oorspronkelijke plan waren de groenstructuren. Zo was er een brede groenstrook aan de westzijde geprojecteerd als buffer tussen de toekomstige bebouwing en spoorlijn. Ook langs de Wheredijk, Purmerringvaart, de binnenwijkse waterweg en de belangrijkste verkeerswegen voorzag Vink ruime groenprofielen, voornamelijk in de vorm van dubbele bomenrijen. In de noordelijke punt werd een terrein gereserveerd voor een waterzuiveringsinstallatie en enkele sportvelden. Wijkvoorzieningen werden geclusterd middenin Wheermolen, langs de Churchillaan, waar een winkelcentrum, een zorgcentrum en winkels met bovenwoningen moesten komen. Met het concentreren van de wijkvoorzieningen volgde Wheermolen, net als Overwhere, het gangbare naoorlogse stedenbouwkundige principe van de wijkgedachte. Op buurtniveau waren zeven scholen, drie kerken en een verenigingsgebouw ingetekend. Deze buurtvoorzieningen werden langs de randen van de buurten of in de binnenruimtes van de woonhoven gesitueerd.

Wijzigingen

Al tijdens de ontwerpfase bleek dat het uitbreidingsplan niet overeenkwam met eisen van de provincie en het Rijk. Vanwege de prangende woningnood diende Wheermolen plaats te bieden aan minstens 10.000 inwoners en 2750 woningen. Om aan die vraag te

Derde wijziging
uitbreidingsplan Wheermolen-
West, 1967 (Waterlands
Archief)

voldoen werd de laagbouw verdicht en de middelhoogbouw verhoogd. Veel van de woningwoningen werden nu uitgevoerd in galerijflats met tien tot twaalf lagen. In Wheermolen-West leidde de toename van de woningdichtheid tot een rigoureuze aanpassing van het uitbreidingsplan. Van de zes woontorens langs de spoorlijn bleef alleen de meest noordelijke behouden. De overige werden vervangen door langwerpige galerijflats die diagonaal geïntegreerd werden tussen de straat en de spoorlijn. Deze aanpassing werd mogelijk gemaakt door de brede groene buffer tussen Wheermolen en de spoorlijn volledig dicht te bouwen. De verdichting van de molenwiekvormige laagbouwblokken in de westelijke punt slokte eveneens flink wat groene ruimte op. Langs de Churchillaan leverde de vervanging van de middelhoogbouw voor hoogbouw juist meer groen op, door een ruimere opzet van de hoge flatgebouwen. Ook het aantal galerijflats naast het winkelcentrum werd verminderd van vier naar drie, waardoor er genoeg ruimte rondom de hoogbouw behouden bleef. Aan de Where werd door de verplaatsing van 'bejaardenwoningen' ruimte gecreëerd voor een strook met villa's, het 'gouden randje' van Wheermolen.

In een later stadium werd ook in Wheermolen-oost een deel van de middelhoogbouw vervangen door hoogbouw. Hier werd de oorspronkelijke situering echter niet of nauwelijks herzien, waardoor de

Wheermolen in aanbouw met op de voorgrond de eerste woningen van Wheermolen aan de Polluxstraat en Castorstraat, 1969 (Beeldbank Waterlands Archief)

hoogbouw een ruime opzet ontbeerde. De rand van Wheermolen-oost, langs de Purmerringvaart kreeg door de aanpassing bovendien een totaal ander karakter dan in het oorspronkelijke ontwerp. In plaats van lange, middelhoge stroken, sprongen daar nu enkele enorme galerijflats uit. Purmerend kreeg daardoor vanuit de Purmer een grootstedelijk aanzicht, dat zich sterk aftekende tegen het vlakke polderlandschap.

Realisatie

Halverwege de jaren zestig begon men met het bouwrijp maken van de grond en in 1966 werden de eerste woningen in Wheermolen-west opgeleverd. Dat waren de U-vormige bouwblokken eengezinswoningen met groene hoven aan de Polluxstraat en Castorstraat. Daarna volgden soortgelijke bouwblokken met eengezinswoningen in een waaiervorm aan de Henry Dunantstraat. Eind jaren zestig kwam de bouw goed op gang en werden in twee jaar tijd alle eengezinswoningen en nagenoeg alle galerijflats gerealiseerd. Begin jaren zeventig telde Wheermolen al meer dan 11.000 inwoners en was de uiteindelijke verschijningsvorm goed zichtbaar. Waarneembaar was ook hoe sterk was afgeweken van het aanvankelijke uitbreidingsplan. Zo was er een grote variatie aan eengezinshuizen gepland, terwijl maar enkele varianten zijn uitgevoerd. Ook het effect van de verhoging van de middelhoogbouw in Wheermolen-Oost werd duidelijk. Doordat het aantal bouwlagen geleidelijk was uitgebreid van vier tot twaalf, zonder daarbij een veel ruimere positionering te hanteren, werd de nabijgelegen laagbouw letterlijk overschaduwd. Ook de zes galerijflats aan de westkant, langs het

Wheermolen-oost met op de achtergrond de hoogbouw van Wheermolen-west langs de Churchillaan en verderop langs de spoorlijn, 1970 (Beeldbank Waterlands Archief)

spoor, hadden door hun grote dichtheid een sterk ommurende werking. De vijf galerijflats langs de Churchillaan en de Anne Frankstraat werden vrijer gesitueerd, waardoor de impact op de directe omgeving minder groot was. De in totaal vijftien galerijflats van meer dan tien bouwlagen die in Wheermolen verrezen, maakten van Purmerend plots een echte hoogbouwstad. De nieuwe stadswijk contrasteerde echter sterk met het historisch centrum en het tuinstedelijke karakter van het naastgelegen Overwhere.

Beperkte financiële middelen en een grote tijdsdruk hadden niet alleen invloed op de bouwvolumes en aantallen woningen, ook de architectuur is daardoor over het algemeen niet sterk uitgesproken. Dat was overigens eerder regel dan uitzondering in de periode dat Wheermolen werd gebouwd. In veel Nederlandse naoorlogse nieuwbouwwijken werd een beperkt aantal standaardbouwsystemen gebruikt, waardoor in het hele land identieke of vergelijkbare woningen werden gebouwd. Hoewel systeembouwwoningen in de wederopbouwperiode nog geregeld werden ontworpen door gerenommeerde architecten, werd vanaf medio jaren zestig 'aannemer-architectuur' gebruikelijker, resulterend in een nadruk op standaardisatie in plaats van architectonische uitstraling.

Nagenoeg alle eengezinswoningen in Wheermolen zijn ontworpen door de regionaal bekende architect Jan Plas, die in 1940 het Stadsziekenhuis

De hoge galerijflats aan de Rudolf Garrelstraat in Wheermolen-Oost overschaduwden de nabijgelegen middelhoogbouw en laagbouw, 1970 (Beeldbank Waterlands Archief)

Het nieuwe aanzicht van Purmerend aan de Purmerringdijk, 1971 (Beeldbank Waterlands Archief)

Galerijflats in aanbouw aan de noordwestelijke rand van Wheermolen, 1967 (Beeldbank Waterlands Archief)

De Churchilllaan met de Intervam-galerijflats van Groosman, 1970 (Beeldbank Waterlands Archief)

bouwde (afgebroken in 1994, tegenwoordig staat hier het Stadhuis). Ondanks het betrekken van een goede architect overheerste ook hier de eentonigheid. Twee typen eengezinswoningen domineerden de woonbuurten. Beide betroffen simpele rijtjeshuizen onder een zadeldak met rode of blauwgrijze dakpannen. Het waren 'doorzonwoningen' met een woonkamer en keuken op de begane grond en drie slaapkamers en een badkamer op de eerste verdieping. De vijfkamervariant had nog een extra slaapkamer op zolder. Uitzonderingen waren de eerste bouwblokken eengezinswoningen in de wijk, enkele 'bejaardenwoningen' met een plat dak in Wheermolen-West en de vrijstaande woningen aan de Where.

Ook de hoogbouw in Wheermolen werd uitgevoerd met standaardbouwsystemen. De vijf galerijflats langs de Churchilllaan en ook de drie aan de Anne Franklaan werden gebouwd met het

Intervam-systeem en ontworpen door de bekende Rotterdamse architect Ernest Groosman (1917-1999). Groosman was dankbaar gebruiker van systeembouw en verantwoordelijk voor tienduizenden systeembouwwoningen door heel Nederland.

De bouw van de wijkvoorzieningen volgde kort na de woningen. Hoewel in de eerste jaren nog gebruik werd gemaakt van een houten noodwinkelcentrum opende in 1972 het moderne overdekte winkelcentrum Makado van het architectenbureau Lucas en Niemeijer, dat was gestoeld op het model van de Amerikaanse *shopping mall*. Ondanks de drie geplande kerken verrees door gebrek aan kerkgangers en de beginnende ontzuiling in 1972 slechts één kerk in Wheermolen. Deze kerk van het Apostolisch Genootschap was naar ontwerp van de architect B. Th. Engbers.

Herhaling van twee standaardtypen eengezinswoningen in Wheermolen-Oost, met op de achtergrond de galerijflats aan de Anne Franklaan, 1970 (Beeldbank Waterland Archief)

Het overdekte winkelcentrum Makado, 1976 (Beeldbank Waterlands Archief)

Kerkgebouw van het Apostolisch Genootschap, 1973 (Beeldbank Waterlands Archief)

Binnen de verschillende woonbuurten werden begin jaren zeventig enkele basisscholen gebouwd. Bij de bouw ervan werd gebruik gemaakt van standaardsystemen waar niet eens meer een architect bij betrokken werd. De dienst Gemeentewerken koos een systeem en bepaalde hoeveel lokalen de school moest krijgen en vervolgens assembleerde het desbetreffende bedrijf het gebouw ter plekke. Hoewel het in 1971 opgeleverde NS-station de naam 'Overwhere' droeg, lag het op de grens van de twee wijken en maakte het ook onderdeel uit van Wheermolen. De sportvelden aan de noordkant van Wheermolen zijn nooit gerealiseerd. De eerste bewoners waren dan ook niet te spreken over het voorzieningenniveau en klaagden in het communistische blad 'De Waarheid' over het ontbreken van een verenigingsleven.¹ Pas na een felle strijd om subsidie kreeg het mondige Wijkcentrum Wheermolen eind jaren zeventig met 't Noot' een markant eigen gebouw op de hoek J.P. Grootstraat en Churchillaan. Zo was Wheermolen rond 1980 nagenoeg afgebouwd en kon men spreken van een complete woonwijk.

Aanpassingen

De laatste jaren is in Wheermolen een groot aantal aanpassingen gedaan aan zowel de oorspronkelijke bebouwing als de stedenbouwkundige vorm. Met name in Wheermolen-west heeft ingrijpende sloop-nieuwbouw plaatsgevonden, waarbij onder meer de zes diagonaal

¹ 'Mensen hebben meer nodig dan een dak boven hun hoofd', in: De Waarheid, 4 februari 1971.

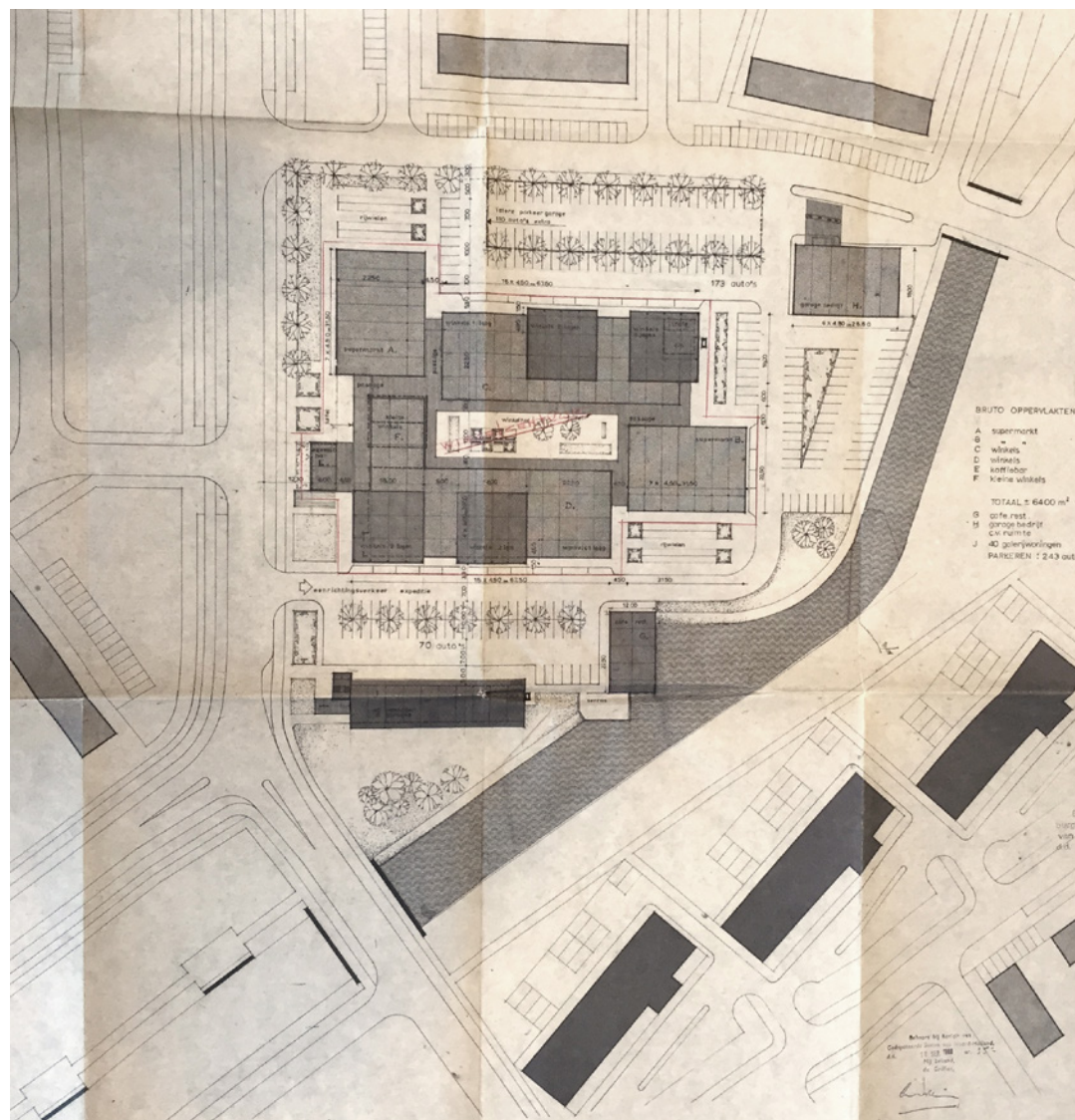

Buurtcentrum 't Noot aan de Churchillaan, 1977 (Beeldbank Waterlands Archief)

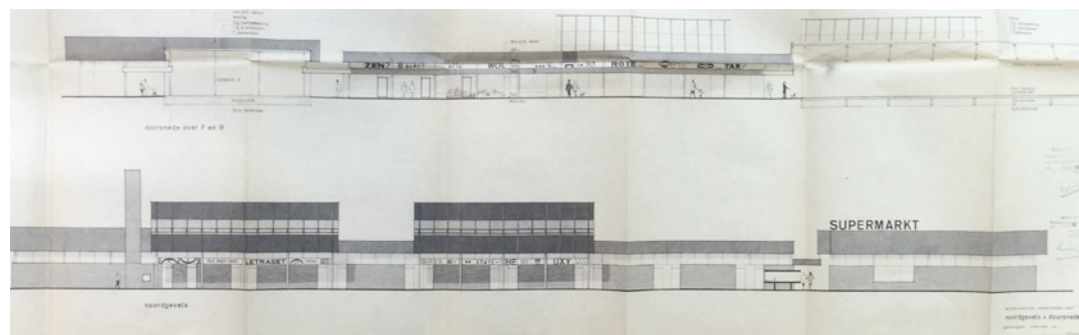
gepositioneerde galerijflats en de hofjes met bejaardenwoningen zijn afgebroken. Bij die ingreep is het stratenplan gewijzigd en zijn er een nieuwe waterweg en park aangelegd op de centrale plek waar eerst een aantal scholen, waaronder basisschool De Boogschutter, het hart van de buurt vormden. Daarnaast is wijkcentrum 't Noot onlangs afgebrand. De oorspronkelijke vorm en uitstraling van Wheermolen-Oost is daarentegen nog zo goed als intact. Wel zijn ook hier individuele objecten verdwenen of verbouwd, zoals enkele schoolgebouwen.

Plattegrond winkelcentrum Makado (Waterlands Archief)

Noordgevel winkelcentrum Makado (Waterlands Archief)

Bijzondere objecten

-Makado winkelcentrum

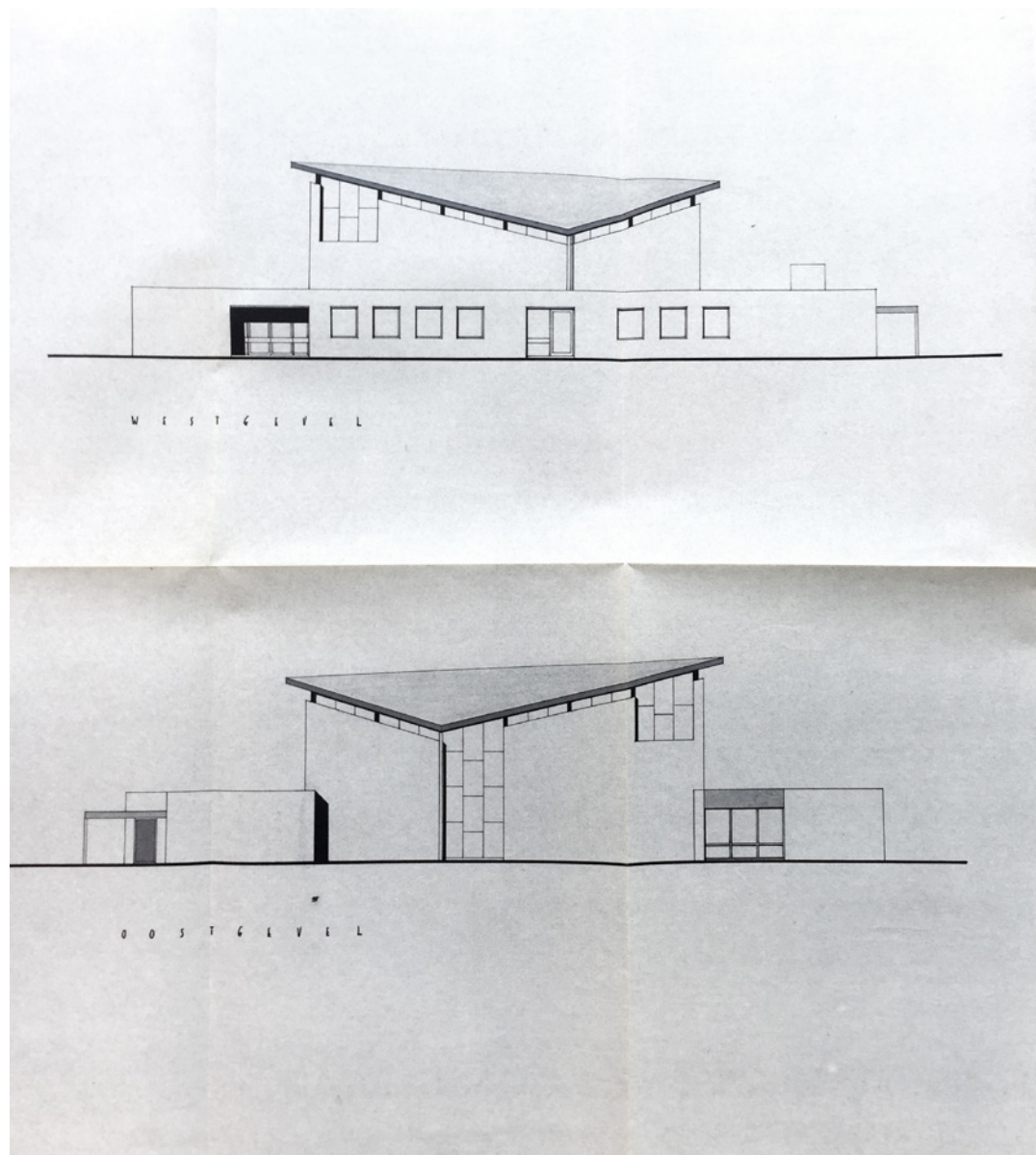
Het winkelcentrum Makado (1972) is het centrum van Wheermolen. Volgens het naoorlogse model van de wijkgedachte werden voorzieningen overzichtelijk gesitueerd op een centrale locatie in de wijk. Veelal werd dit ook op buurtniveau voortgezet met buurtwinkelcentra. In Wheermolen is Makado echter de enige winkelvoorziening. Het complex is ontworpen door de architectencombinatie Jan Lucas en Henk Niemeijer, bekend van onder meer het Transitorium in Den Haag (1967), het kantoorgebouw Hoogvoorde in Rijswijk (1971) en het gebouwencomplex met winkelcentrum Babylon in Den Haag (1978). Binnen het imposante oeuvre van Lucas en Niemeijer neemt het winkelcentrum in Wheermolen een bescheiden plaats in. Het moderne winkelcentrum betrof een naar buiten toe gesloten gebouw met enkele geschakelde, vierkante en rechthoekige bouwvolumes rond een overdekt winkelhof. Doordat het centrale dak opgetild is ten opzichte van de omliggende volumes komt het licht binnen in de winkelhof. Langs het hof waren twee supermarkten en verschillende winkels gesitueerd. Aan weerszijden van het winkelcentrum lagen flinke parkeerterreinen. Makado is een goed voorbeeld van hoe de gesloten Amerikaanse *shopping mall* als gebouwtype ook in de Nederlandse uitbreidingswijken aan invloed won. Alle winkels zijn intern gericht, de buitenzijde is voor expeditie bedoeld. Het is een centrum dat vooral in een suburbane cultuur van automobielgebruik gedijt.

Interieur winkelcentrum Makado, 2021

De verschijningsvorm van het winkelcentrum is door de jaren heen sterk aangetast, waardoor de beperkte waarde van het complex niet schuilt in de architectuur, maar eerder in de bredere relatie met het stedenbouwkundige ontwerp van de wijk, de centrale positionering in de wijk en de manier waarop deze door hoge woongebouwen wordt gemarkeerd.

West- en oostgevel Kerk van het Apostolisch Genootschap (Waterlands Archief)

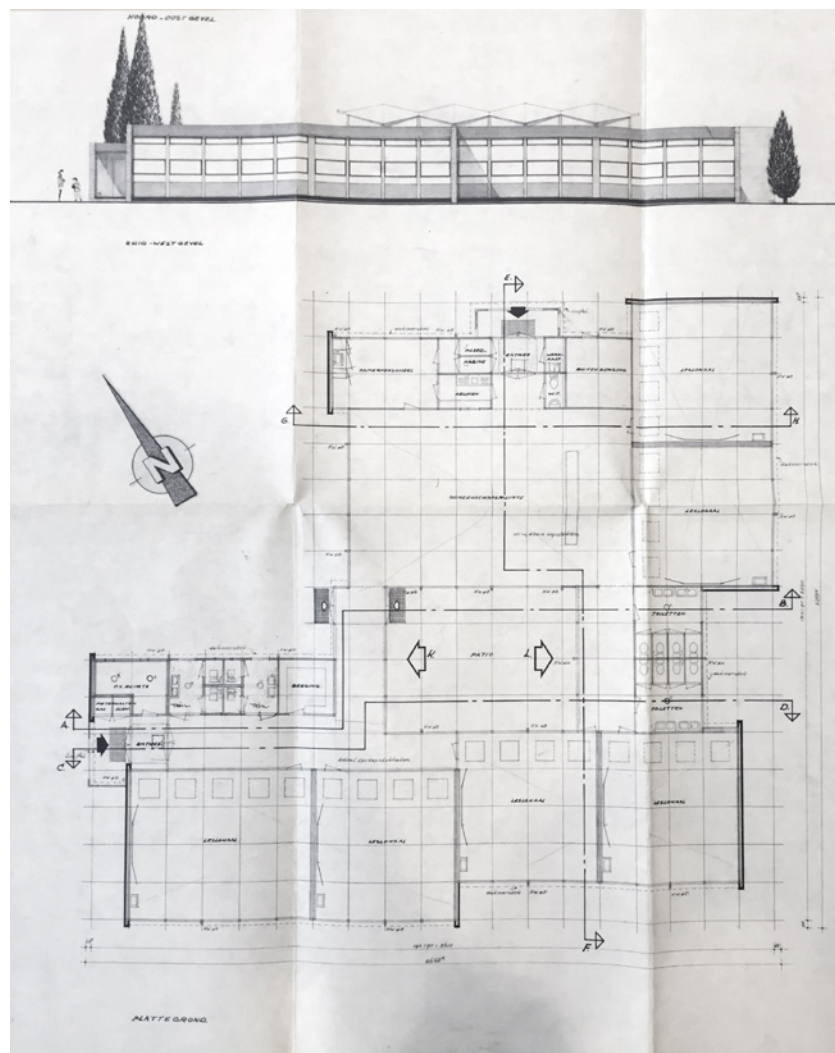
-Kerk van het Apostolisch Genootschap

De enige kerk in Wheermolen werd gebouwd in 1972 naar ontwerp van de vrij onbekende architect B. Th. Engbers. Het gebouw heeft een bakstenen onderbouw van enkele geschakelde ruimtes waarboven de grote zaal uittoert. Het markante dak is een hypparschaal die lijkt te zweven op de glazen stroken die de muurvlakken beëindigen. De kerk kent door zijn situering aan de rand van de wijk een ondergeschikte rol binnen de stedenbouwkundige structuur. Ook de architectuur is van een beperkte waarde.

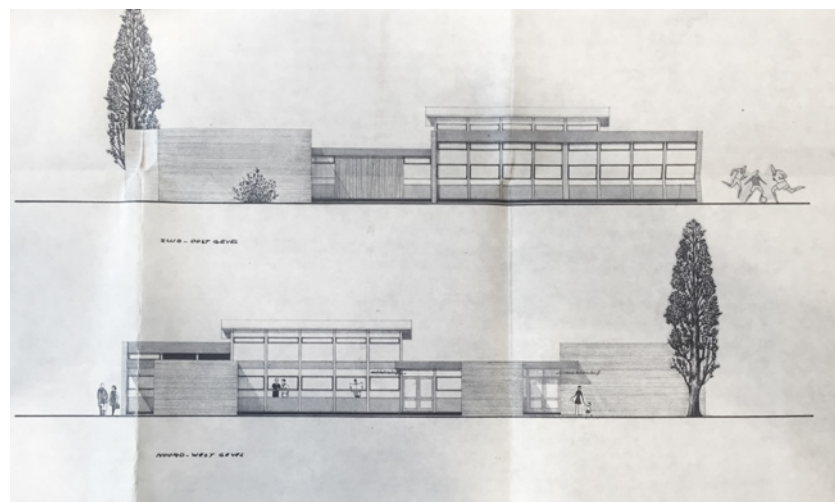

Kerk van het Apostolisch Genootschap, 2021

Plattegrond en zuid-
westgevel basisschool
Mercuriusweg (Waterlands
Archief)

Zuid-oostgevel en
noord-westgevel
basisschool
Mercuriusweg
(Waterlands Archief)

-Scholen

Zoals genoemd komen de scholen in Wheermolen uit de catalogus van verschillende systeembouwbedrijven. Dat neemt niet weg dat enkele gebouwen enige kwaliteit en gaafheid bezitten. Zo is het basisschoolgebouw (1973) aan de Mercuriusweg 2 nagenoeg in originele staat. Deze school is ontworpen en geassembleerd door de Britse systeembouwer Vic Hallam Ltd. met het Derwent-systeem. Bijzonder aan dit systeem is dat het houtskeletbouw betreft, waarbij de prefab-elementen snel geassembleerd konden worden. De basisschool met zes lokalen kent opvallende karakteristieken, zoals de hoge gemeenschapsruimte, de patio en het zigzagvormige dak. Hoewel deze basisschool niet van groot belang was binnen het stedenbouwkundige plan van Wheermolen herinnert het als laatste schoolgebouw in de buurt aan de oorspronkelijk situering van buurtvoorzieningen. Die herinneringswaarde wordt versterkt door de bijzondere verschijningsvorm en gave staat.

Basisschool Mercuriusweg,
2021

Groen- en waterstructuur Wheermolen

Bijzondere kenmerken en structuren

-Groenstructuren

In het oorspronkelijk plan van Vink waren royale groenvoorzieningen ingetekend. Terwijl in de uiteindelijke uitwerking van het plan veel van dat groen is verdwenen, blijven de groenstructuren van Wheermolen van essentieel belang voor de ordening van de wijk. De groenprofielen langs de buitengrenzen, waterwegen en verkeerswegen brengen structuur aan tussen buurten onderling. Ook zorgen de zorgvuldig ontworpen, asymmetrische groenstroken met bomenrijen langs de belangrijkste verkeerswegen als de Churchilllaan, Henri Dunantstraat, Hannie Schaftstraat en de J.P. Grootstraat voor een hiërarchische onderverdeling in het stratenplan. Bovendien zijn de vele groenhoven die zijn ontstaan binnen en tussen de molenwiek-, wig- en U-vormige bouwblokken een typisch kenmerk van het stedenbouwkundige ontwerp van Bruin en Vink. De wijkgroenvoorziening van het Dwarsgouwpark is ingericht op de plaats waar sportvelden waren geprojecteerd en maakt zodoende geen deel uit van de oorspronkelijke plannen, maar betreft een latere toevoeging.

-Bouvvolumes

Naast de groenprofielen wordt de structuur van Wheermolen in sterke mate bepaald door de verschillen in bouwhoogtes. De middelhoogbouw en hoogbouw geven de wijk- en buurtgrenzen aan, maar markeren ook de hoofdverkeersweg en het winkelcentrum van de wijk. Echter, de verhoging van de middelhoogbouw naar hoogbouw in de planfase van Wheermolen betekende een sterke frictie met de bedoelingen en ontwerpprincipes van Vink. Die frictie is het sterkst waarneembaar in Wheermolen-oost, waar geen uitvoerige aanpassingen aan de situering van de galerijflats is gedaan.

Verschillen in bouwhoogtes Wheermolen
(rood = hoogbouw, oranje = middelhoogbouw)

-Ensembles

Typierend voor het ontwerp van Bruin en Vink is de toepassing van molenwiek-, wig- en U-vormige bouwblokken. Anders dan bij de modernistische evenwijdige strokenbouw worden door deze stedenbouwkundige vormgeving openbare ruimtes gevormd die niet wegvloeien, maar omlijst worden door de aangrenzende bebouwing. Tussen of binnen deze bouwblokken projecteerde Vink voorzieningen zoals collectieve groenhoven, scholen en speeltuintjes. Een inventieve stedenbouwkundige typologie is die van de U-vorm, waarbij in de binnenzijde van de U aan weerszijden een parkeerpleintje met garageboxen is weggewerkt. Het effect van deze stedenbouwkundige structuur is een beschermt en gesloten karakter van de buurtjes met eengezinswoningen.

Buurten

Terwijl in de modernistische stedenbouw vaak gekozen werd voor een indeling van een wijk in buurten die van elkaar gescheiden werden door groene bufferzones met daarin de auto-infrastructuur, is in Wheermolen gekozen voor een andere ordening. Wheermolen-Oost bestaat uit drie buurten, die uit vrijwel dezelfde elementen bestaan: voor de helft uit een U-vormig blok met eengezinswoningen en voor de andere helft uit rijtjeswoningen. De drie buurten worden van elkaar gescheiden door de Henry Dunantstraat en de Hannie Schaftstraat, waarlangs een extreem lange galerijflat van vier lagen geplaatst is als visuele afscheiding tussen de buurten. Hoewel er straten tussen de buurten liggen, vormen ze geen barrières en is de lange lijn van de Doctor Albert Schweitzerlaan, die de drie buurten verbindt, net zo belangrijk.

Voorbeelden van molenwiek-, wig- en U-vormige bouwblokken Wheermolen

Buurten Wheermolen

Flats aan de westelijke rand van Purmerend,
langs de Burgemeester D. Rooimanweg, 2021

Bungalowwoningen

Winkelcentrum Purmersteijn

Wijkcentrum 'De Inval'

Voormalig LTS De Klink

Overwhere-noord

- Bijzonder object
- Ensemble
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur
- Wandelpad

Overwhere-noord

1 'Purmerend denkt mee over stadsplan', in: *Algemeen Handelsblad*, 24 mei 1968, 15.

2 Ibidem.

3 Ibidem.

De reden voor de latere realisatie van Overwhere-noord was dat het plangebied gedeeltelijk binnen de grenzen van de buurgemeente Kwadijk lag. Daarom werd na Overwhere-zuid eerst de wijk Wheermolen gebouwd. Pas na een gemeentegrenswijziging in 1970 kon ook ten noorden van Overwhere begonnen worden met bouwen. Zodoende werd in Overwhere-noord de eerste woning ruim een decennium later opgeleverd dan de eerste woningen in het zuidelijke deel van Overwhere.

De achtereenvolgende structuurplannen (1957, 1965, 1972) van het architectenbureau Wieger Bruin, Vink & Van de Kuilen hielden al rekening met de wijziging van de gemeentegrens, die noodzakelijk was om de bouw van een nieuwe wijk ten noorden van Overwhere-zuid mogelijk te maken. Toen het eenmaal zover was, werd opnieuw een beroep gedaan op het Amsterdamse architectenbureau Vink, van de Kuilen, Klein, inmiddels zonder de gepensioneerde professor Wieger Bruin. Het eerste ontwerp liep vooruit op de gemeentegrenswijziging en werd in 1968 gepresenteerd aan de gemeenteraad.

Daaraan voorafgaand was het ontwerp in een publieke 'hearing' voorgelegd aan betrokken burgers van Purmerend. Dergelijke hearings waren kenmerkend voor de democratisering in Nederland in de jaren zestig en zeventig, toen een steeds mondigere burgerij zich ging bemoeien met de invulling van de stadsuitbreidingen. Terwijl stadsplanners en architecten in de wederopbouwperiode nagenoeg een *carte blanche* kregen voor het ontwerpen van nieuwe wijken werd de mening van burgers in de loop van de roerige jaren zestig steeds belangrijker. Tijdens de hearing werd duidelijk hoe ver de visie van ontwerper Hubertus Vink was verwijderd van het ideaalbeeld dat de Purmerenders voorstonden. Zij uitten grote kritiek op de brede binnenwijkse verkeerswegen, de geplande hoogbouw langs de randen en het ontbreken van een buurtcentrum. Ook de eenvormigheid en herhaling van de bebouwing zou volgens een van de aanwezigen een gevoel van anonimiteit opleveren. Het pas opgeleverde Wheermolen met een 'Chinese muur' aan galerijflats gold tijdens de hearing als schrikbeeld voor alles wat er mis kon gaan.¹

Vink had echter weinig manoeuvreerruimte door de kaders die waren vastgesteld door het Rijk en de provincie: 'Ik heb gedaan wat ik kon, ondanks de bezuiniging er nog iets van te maken'.² De machteloosheid van de gemeente werd door burgemeester Kooiman verwoord: 'Het gemeentebestuur is zelf ook niet zo gelukkig met het plan, maar wat doe je als de middelen die beschikbaar zijn zo krap zijn?'.³ In het uiteindelijke plan dat werd voorgelegd aan de gemeenteraad bleek dan ook maar bar weinig gedaan te zijn met de kritiek die tijdens de hearing was geuit. Zowel de drukke verkeersweg als de hoogbouw bleven gehandhaafd. Wel zou er meer aandacht komen voor een goed ontworpen centrum voor 'maatschappelijke activiteit' middenin de wijk. Om iets te doen aan de

Uitbreidingsplan 'Overwhere II', 1968 (Waterlands Archief)

eentonigheid van de nieuwbouwwijk werd voorgesteld om in een later stadium op kleine schaal experimentele vormen van woningbouw toe te staan. Waar daar plaats voor zou zijn werd niet genoemd.

Ontwerp

Het plangebied werd begrensd door de gemeentegrenzen met Oosthuizen en Kwadijk in het noorden, de Beemsterringvaart in het westen en door Overwhere-zuid in het zuiden. Overwhere-noord strekte zich in oostelijke richting uit in een punt die reikte tot de Purmerringvaart. In deze punt was een terrein van circa vijftig hectare gereserveerd voor de Dr. Prinsenchting, die daar een verzorgings- en verplegingscentrum voor mensen met een verstandelijke beperking wilde stichten.

Het eerste plan uit 1968 voor Overwhere-noord kende een sterk hiërarchisch geordend stratenplan. De noord-zuid ruggengraat werd gevormd door de Salvador Allendelaan die in het verlengde van de Churchillaan/Doctor J.M. van den Uyllaan dwars door de wijk liep om aan te sluiten op de in de jaren zeventig aangelegde provinciale weg N244 richting Alkmaar. Haaks op deze ruggengraat waren twee oost-west verbindingswegen geprojecteerd: de Professor Meester J.P. Oudlaan en Dominee Martin Luther Kingweg. In de plannen zou de Prof. Meester J.P. Oudlaan via een brug over de Beemsterringvaart aansluiten op de toekomstige rijksweg A7. Samen met de uit Overwhere-zuid doortrokken Burgemeester Kooimanweg ontstond een raamwerk van vier verbindingswegen waarop de buurtstraten aantakten. Het plan werd opgesteld rond de auto, maar de wijk moest eveneens ontsloten worden door een stelsel van wandelpaden, -bruggen en -tunnels.

De vier primaire verkeerswegen verdeelden Overwhere-noord zes woonbuurten. In het noorden van de wijk lagen aan weerszijden van de Salvador Allendelaan twee identieke woonbuurten, bestaand uit een stempel met eengezinswoningen en drie stroken hoogbouw. Ten zuiden daarvan zouden aan weerskanten van het wijkcentrum twee woonbuurten met eengezinswoningen komen in variaties op hetzelfde stempel. Tussen de repeterende woningbouw van Overwhere-noord en de bestaande wijk Overwhere-zuid projecteerde Vink een brede overgangzone met daarin twee bungalow/villabuurten. In de westelijke bungalowbuurt lag ook het verzorgingstehuis 'Overwhere'. Centraal in de wijk was aan weerszijden van de Salvador Allendelaan ruimte gereserveerd voor een groot wijkvoorzieningscentrum met een winkelcentrum, twee bejaardencentra, een garagebedrijf, verschillende scholen en een centrum voor maatschappelijke activiteiten. Hier moesten drie woontorens van 39 meter hoog het centrum markeren. Een vijftal van dezelfde woontorens werd ook gepland langs de westelijke wijkrand.

Het plan voor Overwhere-noord was gedeeltelijk gebaseerd op ontwerpprincipes die het architectenbureau voor Overwhere-zuid en Wheermolen hanteerde. Ten eerste was wederom de wijkgedachte een belangrijke leidraad. In Overwhere-noord werden nagenoeg alle

wijkvoorzieningen geconcentreerd in een groot wijkcentrum, inclusief de scholen. Alleen de twee buurten aan weerszijden van het centrum kregen een eigen basisschool, de rest van de wijk was aangewezen op een school buiten de eigen buurt. Ten tweede werden de woonbuurten in Overwhere-noord net als in de oudere wijken samengesteld uit een kern van eengezinswoningen met (middel)hoogbouw langs de randen. De stempels met eengezinswoningen werden ook nu weer zo gesitueerd dat beschutte groene hofjes ontstonden die werden gevuld met speelplaatsjes, parkeerpleintjes en groen. Ten slotte tekenden de ontwerpers opnieuw aanzienlijke groenstructuren in, vooral langs de wijkranden.

Ondanks de overeenkomsten bezat Overwhere een eigen karakter dat sterk afweek van de oudere wijken. Zo bestond de (middel)hoogbouw niet meer uit lange ommurende stroken en schijven, maar uit woontorens en korte stroken die haaks op de overige bebouwing waren gesitueerd en daardoor meer doorzicht gaven vanuit de buurten. Ook was de grote diversiteit aan woningtypes, die in Overwhere-zuid aanwezig was, op buurtniveau verdwenen. De identieke noordelijke woonbuurten van Overwhere-noord bestonden slechts uit één type eengezinswoning, middelhoogbouw en hoogbouw. De twee middelste woonbuurten bezaten zelfs helemaal geen variatie meer en waren volledig ingevuld met hetzelfde type eengezinswoning.

In het zuiden van de wijk voorzagen Vink, Van de Kuilen, Klein twee bungalow/villabuurten, die ruimtelijk gescheiden werden van de rest van de wijk door brede sloten en groenprofielen. Door deze strikte scheiding van woonmilieus werd afgerekend met het bouwen voor een gemengde buurtbevolking zoals was gedaan in de oudere wijken. Daarnaast werden de buurten van Overwhere-noord niet meer samengesteld uit verschillende afwijkende bouwblok vormen. In de plantekeningen herhaalden de ontwerpers steeds enkele orthogonale structuren, die soms interessante molenwievormige bouwblokken opleverden. Met de nadruk op de orthogonaliteit verdween evenwel de levendigheid in het straatbeeld, waar nestor Wiegier Bruin voor stond. Het functionalistische ontwerp van de nieuwe uitbreidingswijk was in vergelijking met Wheermolen, maar vooral met Overwhere-zuid, dan ook rechtlijner en monotoner.

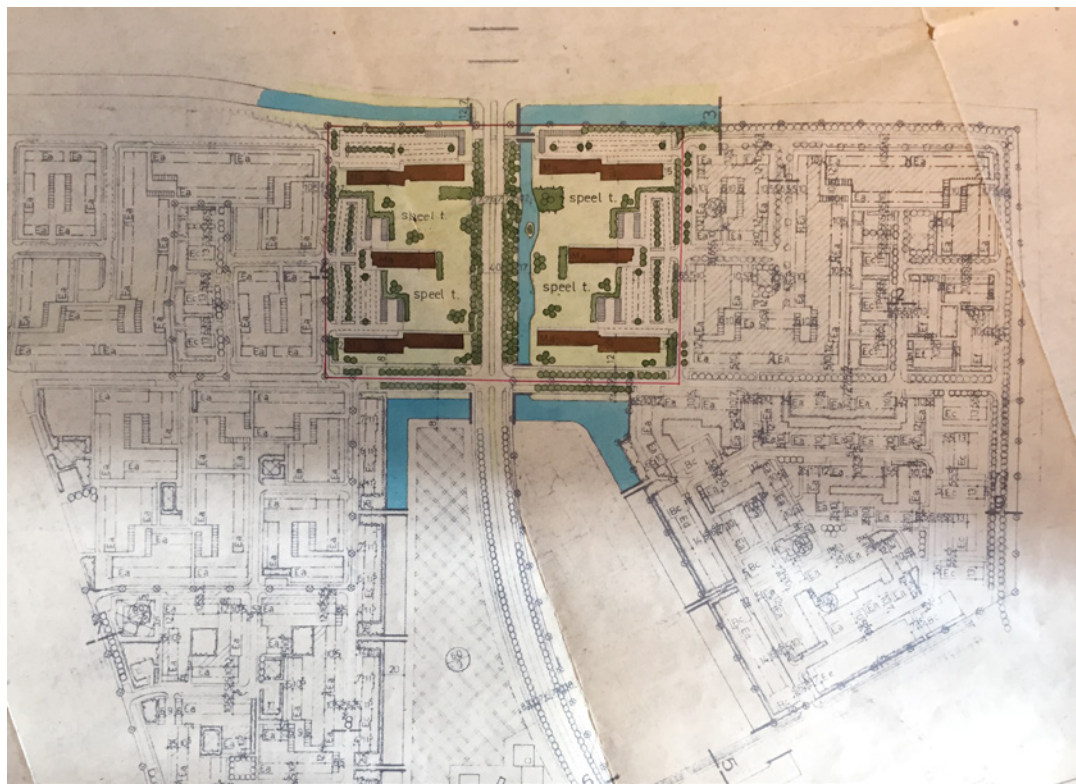
Wijzigingen

Vlak voor de start van de bouw werden in 1971 nog enkele wijzigingen doorgevoerd in het uitbreidingsplan. In de noordelijke woonbuurten werden de hoogbouwschijven zo gesitueerd dat ze de Salvador Allendelaan aan beide kanten flankeerden en een indrukwekkende entree vormden voor verkeer dat vanaf de N244 Purmerend inreed. Naar aanleiding van kritiek van de Provinciale Planologische Dienst werden de galerijflats wel verlaagd van dertien naar negen woonlagen, om het aanzicht vanuit de onbebouwde polder niet te sterk te bepalen. Daarnaast werden enkele nieuwe woningtypen geïntroduceerd, zoals drielaagse eengezinswoningen en drive-in woningen. Een deel van deze woningen

Gewijzigde situatie van het westelijk centrumgebied en twee van de westelijke woonbuurten, 1971 (Waterlands Archief)

Gewijzigde situering van de galerijflats in de twee noordelijke buurten, 1971 (Waterlands Archief)

4 Toelichting bij ontwerp-
bestemmingsplan 'Overwhere IIA
1971', 0056 'Gemeente Purmerend
1930-1974', inv. nr. 1820, p. 3.

diende ter vervanging van portieketageflats, die anno 1971 door de ontwikkelaars niet meer als een gewenste woonvorm werden gezien.⁴ De hoge woontorens die als blikvangers van het centrum moesten gaan fungeren werden in aantal teruggebracht van drie naar twee. In de zuidelijke centrumzone kwam een groot ouderenverzorgingstehuis met aanleunwoningen.

Ook het centrum werd in dit laatste planstadium in detail uitgewerkt. In de nieuwe plannen moest het hart van het wijkcentrum worden gevormd door wat men met een eigentijds woord een 'forum' noemde, waar plaats zou zijn voor winkels, kiosken en een garagebedrijf. Aan de oostelijke kant van de Salvador Allendelaan, in het tegenwoordige Karekietpark, was nog steeds ruimte gereserveerd voor scholen en een centrum voor maatschappelijke activiteit.

Molenkoog

In de loop van de jaren zeventig werd duidelijk dat de Dr. Prinsenstichting niet vijftig, maar slechts 22 hectaren nodig had voor de bouw van een zorginstelling. Hierdoor kwam in de oostelijke punt van Overwhere-noord ruimte vrij voor een nieuwe buurt: Molenkoog. Het gebied werd in 1975 bestemd voor twee woonzones in het noorden en een scholencomplex en een sportterrein in het zuiden.

Uitbreidingsplan westelijke buurt van Molenkoog, 1975 (Waterlands Archief)

Uitwerking oostelijke woonzone Molenkoog, met experimentele woningbouw, 1977 (Waterlands Archief)

Het uitbreidingsplan werd in samenwerking met Vink opgesteld door de Dienst Gemeentewerken. Molenkoog kreeg aanzienlijke groen- en waterstructuren waartussen de twee woonzones werden geprojecteerd. In de westelijke woonzone voorzagen de ontwerpers zestien twee-onder-een-kapwoningen en enkele stroken met 106 'Gruijterswoningen', goedkope woningen die vernoemd waren naar de toenmalige minister van VROM. De oostelijke woonzone werd gedeeltelijk uitgetekend als een gebied voor vrijstaande woningen.

Het groene Molenkoog kreeg een compleet ander stratenplan dan de rest van Overwhere-noord. In plaats van brede verkeerswegen met rechte buurtstraten kreeg Molenkoog slingerende weggetjes die, naarmate men dieper in de woonbuurt doordrong, doodliepen op parkeerplaatsen en cul de sacs. Door deze 'bloemkoolstructuur' met autoluwe woonerven werd gemotoriseerd verkeer uit de kleinschalige woonbuurten gehouden. Het was een reactie op de functionalistische stedenbouw uit de wederopbouwperiode waarbij de auto centraal stond en waar sinds de jaren zestig steeds sterker kritiek op werd geleverd.

In 1977 werd de tweede, oostelijke woonzone in Molenkoog uitgetekend. Hier was plaats voor de experimentele woningbouw die naar aanleiding van de hearing in 1968 beloofd was. Op zeer kleine schaal werden enkele afwijkende woningen gebouwd. Het 'experimentele' manifesteerde zich op bescheiden wijze: de woningen bezaten verspringende rooilijnen, bouwhoogtes en volumes. Ook enkele kleine blokjes met afwijkende drive-in woningen maakten onderdeel uit van het experimentele woningbouwproject.

De roep om meer ruimte voor nieuwe woonvormen tijdens de hearing in 1968 kwam niet uit de lucht vallen. In de loop van de jaren zestig waren steeds meer mensen ontevreden geraakt over de grootschaligheid en monotonie van de naoorlogse uitbreidingswijken. In reactie hierop werd volop geëxperimenteerd met nieuwe woningtypologieën zoals kubuswoningen, terrasflats, heuvelwoningen en collectieve woonvormen. Tussen 1968 en 1980 werden nieuwe woonvormen zelfs actief gestimuleerd door het rijksprogramma "Experimentele Woningbouw", waar Molenkoog overigens geen deel van uitmaakte. Het bescheiden project in Molenkoog was geen uitzonderlijk voorbeeld voor deze beweging. Wel was het kenmerkend voor de veranderende opvattingen over stedenbouw en architectuur die van vanaf de jaren zeventig aan invloed wonnen.

Realisatie

Tussen 1972 en 1974 werden nagenoeg alle eengezinswoningen in Overwhere-noord opgeleverd, met uitzondering van Molenkoog. In de tweede helft van de jaren zeventig volgden eerst de galerijflats in de noordelijke buurten en daarna de woontorens aan de westrand van de wijk. Tussen 1975 en 1985 kwamen ook de woningen in Molenkoog gereed. Rond 1975 waren tevens de meeste wijkvoorzieningen gerealiseerd, waaronder het 'forum' (winkelcentrum Purmersteijn), verschillende scholen en twee grote verzorgingstehuizen: 'Overwhere' en

Overwhere-noord in aanbouw, 1972 (Waterlands Archief)

De galerijflats aan de Ooster- en Westervenne in aanbouw, 1974 (Waterlands Archief)

< Eerste eengezinswoningen aan het Kluitpad zijn opgeleverd, 1972 (Waterlands Archief)

Overwhere-noord in aanbouw, gezien vanuit het zuiden, met in het midden de brede Salvador Allendelaan, 1976 (Waterlands Archief)

Woonstorens naast het wijkcentrum, met links een wandelbruggetje richting de westelijke woonbuurt, 1978 (Waterlands Archief)

De Burgemeester Kooimanweg, geflankeerd door brede groenstroken, 1976 (Waterlands Archief)

'Jaap van Praag'. In 1981 werd het multifunctionele wijkcentrum 'De Inval' gebouwd. Een jaar later bereikte Overwhere-noord 9.200 inwoners en was de wijk zo goed als voltooid.

Het gebouwde Overwhere-noord week niet veel af van de eerste plantekeningen uit 1968. De hoofdstructuur bestond uit het hiërarchisch geordende stratenplan. Belangrijkste verkeersader was de Salvador Allendelaan, die door het uitblijven van het verbindingstracé via de J.P. Oudlaan richting de A7 de enige ontsluitingsroute van de wijk was geworden. Op de Salvador Allendelaan sloten de secundaire J.P. Oudlaan en Martin Luther Kinglaan aan. Deze twee wegen ontsloten samen met de uit Overwhere-zuid doorgetrokken Burgemeester Kooimanweg al het verkeer uit de woonbuurten. Binnen de woonbuurten liepen veel straten dood, waardoor grote delen van de buurten autoluw bleven. Daarnaast werd een reeks langzaam verkeersroutes van wandelpaden-, -bruggen en -tunnels aangelegd die samenkwamen in het wijkcentrum. Hoewel de wijk nog ontworpen werd rond de auto, was die dominantie zeker niet meer vanzelfsprekend en kregen ook andere verkeerssoorten de ruimte.

De hoofdstructuur werd ondersteund door ruime groenprofielen. De Salvador Allendelaan is als breedste weg aan beide kanten geflankeerd

De westrand van Overwhere-noord, met woontorens in een nog onvolgroeide groenbuffer, 1977
(Waterlands Archief)

Het Reigerpark, een van de zuidelijke bungalowbuurten, afgescheiden van de rest van de wijk door water- en groenstructuren, 1976 (Waterlands Archief)

< Waterpartijen in organische vormen onderscheiden de woonzones in Molenkoog, 1976 (Waterlands Archief)

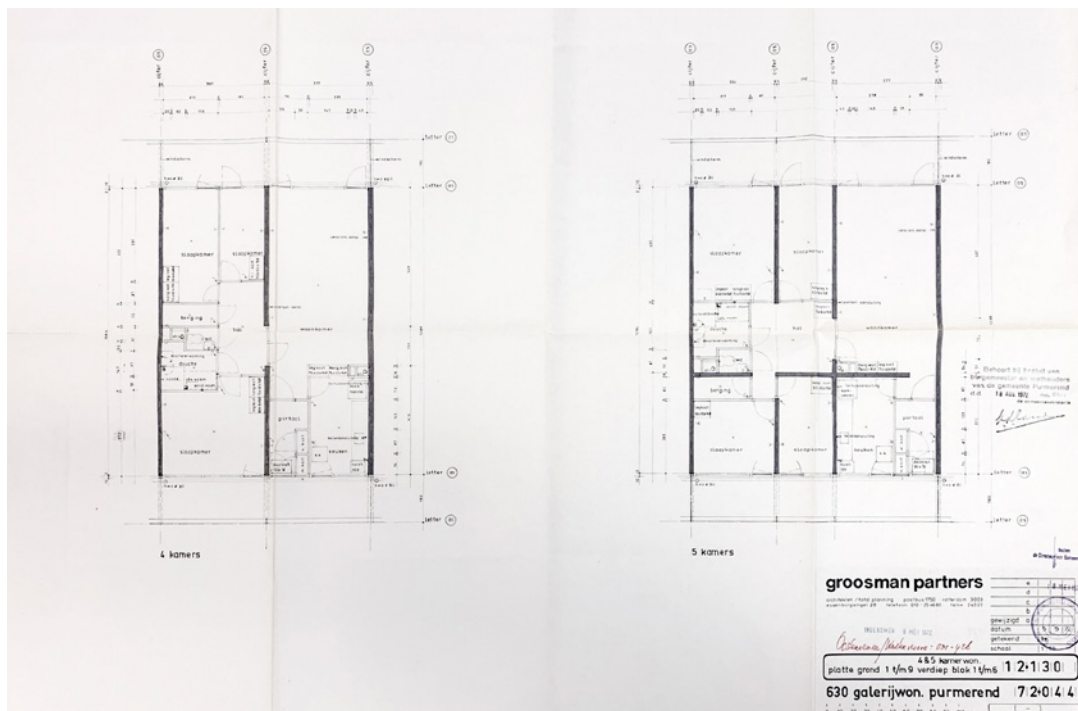
door groenstroken met één of meerdere rijen bomen. Secundaire wegen werden eveneens aan één of twee kanten begeleid door groen. Binnen de woonbuurten bestaan de groenstructuren vooral uit groene hoven tussen de bouwblokken en voortuinen van de eengezinswoningen. Indrukwekkender waren de groenbuffers langs de randen van de wijk. Aan de noordkant lag een brede groene buffer die overliep in, en met wandelpaden verbonden was aan het stadspark de Noord. Deze groenstructuren drongen diep door in de woonbuurten via de groenomzoming van de galerijflats en de groene voegen tussen de woonzones in Molenkoog. Het Karekietpark was oorspronkelijk niet gepland als park, maar als centrumgebied en kreeg dan ook geen parkfunctie of grootschalige groenstructuren.

Ook aan de westrand van Overwhere-noord lag een brede groenbuffer waarin vijf hoge woontorens zijn gebouwd. Door de grote ruimte tussen de torens onderling en de naastgelegen woonbuurten bleef ook deze wijkrand overwegend groen. Vink en consorten hadden dergelijke royale groenstructuren met ranke woontorens ook al in Wheermolen voorzien,

Galerijflats aan de Oosterveen, 1975 (Waterlands Archief)

Plattegronden galerijflats aan de Ooster- en Westerveen, 1972 (Waterlands Archief)

maar deze hadden in de planfase moeten wijken voor hoge schijven galerijflats. Overwhere-noord is in dit opzicht een zuiverder toonbeeld van de ontwerpprincipes van het architectenbureau dan de oudere uitbreidingswijken.

Naast groen kleurden de plantekeningen van Overwhere-noord overwegend blauw. De vele geplande waterwegen werden eveneens gerealiseerd. Naast de afbakening van de wijk- en wijkcentrumranden scheidde de sloten ook de verschillende woonmilieus. Zo verschaften brede waterwegen ruimte tussen de bungalow/villabuurt in het zuiden en de rest van de omliggende bebouwing.

Terwijl het water in Overwhere-noord nog dezelfde rechtlijnigheid kende als de straten en de bebouwing, kregen de waterpartijen in Molenkoog organische vormen. Het paste in de nieuwe ontwerpgedachte die in alles poogde af te wijken van het functionalistische Overwhere-noord, met kronkelige wegen, verspringende rooilijnen en bouwhoogtes. In Molenkoog werden juist geleidelijk gegroeide water- en groenstructuren nagebootst, in plaats van de strakke lijnen in de rest van Overwhere-noord.

Dat grote contrast tussen ontwerpprincipes vertaalde zich ook in de architectuur. In Overwhere-noord werd nog vastgehouden aan de grootschalige woningbouwtechnieken met eenvormige systeembouwwoningen. De grootste blikvanger werd gevormd door de zes galerijflats in de noordelijke buurten naar ontwerp van Ernest Groosman. Tijdens de ontwerpfase mochten Purmerenders meediscussieren over de indeling van deze hoogbouwschijven. Directeur Gemeentewerken Noordam opperde tijdens de ontwerpexpositie allerlei vrijzinnige mogelijkheden voor de flatwoningen, zoals acht verschillende plattegronden, verplaatsbare wanden en interne galerijen.⁵ Uiteindelijk kwam van die plannen niets terecht en verzeen de galerijflats in de gebruikelijke vorm en architectuur en werden de circa 720 flatwoningen uitgevoerd in slechts twee varianten, een vier- en een vijfkamerversie. De woontorens aan de westelijke wijkrand en in het wijkcentrum werden ontworpen door de Amsterdamse architect K. Molman. De circa 40 meter hoge torens hadden een centrale ontsluiting met aan weerszijden van een gang de appartementen, die waren bestemd voor kleine huishoudens en alleenstaanden. Op elke verdieping lag in de hoek een driekamerappartement met daartussen twee kleinere tweekamerwoningen. De torens hadden twee gesloten kopse zijden en twee open zijden met opvallend gedesignde, uitkragende balkonbalustrades.

Ook de architectuur van de eengezinswoningen in Overwhere-noord werd nog steeds bepaald door conventionele ontwerptradities en bouwtechnieken. Het overgrote deel bestaat uit twee laags 'doorzonwoningen' met drie slaapkamers op de verdieping en eventueel een extra zolderkamer onder het zadeldak. In de twee middelste woonbuurten werden daarnaast drive-inwoningen gebouwd. Dit drielaagse woningtype onder een plat dak had een interne garage

5 'Purmerend mag discussiëren over nieuw type flat', in: Het Parool, 20 december 1969, 5.

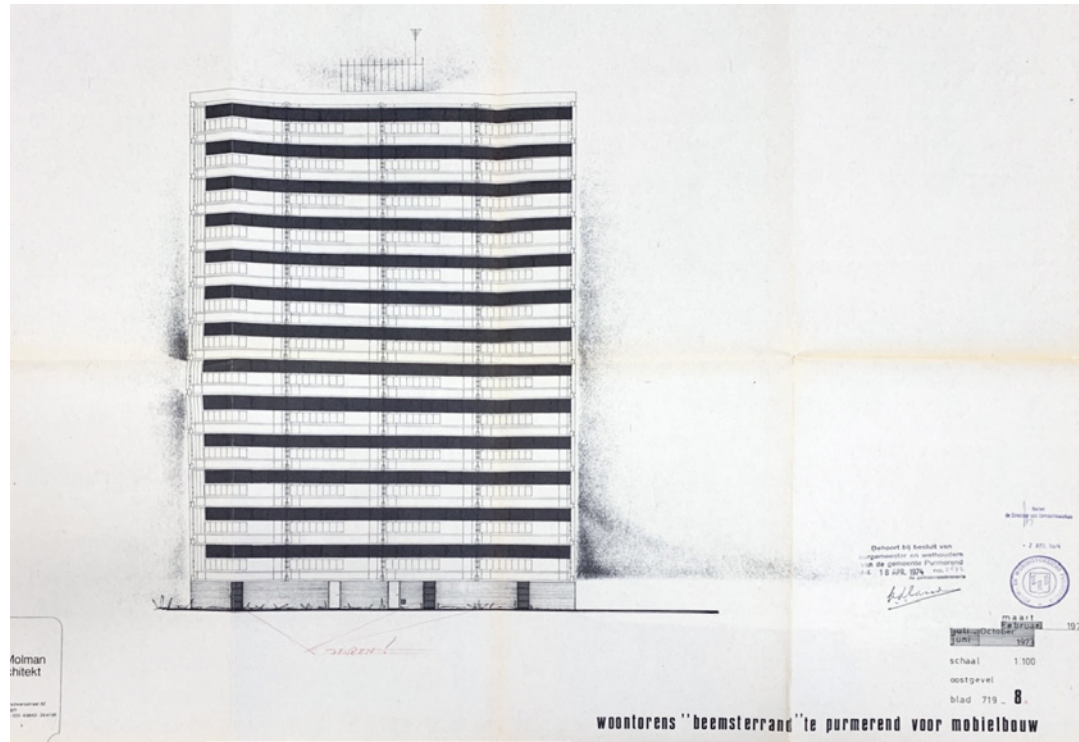

Zicht op de Meeuwenstraat met eengezinswoningen en drive-in woningen van Frits Dekeukeleire in de westelijke middenbuurt, 1976 (Waterlands Archief)

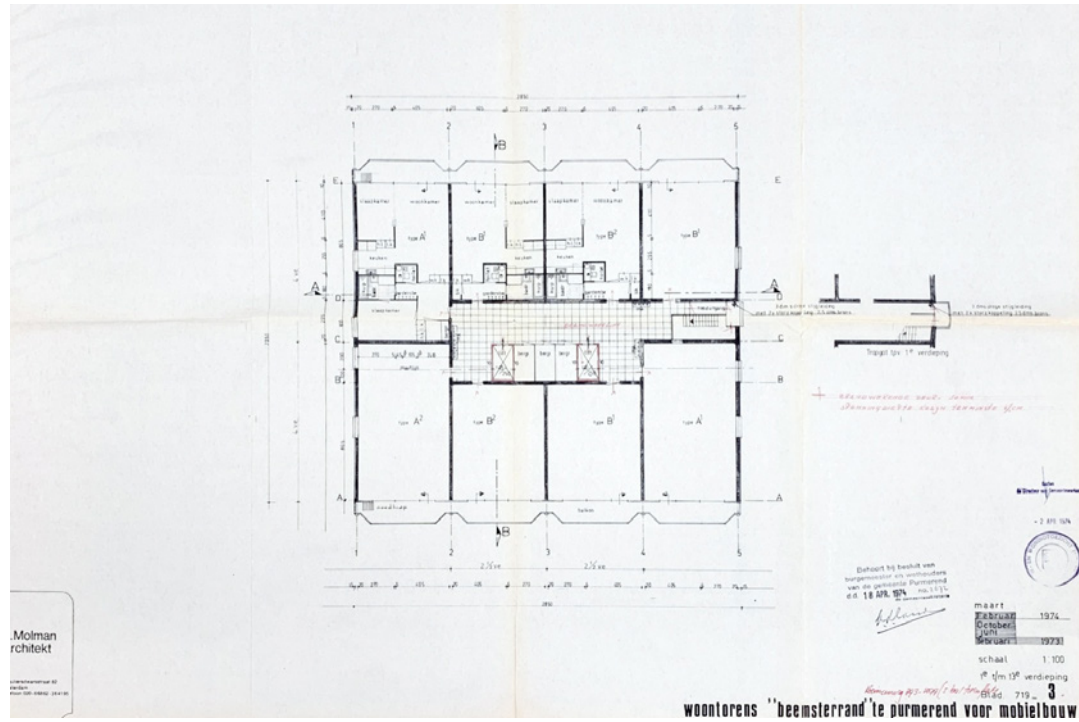
en tuinkamer op de begane grond. Daarboven bevonden zich op de verdieping een woonkamer en keuken en op de bovenste bouwlaag de slaapkamers. Dit woningtype was kenmerkend voor de op de auto ingerichte samenleving. De drive-inwoningen in de westelijke middenbuurt, die samen met de eengezinswoningen tussen de Sternstraat en Aalscholverstraat als ensemble werden ontworpen door de Amsterdamse architect Frits Dekeukeleire, kennen enig architectonisch belang. Dekeukeleire stond bekend als een modernistische kantoorbouwer en zijn ontwerpstyl van lange horizontale lijnen zijn ook

in de eengezinswoningen goed te herkennen in de lintvensters en banden decoratieve tegels die over de gehele lengte van de stroken doorlopen. De bungalow/villabuurt in het zuiden van Overwhere-noord zijn uniform verkaveld maar omdat de woningen door verschillende ontwikkelaars werden gebouwd, kennen ze wel enige variatie in vorm en materiaalgebruik. Een uitzondering wordt gevormd door de in een V-vorm geschakelde bungalows in het midden van de westelijke bungalowbuurt, die als één geheel ontworpen zijn door de plaatselijke architect K. Meester.

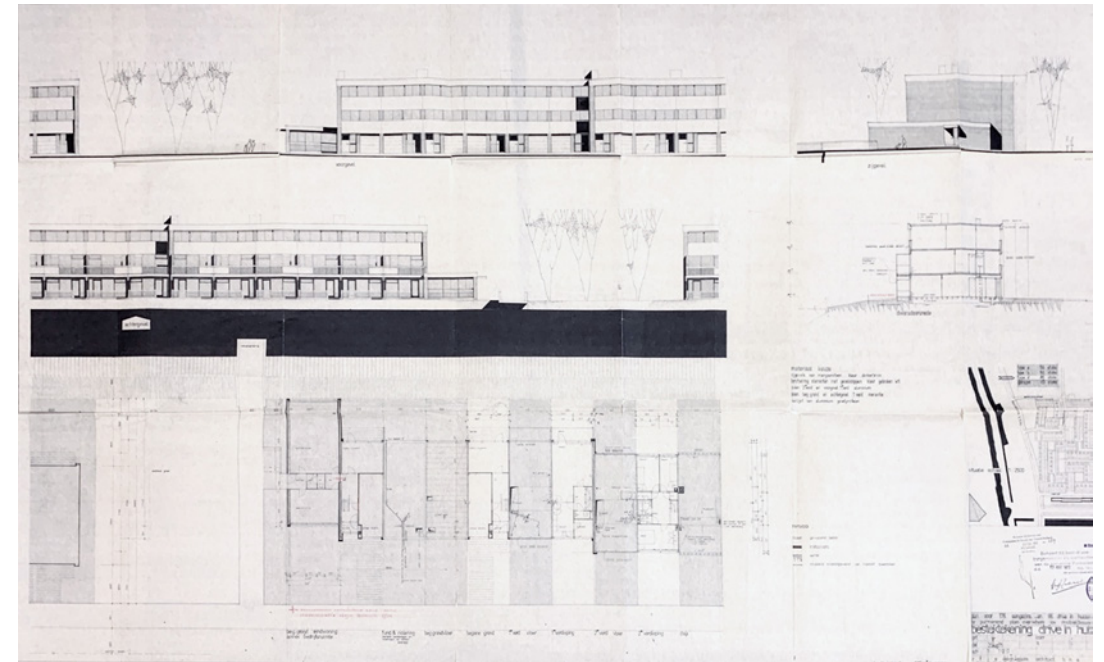

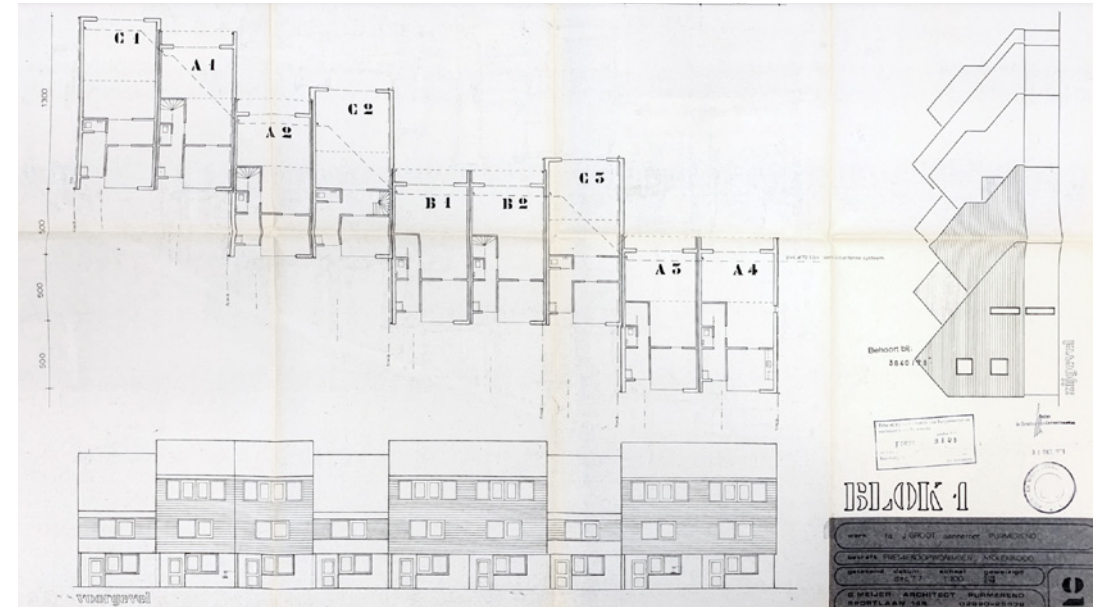
Aanzicht van het type woontoren aan de Burgemeester Kooimanweg en in het centrum, circa 1975 (Waterlands Archief)

Plattegronden woontorens, circa 1975 (Waterlands Archief)

Bestektekeningen van de drive-inwoningen in de Sternstraat en Meeuwenstraat naar ontwerp van Frits Dekeukeleire (Waterlands Archief)

Bestektekeningen van de experimentele woningbouw aan de Stellingmolen in Molenkoog naar ontwerp van G. Meijer, 1977 (Waterlands Archief)

Terwijl in Overwhere-noord weinig vernieuwende architectuur verscheen, vertegenwoordigde de bebouwing in Molenkoog juist een nieuwe fase in de woningbouw. Net als het stratenplan en de water- en groenstructuren kregen de woningen hier een gevarieerd karakter. Binnen de beperkte financiële kaders werd dat gedaan door de zadeldaken van woningen asymmetrische dakvlakken te geven, de rooilijnen en bouwhoogtes te laten verspringen en de gevels te bekleden met afwijkend materiaal zoals hout en pleisterwerk. Daarnaast wisselen verschillende woningtypes elkaar steeds af. De architectuur komt veel sterker overeen met het tegelijk gebouwde De Gors, dan met de overige bebouwing in Overwhere-noord.

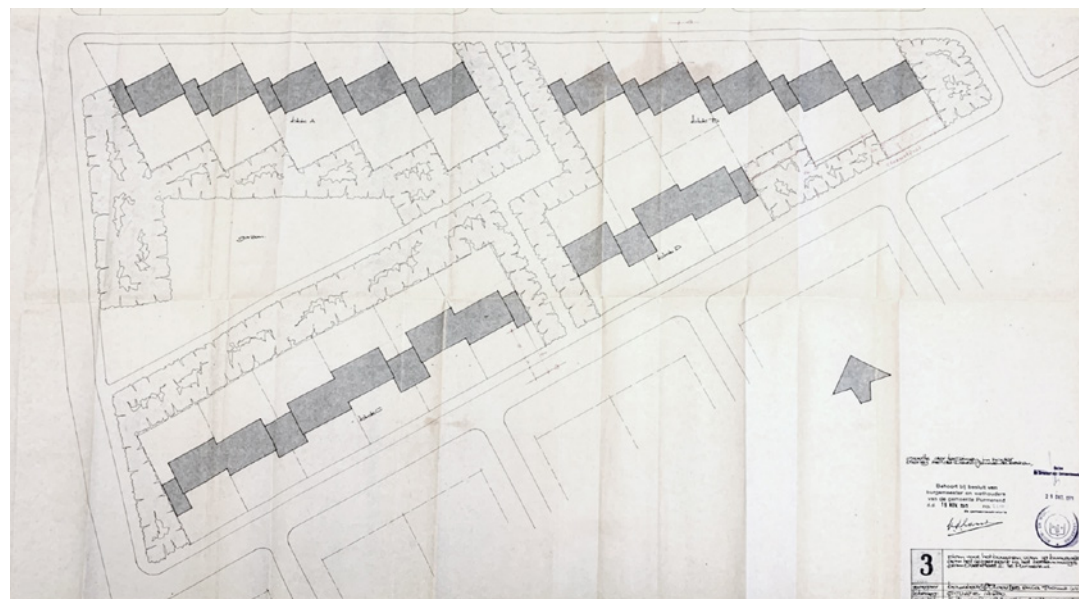
Latere wijzigingen

Zowel de stedenbouwkundige structuur als de bebouwing van Overwhere-noord en Molenkoog zijn zo goed als ongewijzigd. Alleen in het centrum heeft in het Karekietpark verdichting plaatsgevonden met de sloop van een oud schoolgebouw, de bouw van een nieuw schoolgebouw voor het Horizon College in 2018, en recenter met de plaatsing van een complex tijdelijke woonruimten voor woningzoekenden met een urgentieverklaring. Ook aan het scholencomplex tussen de Spinnepok en Flevostraat zijn aanzienlijke aanpassingen gedaan, waaronder de sloop van een deel van de voormalige LTS De Klink voor de nieuwbouw van Scholengemeenschap Gerrit Rietveld. Ten slotte is het verzorgingstehuis Overwhere, tegenwoordig Novawhere, sterk verbouwd, waardoor de oorspronkelijk staat nagenoeg onherkenbaar is.

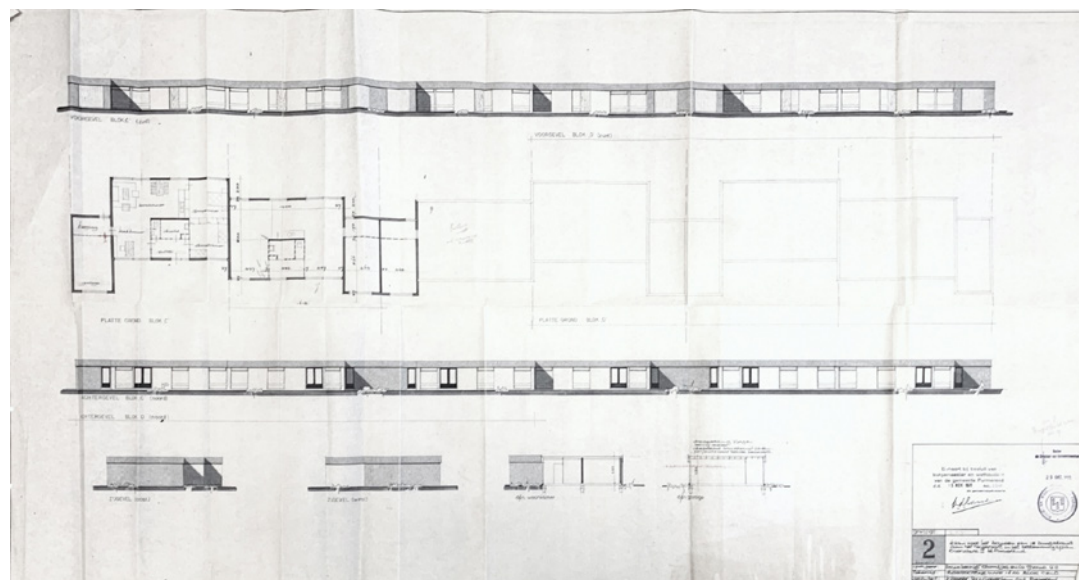

Experimentele woningbouw aan de Stellingmolen in Molenkoog, 2021

Situatie van de 19 bungalows (Waterlands Archief)

Gevels en plattegronden (Waterlands Archief)

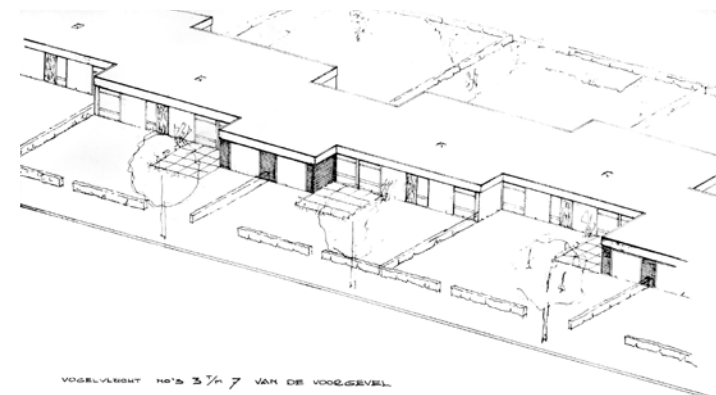
Bijzondere objecten

-Bungalowwoningen

Adres: Reigerspark 1-37
 Bouwjaar: 1973
 Architect: K. Meester

In het bungalowbuurtje Reigerspark werden door de plaatselijke architect K. Meester 19 geschakelde bungalows gebouwd voor kleine huishoudens. De woningen waren vrij in te delen, maar hadden normaal gesproken plek voor één of twee slaapkamers. Behalve de voor- en achtertuin, had ook iedere woning een eigen aanpandige garage.

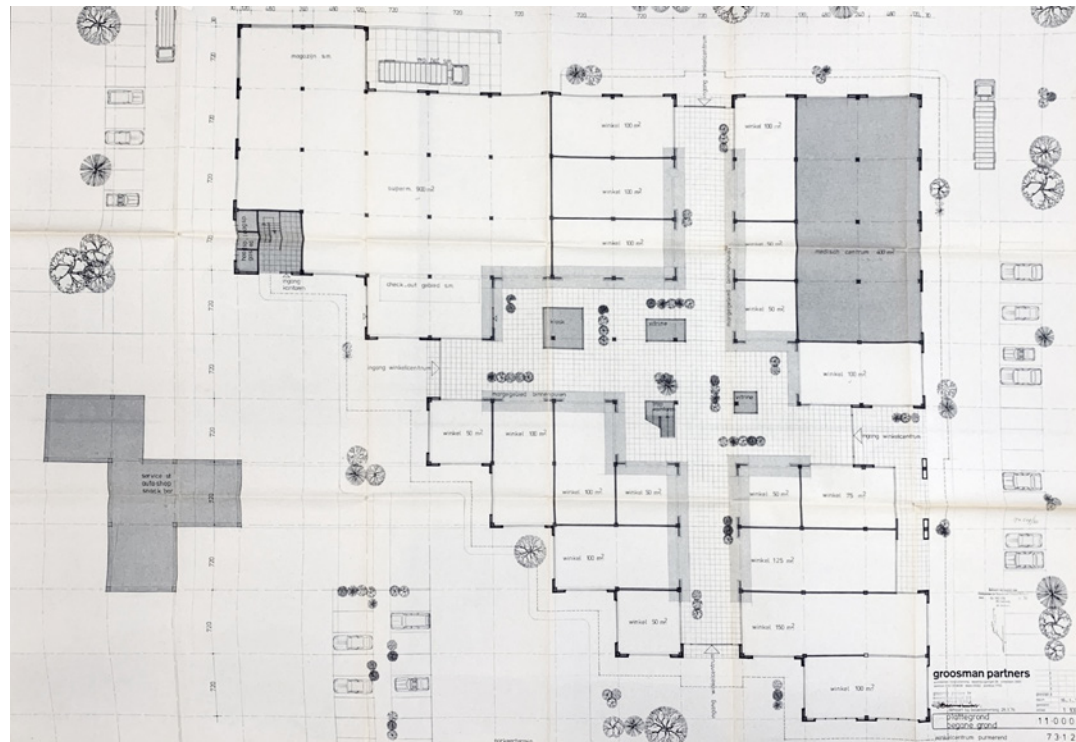
De 19 woningen maken samen een V-vorm, waartussen een publiek gazon is aangelegd. Elke woning bestond uit dezelfde rechthoekige doosvorm onder plat dak, met daarnaast een garage. De woningen en garages versprongen steeds ten opzichte van elkaar, waardoor een steeds veranderende gevelwand ontstond. Zowel in de voor- als de achtergevel waren grote raampartijen aangebracht die van de vloer tot het plafond reikten. Verder is de architectuur sober gehouden, met eenvoudig metselwerk en brede houten daklijsten. De kwaliteit van de bungalows schuilt dan ook in ritmiek van de verspringende bouwvolumes die samen overduidelijk een ensemble vormen.

Vogelvlucht van enkele voorgevels (Waterlands Archief)

Plattegrond begane grond Winkelcentrum Purmersteijn, 1974 (Waterlands Archief)

Schets Winkelcentrum Purmersteijn, 1974 (Waterlands Archief)

-Winkelcentrum Purmersteijn

Adres: Leeuwerikplein
 Bouwjaar: 1976
 Architect: Ernest Groosman

Het gewijzigde uitbreidingsplan voor Overwhere-noord uit 1971 voorzag aan het Leeuwerikplein een groot 'forum', waar winkels, kiosken en een garagebedrijf samen zouden komen. Het ontwerp voor dit overdekte wijkwinkelcentrum kwam van de Rotterdamse architect Ernest Groosman, die ook verantwoordelijk was voor de galerijflats in Overwhere-noord. De plattegrond van het vrijstaande complex bestond uit samengestelde vierkante standaardelementen van 50 vierkante meter die zo geschakeld werden dat winkels van verschillende grootte ontstonden rondom een open 'forum' waar mensen elkaar konden ontmoeten en waar een trendy kunststof zitje stond met wat tropische planten. De oppervlakten varieerden van 50 vierkante meter voor de kleinste winkels tot 900 vierkante meter voor de supermarkt. De winkels waren gesitueerd rond een hoog overdekt plein, waar ook de vier entrees op uitkwamen. Op de verdieping lagen rond het plein enkele kantoorruimten, met uitzicht op het winkelpleintje. Een vrijstaande snackbar naast het gebouw maakte ook onderdeel uit van het complex.

De gevels van het gebouw, waarin de samenstelling uit vierkanten zichtbaar werd, zijn opgetrokken uit metselwerk en houten boeiboorden, waaronder een strook glazen bouwstenen. Aan het Leeuwerikplein had de getrapte gevel van het gebouw een overwegend open karakter richting de straat, met winkelpuizen, luifels en twee entrees. Aan de zijkanten en achterzijde waren de gevels geslotener. Hoewel de architectuur van het winkelcentrum van gering belang is, is het complex als hart van het wijkvoorzieningscentrum een belangrijk herkenningspunt in Overwhere-noord en daardoor van stedenbouwkundige waarde.

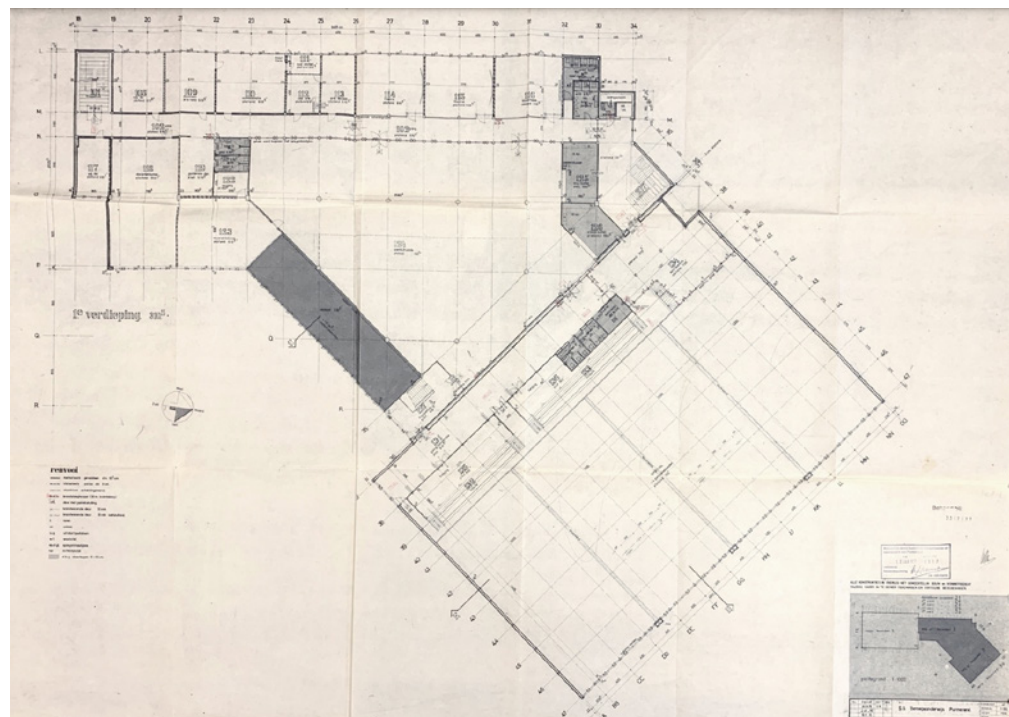

Interieur Winkelcentrum Purmersteijn, 1976 (Waterlands Archief)

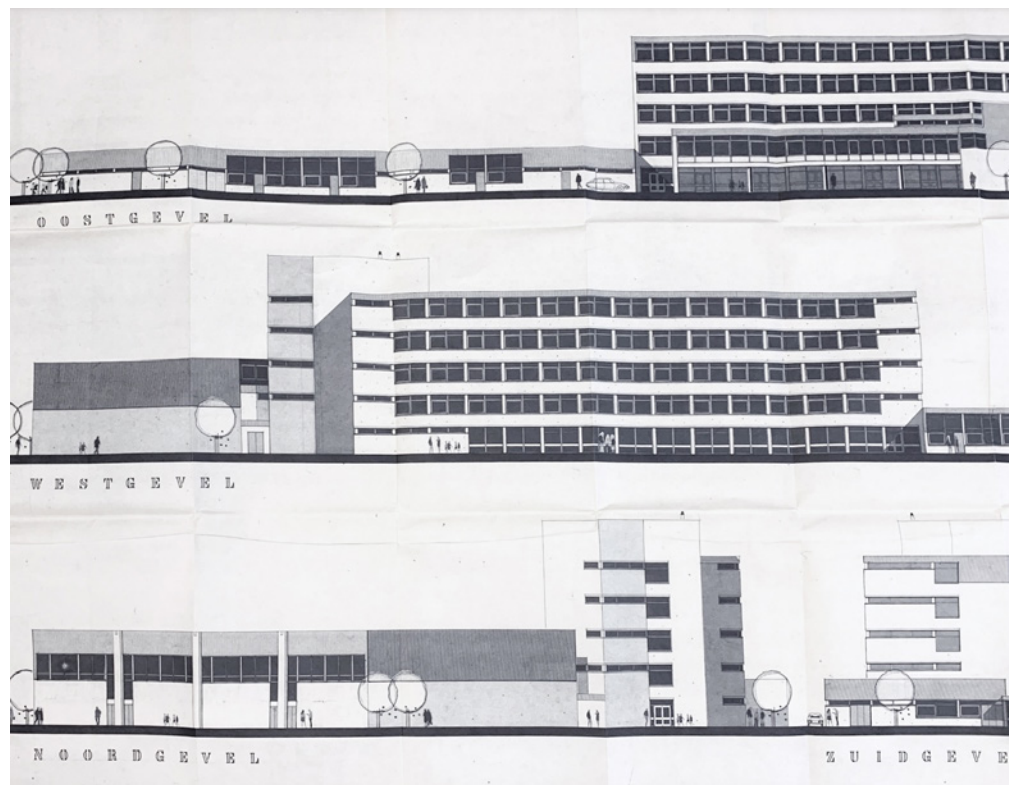

Interieur Winkelcentrum Purmersteijn, 2021

Plattegrond eerste verdieping LTS De Klink, 1976 (Waterlands Archief)

Gevels van LTS De Klink, 1976 (Waterlands Archief)

-Voormalig LTS De Klink

Adres: Spinnekop 2
 Bouwjaar: 1977
 Architect: Rudi Bleeker

In de westelijke zone van Molenkoog werd een locatie gereserveerd voor een scholencomplex. Hier werd in 1977 LTS De Klink gebouwd, naar ontwerp van architect Rudi Bleeker. Het gebouw voor beroepsonderwijs bestond uit enkele bouwvolumes van verschillende hoogte. Rond een entreegebouw met rijwielstalling lag een volume met gymzalen, een vijf laags volume met lokalen en directievertrekken en een lokaalvleugel met een enkele bouwlaag. De gevels kenden een horizontale geleiding met metselwerken banden en lintvensters. Op enkele plaatsen liepen de vensters richting de hoeken over in smalle vensterstroken die ononderbroken doorlopen in de kopse gevel. De horizontaliteit, smalle vensters en robuuste vormtaal die Bleeker toepaste zijn representatief voor de transitie naar een brutalistische bouwstijl die de architect later in zijn carrière doormaakte.⁶

Binnen het oeuvre van Bleeker nemen scholen een zeer belangrijke plaats in. Met slimme oplossingen speelde hij in op de grote vernieuwingen binnen het onderwijs in de jaren zestig en zeventig, onder meer door het omarmen van didactische apparatuur, het ontwerpen van flexibel in te richten klaslokalen en door een gevoeligheid voor akoestiek. Het moderne schoolgebouw in Molenkoog is kenmerkend voor het werk van Bleeker, maar maakt geen uitzonderlijk onderdeel uit van zijn werkenlijst. Bovendien is de oorspronkelijke vorm met de sloop van één van de lokaalvleugels ernstig aangetast.

⁶ Hans Ibelings, Tussen Delftse School en New Brutalism. Rutger (Rudi) D. Bleeker, bouwkundig ingenieur en architect BNA (Wassenaar 1998).

Voormalig LTS De Klink, 2021

Wijkcentrum De Inval, 2021

-Wijkcentrum 'De Inval'

Adres: Karekietpark 16
 Bouwjaar: 1977-1981
 Architect: Enrico Hartsuyker, Luzia Hartsuiker-Curjel en Subash Taneja

De Inval maakt onderdeel uit van het centrumgebied, en staat in het Karekietpark waarbinnen ruimte werd gereserveerd voor schoolgebouwen en een gebouw met maatschappelijke functie. Het programma van de Inval bestond op de begane grond uit een wijkcentrum met foyer, grote zaal, twee kleine zalen, kinderopvang, hobbyruimtes, spreekkamers voor de maatschappelijk werkers en opbouwwerker, de administratie en het buurtcafé. Op de verdieping bevond zich de bibliotheek.

Het gebouw trekt zich niets aan van de omringende gebouwen en maakt zich door een diagonale plaatsing en afwijkende vormgeving daarvan los. Het centrum is een eenvoudige vierkante doos van grijs-witte betonsteen, met vier grotendeels identieke gevels met opvallende accenten: de raampartijen zijn hardblauw en knalrood, de deuren waren oorspronkelijk eigeel. De identieke, verticale raampartijen worden gekenmerkt door hoeken van 45 graden. De ramen laten veel licht door op de begane grond, in het buurtcentrum, en weinig in de bibliotheek op de verdieping. Vanwege de horizontale scheiding tussen de programma's zijn er twee ingangen gemaakt: voor het wijkcentrum ligt de ingang op de begane grond, terwijl de toegang tot de bibliotheek op de verdieping via een externe stenen 'toren' met trappenhuis en lift verloopt, die via een luchtbrug met het hoofdvolume is verbonden. De luchtbrug fungeert tegelijkertijd als een luifel boven de entree tot het wijkcentrum.

Met het multifunctionele programma is De Inval is een typisch bouwwerk van het architectenpaar en echtgenoten Enrico Hartsuyker en Luzia Hartsuiker-Curjel. De experimentele architecten pleitten voor het integreren van verschillende functies onder één dak, in plaats die strikt te scheiden, zoals gebruikelijk was in de naoorlogse periode. Ze vergaarden internationale bekendheid door hun integrale architectonische ontwerpen en stedenbouwkundige plannen, zoals het plan Biopolis (1965) voor Den Haag. Hoewel Biopolis niet werd uitgevoerd zijn principes ervan te herkennen in De Zonnetrap (1980) een seniorencomplex in Rotterdam. De Inval is slechts een bescheiden deel van hun oeuvre, maar is programmatisch zeer herkenbaar voor hun werk.

Er was veel inspraak van de bewoners en de scholen rondom tijdens het ontwerp van het wijkcentrum. Het gebouw was daarbij gehavend uit de strijd gekomen, volgens het vaktijdschrift De Architect. Voor wat betreft de inrichting van het gebouw werden de architecten uitgesloten, want de bewoners wilden een gezellig bruin café en de architecten hadden een andere opvatting.⁷

7 Cees Zwinkels, Een eenvoudige vierkante doos. Buurthuis annex bibliotheek te Purmerend, De Architect 1981 nr.1.

(Cees Zwinkels, Een eenvoudige vierkante doos. Buurthuis annex bibliotheek te Purmerend, De Architect 1981 nr.1)

Groen- en waterstructuur Overwhere-noord

Voorbeeld van verschillende ontwerptradities in Overwhere-noord

Voorbeeld van zeer verschillende, aangrenzende maar gescheiden woonmilieus in Overwhere-noord

Bijzondere kenmerken en structuren

-Groenstructuren

Overwhere-noord wordt sterk bepaald door de groenstructuren. De royale groenbuffers aan de noordelijke en westelijke wijkrand dringen diep door in de wijk en versoepelen de overgang tussen het landelijke polderlandschap en de stedelijke bebouwing. Vink en Wieger Bruin voorzagen dergelijke groenprofielen ook al in Overwhere-zuid en Wheermolen, maar die moesten steeds wijken voor meer woningen. In Overwhere-noord zijn de plannen wel uitgevoerd en de inmiddels volgroeide groenstructuren zijn nog intact.

-Eén wijk, twee ontwerptradities

Officieel maakt Molenkoog deel uit van het plangebied van de wijk Overwhere-noord, maar de twee gebieden kennen een sterk afwijkende verschijningsvorm. Op het moment dat Molenkoog werd uitgetekend, werden de ontwerpprincipes die aan de rest van Overwhere-noord ten grondslag lagen inmiddels als achterhaald beschouwd. De functionalistische stedenbouw met brede verkeerswegen, monotone woonbuurten en rechte groen- en waterstructuren hadden volgens veel bewoners een anonimiserend effect. In reactie hierop volgde vanaf eind jaren zestig een periode waarin volop geëxperimenteerd werd met nieuwe stedenbouwkundige structuren en woningtypologieën. Molenkoog is met zijn 'bloemkoolstructuur' van kronkelige autoluwe woonerven, organische gevormde water- en groenprofielen en gevarieerde woningbouw een goed voorbeeld van die tegenreactie. De buurt komt dan ook veel sterker overeen met de tegelijkertijd gebouwde uitbreidingswijk De Gors.

-Gescheiden woonmilieus

Terwijl in Overwhere-zuid gevarieerde buurten werden gebouwd met verschillende woningtypen en diverse bouwblokvormen zijn

de buurten van Overwhere-noord beduidend eentoniger. Verschillende woningtypen, zoals galerijflats en eengezinswoningen zijn in aparte zones gesitueerd en niet meer gemengd. Woningen in het hogere segment, zoals bungalows, villa's en twee-onder-een-kapwoningen zijn zelfs in eigen buurten samengebracht. Deze bungalow/villabuurten zijn ruimtelijk gescheiden van de rest van de wijk door brede waterwegen en groenprofielen. Het afscheiden van woonmilieus was een sterke trendbreuk met de diverse woonbuurten die Bruin en Vink in Overwhere-zuid, en in mindere mate in Wheermolen, ontwierpen.

-Gescheiden verkeersstromen

Het hiërarchisch geordende stratenplan van Overwhere-noord bestaat uit een raamwerk van enkele hoofdverkeerswegen die de autoluwe woonbuurten ontsluiten. Daarnaast bezitten de buurten stelsels van wandelroutes, die via bruggetjes en een voetgangerstunnel uitkomen in het wijkcentrum. Terwijl de auto de dominante verkeersstroom bleef, onder meer te zien aan de uitgestrekte parkeerterreinen in het wijkcentrum, werd er voor het eerst ook nadrukkelijk rekening gehouden met langzaam verkeersroutes.

Gescheiden verkeersstromen Overwhere-noord (geel = hoofdautowegenstructuur, groen = wandelpad)

Woningen Kasko-project

Woningen Hoefblad e.o.

Winkelcentrum, woningen en sociaal cultureel centrum De Gors

De Gors-zuid

- Bijzonder object
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur
- Wandelpad
- Fietspad

De Gors-zuid

1 'Gors-zuid als 'proeftuin'. Nieuwe wijk volgens nieuwe normen opgezet', in: De Volkskrant, 13 maart 1976, 8.

2 Ibidem.

De Gors was de vierde uitbreidingswijk van Purmerend, en voltooide het oorspronkelijke structuurplan (1957) dat uitging van 40.000 inwoners. Het gebied werd vanaf de vroegste structuurplannen opgedeeld in een woonwijk in de Gors-zuid en een 'terrein voor wijkoverstijgende voorzieningen', oftewel een centrumgebied, in de Gors-noord. Het plangebied van de Gors-noord en zuid lag in de polder 'Purmerend', ingeklemd tussen de Where, Purmerringvaart, Noordhollandsch Kanaal en de spoorlijn. Langs de Purmerenderweg was al enige bebouwing en lag een begraafplaats. Ook het Oudelandsedijkje kende bebouwing. Verder bestond de polder uit landbouwgebied dat werd doorkruist door talloze slootjes, waaronder de bredere Gorssloot. De splitsing tussen de Gors-noord en -zuid werd bepaald door een geplande, maar nooit gerealiseerde directe spoorverbinding met Amsterdam, waarvan het tracé desalniettemin nog steeds op de kaart af te lezen is. Ten zuiden van de spoorlijn moest de wijk Gors-zuid verreizen.

Ontwerp

Terwijl de oudere drie uitbreidingswijken integrale, in detail uitgewerkte plannen kenden, liet de gemeente voor de Gors-zuid geen overkoepelend uitbreidingsplan maken. In plaats daarvan werden vanaf 1970 door bureau Vink, Van de Kuilen en Klein vlekkenplannen opgesteld die circa drie maanden voor de bouw gedetailleerd werden. Daarnaast werd een globaal ontwikkelingsplan opgesteld in samenwerking met externe adviseurs zoals organisatiedeskundigen van het Raadgevend Efficiency Bureau Bosboom en Hegener en planologen van de Launspach Associatie. Met deze nieuwe methode hoopte de gemeente flexibiliteit in te bouwen en 'te voorkomen dat de wijk al verouderd is voordat er gebouwd wordt'.¹ Burgemeester Jan van Burg had hoge verwachtingen van het project de Gors-zuid, waarin 'speciale aandacht was voor landschappelijke en sociaalwetenschappelijke kanten'. Ook het verkeer kreeg een bijzondere rol, waarbij was 'geleerd van de fouten die in de oudere wijken zijn gemaakt'.² De burgemeester doelde daarmee op het betrekken van destijds tamelijk nieuwe experts, zoals planologen en verkeerskundigen. Zij moesten 'fouten' in het ontwerp voorkomen, zoals het aanleggen van brede verkeerwegen die buurten fysiek en visueel van elkaar scheidde.

Het experimenteren met een nieuwe werkwijze was een reactie op de onvrede van burgers en critici over de manier waarop de eerdere uitbreidingswijken waren gebouwd. De nadruk op kwantiteit, standaardisatie en gemotoriseerd verkeer leverden volgens velen te grootschalige en monotone wijken op. De Gors-zuid, dat als 'proeftuin' diende voor toekomstige uitbreidingen in Purmerend, moest een compleet ander karakter krijgen dan de functionalistische wijken Overwhere en Wheermolen door de nadruk te leggen op kwaliteit, diversiteit en langzaam verkeer. Om eentonigheid en massaliteit

De nog onbebouwde polder 'Purmerend', met uiterst links de Jaagweg richting Amsterdam en rechts de Gorsslot, in de verte de hoogbouw van Wheermolen, 1971 (Collectie Waterlands Archief)

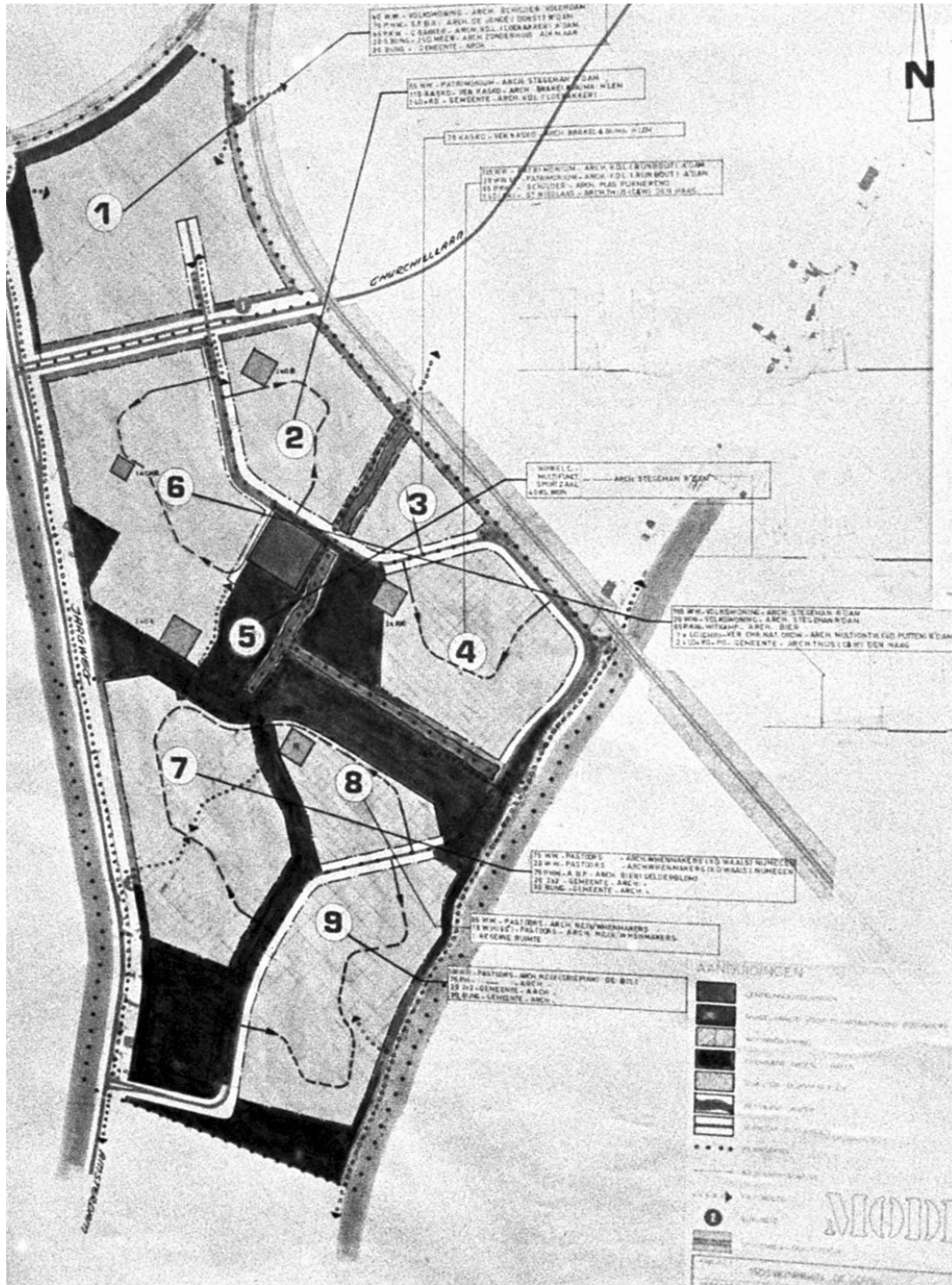
te voorkomen werd de woonwijk opgebouwd uit kleinschalige buurteenheden van tussen de 65 en 125 woningen in laagbouw. Buurteenheden werden toegewezen aan maar liefst vijftien verschillende architecten, die elk hun eigen stempel op een buurteenheid konden drukken. Bovendien moest tachtig procent van de woningen bestaan uit eengezinswoningen, terwijl de overige ruimte werd gevuld met woningen voor bijzondere groepen zoals ouderen en één- en tweepersoonshuishoudens. Die laatste woningen mochten niet bestaan uit meergezinswoningen. In de Gors zou geen hoogbouw verrijzen.

De Gors-zuid werd in de plantekeningen ingeklemd tussen de nooit aangelegde spoorlijn Purmerend-Amsterdam en de drukke Jaagweg langs het Noordhollands kanaal. In het structuurplan uit 1972 werd de langgerekte woonwijk nog opgedeeld in grote buurten door rechte hoofdwegen. In het vernieuwde wijkplan werd daarentegen alleen de Gorslaan gehandhaafd en bovendien verlegd, zodat de verkeersweg minimale overlast zou geven. Deze Gorslaan werd in het verlengde van

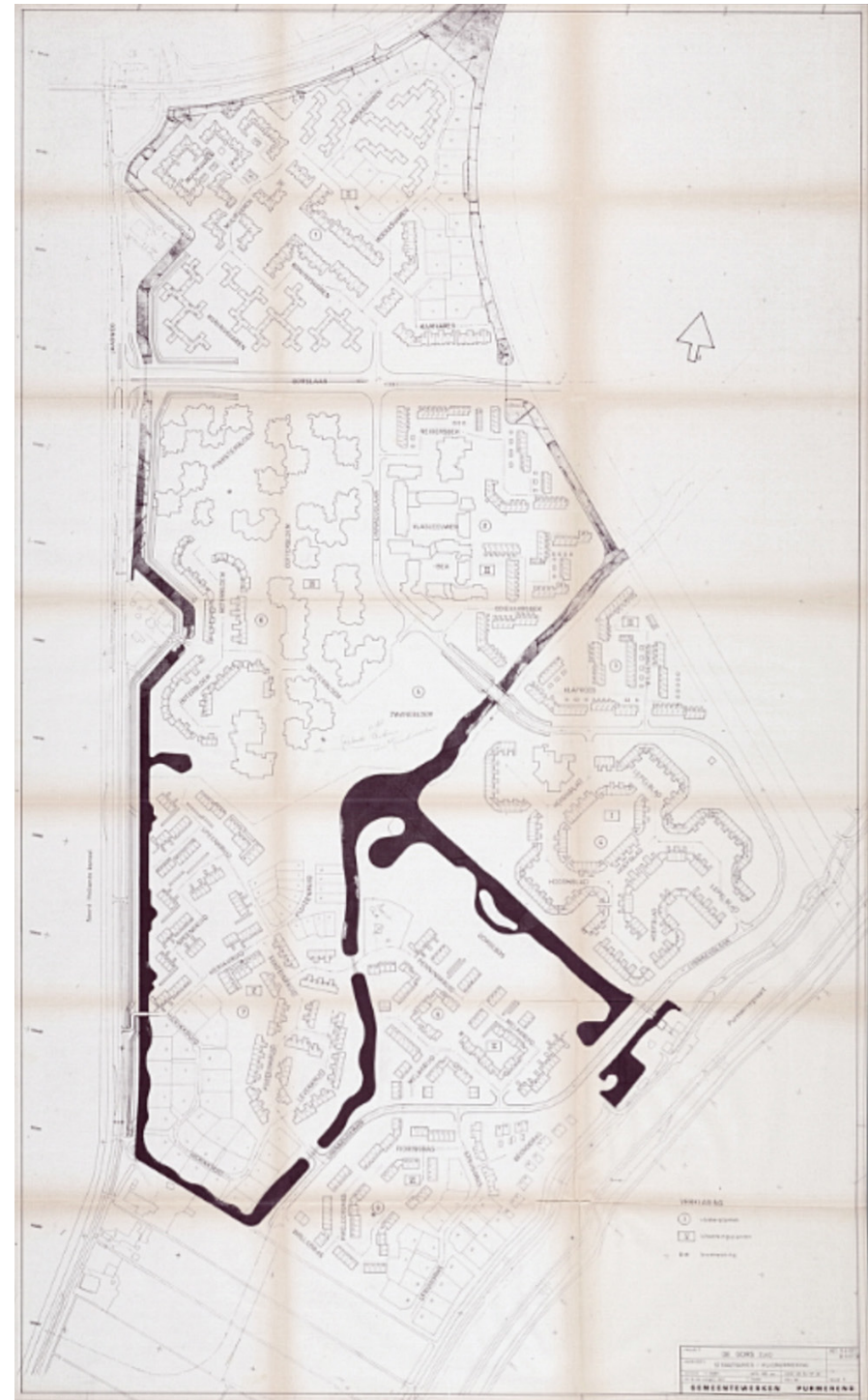

de Churchillaan doorgetrokken tot aan de Jaagweg. Binnen de woonwijk verdwenen alle brede verkeersaders zoals die in het structuurplan werden uitgetekend. In plaats daarvan liep er slingerend tussen de buurteenheden een ontsluitingsweg (Linneuslaan) waar al het verkeer uit de buurtjes op aansloot. Doordat de Linneuslaan niet dwars door de wijk liep, maar langs de randen meanderde, bleef het grootste deel van de Gors-zuid gespaard van snel rijdend verkeer. Voor elk van de buurtjes werd globaal het tracé van een eigen ringwegje uitgetekend dat slechts op enkele punten aantakte op een verbindingsweg. De gedetailleerde uitwerking van de buurtstraten werd overgelaten aan de individuele architecten, die daarmee naast de architectuur, ook de verkaveling konden aangrijpen om een eigen stempel op de buurteenheden te drukken. Op de plaats waar volgens het structuurplan uit 1972 een brede verkeersweg diende te komen werd in de nieuwe plannen een groenstrook met een fietspad ingetekend die de wijk verbond met de Gors-noord en de binnenstad. De Gors-zuid kende met het globale wijkplan een complete herziening van het structuurplan uit 1972 en een ontwerp dat goed paste binnen

Globaal vliekenplan De Gors-zuid met de verschillende buurteenheden, 1976 (Collectie Waterlands Archief)

Ontwerptekening van de Gors-zuid vlak voor het begin van de bouw, met veelvormige buurteenheden rond een groen middengebied met organische gevormde waterwegen, 1977 (Collectie Waterlands Archief)

De Gors-zuid in aanbouw, 1979 (Collectie Waterlands Archief)

Verticale verkeersscheiding ter hoogte van het Gorsebos tussen het autoverkeer op de doorgaande Linneuslaan en het fiets- en wandelpad, 1978 (Collectie Waterlands Archief)

de vernieuwende trends op het gebied van planologie en stedenbouw, waarbij ruim baan was voor langzaam verkeer en waarin de auto naar de achtergrond verdween.

De hoofdstructuur van de wijk werd in tegenstelling tot de oudere uitbreidingswijken dan ook niet gevormd door wegen, maar door water- en groenstructuren. Het hart van de Gors-zuid bestond uit een stadspark: het Gorsebos, dat via waterwegen en groenstroken uitlopers had in de buurtjes. Het Gorsebos sloot via een van de uitlopers ook aan op het tweede stadspark in het zuiden van de wijk: De Vurige Staart. In het groene, landschappelijke hart lag tevens het winkelcentrum en een sociaal-cultureel centrum. Voor de rest van de voorzieningen waren bewoners aangewezen op het toekomstige centrumgebied in de Gors-noord. Ook aan de randen kreeg de Gors-zuid ruime groenbuffers, vooral langs de drukke Jaagweg, waar een strook met een geluidswal, dichte plantsoenen en een waterweg de wijk van het snelverkeer moest scheiden. De groenprofielen gingen steeds gepaard met waterwegen, die onderling verbonden waren tot een netwerk. Aan de noordelijke rand van de Gors-zuid werd de bestaande Gorssloot uitgegraven tot een binnenmeertje. Door het waterrijke karakter van de Gors-zuid konden op sommige plaatsen woningen met de achtertuin aan het water worden gebouwd.

Minister van VROM Hans
Gruijters slaat de eerste
paal in de Gors-zuid, 1976
(Collectie Waterlands
Archief)

Realisatie

Tussen 1977 en 1981 werden nagenoeg alle 1600 woningen in de Gors-zuid gebouwd, evenals vier basisscholen en een winkelcentrum. In alles week de nieuwe wijk af van de oudere uitbreidingswijken. Royale en organische gevormde groen- en waterpartijen kronkelden welig tussen kleinschalige buurteenheden. Binnen de buurtjes volgden de straatjes de meanderende vormen, waardoor zichtlijnen constant doorbroken werden. Dit willekeurig ogende stratenplan met 'bloemkoolstructuur' leverde beschutte, autoluwe woonerven op waar bestemmingsverkeer stapvoets doorheen reed en kinderen alle ruimte kregen om te spelen.

Vanuit de buurtjes kwam men via een netwerk van wandel- en fietspaden uit op een groen en waterrijk middengebied, met naast een winkelcentrum ook het stadspark Gorsebos. Dit wijkhart was volkomen afgescheiden van gemotoriseerd verkeer en alleen toegankelijk voor fietsers en voetgangers. Het gevoelige samenspel tussen stedenbouw en landschapsaanleg werd doorgezet in de bebouwing, die richting de wijkranden lager en vrijstaand werd en zo een soepele overgang vormde tussen de woonwijk en de groene polder.

Luchtfoto van de Gors-zuid, waarop goed is te zien hoe de buurteenheden onderling verschillen, 1979 (Collectie Waterlands Archief)

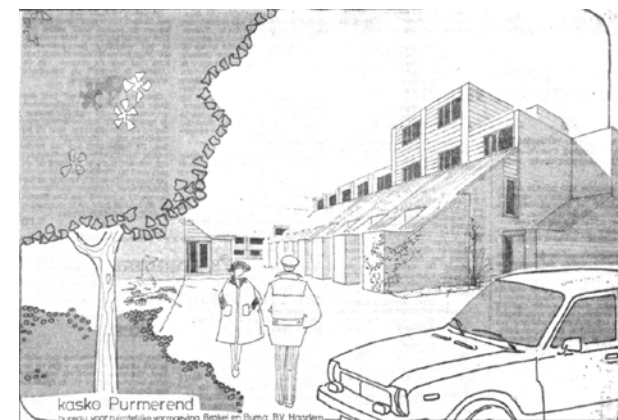

Luchtfoto van de Gors-zuid, met volgroeide groenstructuren (Collectie Waterlands Archief)

Zoals de plannen voorzagen werd die bebouwing ontworpen door maar liefst zeventien verschillende architecten. Die werkten per buurteenheid, zodat een gevarieerd geheel van verkavelingen, stratenpatronen, woonvormen en architectuurstijlen ontstond.³ Het resultaat van de nieuwe werkwijze leverde inderdaad het diverse karakter op dat men graag zag. Hoewel het merendeel van de woningbouwprojecten geen uitgesproken experimenteel karakter kende, voldeden ze wel aan de nieuwe wooneisen. Veel bewoners verfoeiden de monotone stroken en stempels van de wederopbouwarchitectuur en verlangden naar een eigen woning die herkenbaar was in de straat. Architecten speelden daarop in door binnen stroken eengezinswoningen variatie aan te brengen in bouwvolume, goothoogte, dakvorm, gevelbekleding en situering. Soms gebeurde dat op zeer summiere wijze, bijvoorbeeld door in al te lange gevelwanden de bergingen te laten uitspringen. Op andere plaatsen kreeg bijna iedere woning binnen een straat een eigen karakteristiek.

In het geval van het Kasko-project van de Haarlemse architectencombinatie Brakel & Buma was dat ook daadwerkelijk het geval. Deze architecten ontwierpen hun buurteenheid van 177 premiekoopwoningen (tussen de Linneuslaan en de Gorssloot) in nauw overleg met de bewoners. Naast betrokkenheid in het ontwerpproces van zowel de verschillende woontypen als collectieve buitenruimtes, konden de toekomstige bewoners ook nog zelf hun plattengronden invullen. Die participatie was kenmerkend voor de woningbouw van de jaren zeventig, toen bewoners niet alleen betrokken werden bij het ontwerp van hun wijk, maar ook van hun woning. Een ander voorbeeld van diversiteit was het bouwproject met 155 woningwetwoningen in de buurteenheid rond het Hoefblad, Lepelblad en Hoornblad. Dit project was van de hand van architectengroep Verster, Dijkstra en Loerakker (VDL), bekend van het feit dat ze in hun stadsvernieuwingsprojecten altijd de bewonerswensen en de menselijke maat centraal stelden. Hoewel bewoners in dit project niet direct betrokken werden, bestond het uit een verscheidenheid aan woningtypen, waardoor voor verschillende bewonersgroepen plek was. Verster, Dijkstra en Loerakker waren ook verantwoordelijk voor het schoolgebouw aan de Reigersbek.

³ Dat gold overigens niet voor de 150 vrijesectorwoningen, die individueel ontwikkeld werden.

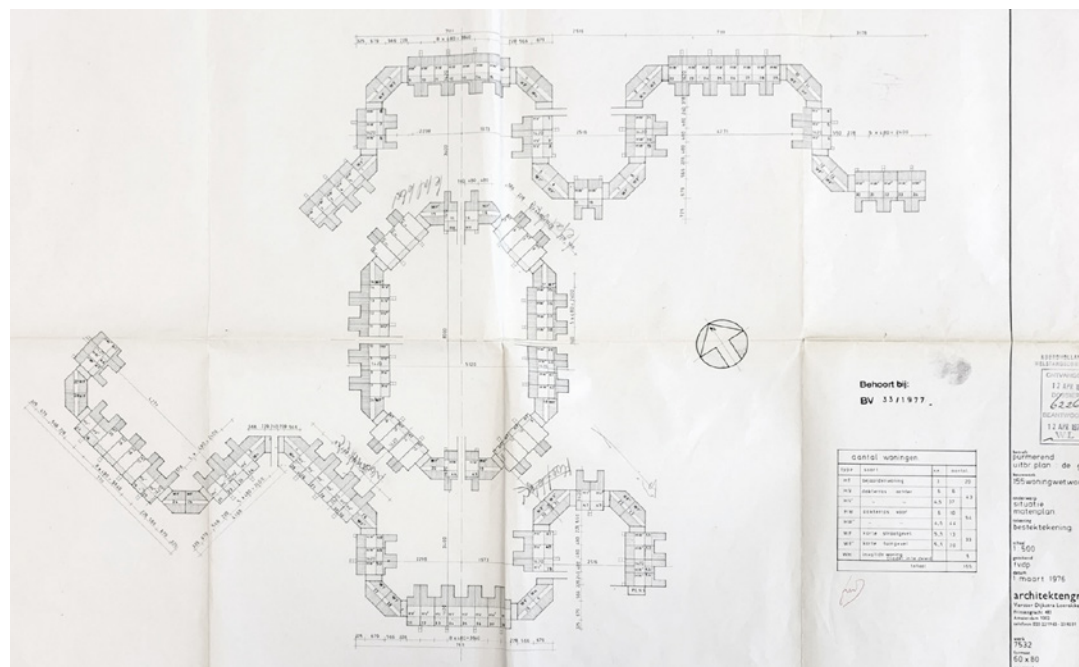

Presentatietekening van het Kasko-project, door architectenbureau Brakel & Buma, 1977 (De Waarheid, 21 oktober 1977)

Aanzicht van woningen aan het Hoornblad, door architectenbureau VDL, 1979 (Collectie Waterlands Archief)

Situatietekening van de woningen aan Hoefblad, Lepelblad en Hoornblad, door architectengroep VDL, 1976 (Waterlands Archief)

Latere wijzigingen

Zowel de stedenbouwkundige structuren als bebouwing zijn in nagenoeg ongewijzigde staat. Ook zijn er geen latere toevoegingen gedaan.

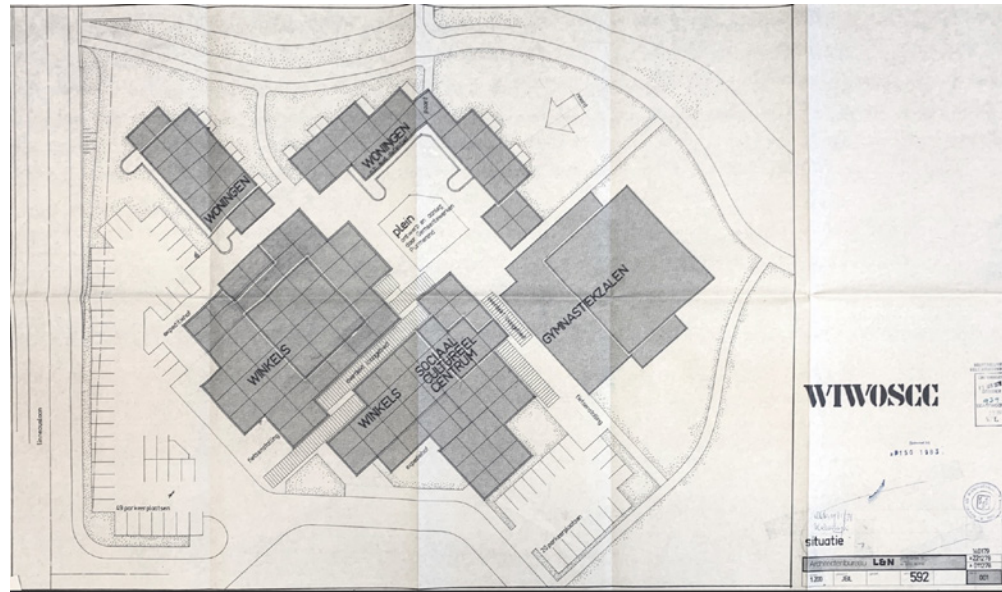
4 Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend groeikern. Een botsing van belangen (Purmerend 1988) 49.

5 'De miljoenenkater van de BV Purmerend', in: Het Parool, 6 september 1983, 24.

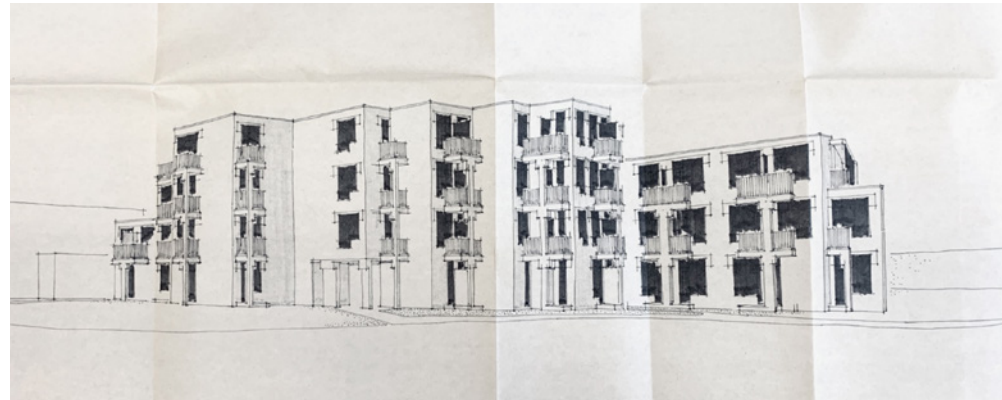
Architectenbureaus zoals Brakel & Buma en VDL behoorden tot dezelfde stroming als de structuralisten Herman Herzberger en Aldo Van Eyck, die een frontale aanval openden op de massale woningbouw en in de democratiserende samenleving snel aan invloed wonnen. Het betrekken van deze nieuwe generatie architecten sloot naadloos aan op de ambities van de gemeente Purmerend om een radicaal andere koers te gaan varen in de ontwikkeling van hun uitbreidingswijken.

Die koersverandering sloeg goed aan bij toekomstige bewoners. Er ontstond een grote run op de eengezinswoningen in de Gors-zuid. Zowel woningzoekenden uit Amsterdam als doorstromers uit Purmerend lieten hun oog vallen op de verschillende nieuwbouwprojecten. Onder de inschrijvers bevonden zich opvallend veel bewoners uit de oudere uitbreidingswijken die hun flatje wilden inruilen voor een eengezinswoning met tuin. Achteraf oordeelden ambtenaren van de gemeente dat de Gors-zuid als proeftuin voor de Purmer een gewaardeerd woongebied was gebleken.⁴ Er waren echter niet alleen positieve geluiden over de bloemkoolwijk, die de gangbare kritiek kreeg dat de vele kronkelige woonerven een onoverzichtelijk geheel vormden. Ook PvdA-wethouder en locoburgemeester van Purmerend Piet Beuse oordeelde dat de kleinschaligheid in zijn optiek was doorgeslagen en zei: 'als je er geen aparte studie van gemaakt hebt, verdwaal je er'.⁵

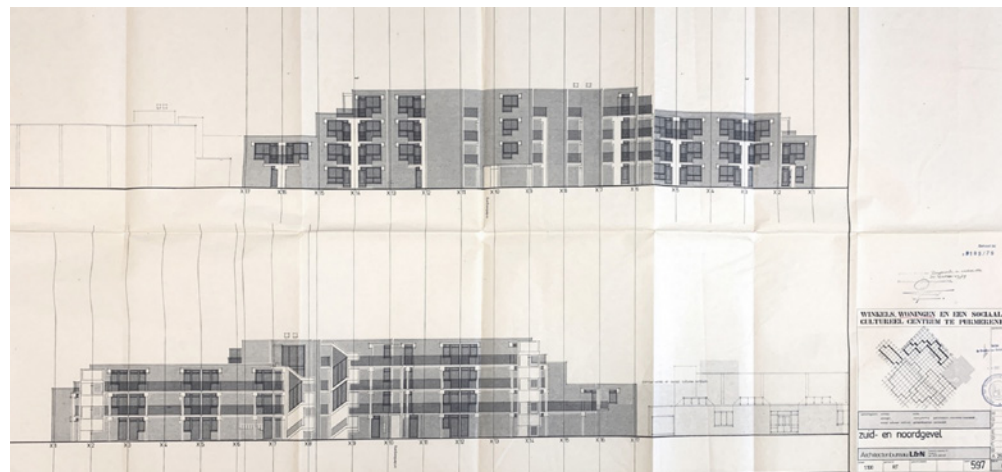

Schematische plattegrond, 1978 (Waterlands Archief)

Gevels en plattegronden (Waterlands Archief)

Zuid- en noordgevels woningbouwcomplex, 1978 (Waterlands Archief)

Bijzondere objecten

-Winkelcentrum, woningen en sociaal cultureel centrum De Gors

Adres: Zwanebloem
 Bouwjaar: 1979-1981
 Architect: Architecten Lucas & Niemeijer

Aan de rand van het groene middengebied van de Gors-zuid werd een complex gebouwd met een winkelcentrum, woningen, een gymzaal en een sociaal-cultureel centrum. Het complex is een samenstelling van losse bouwvolumes met verschillende functies, die samen een centraal pleintje omarmen. Aan de straatzijde liggen de winkels, met een supermarkt, bakker, snackbar en restaurant. Aan de achterzijde, grenzend aan het Gorsebos, de woningen, gymzaal en het sociaal-cultureel centrum. De individuele bouwvolumes zijn samengesteld uit standardelementen die veelhoekige plattegronden opleveren. De twee winkelgedeeltes hebben één bouwlaag en zijn verbonden door een overdekte passage. Daarachter staan het sociaal-cultureel centrum (twee bouwlagen), de meergezinswoningen (drie en vier bouwlagen) en de gymzaal uit. Alle gevels zijn opgetrokken uit metselwerk tussen markante T-vormige betonnen constructiekolommen. Vooral in de galerijen, balkons en lateien van de meergezinswoningen heeft de zichtbare betonconstructie een opvallend effect. De strakke rechtlijnige vormtaal van de woningen wordt doorbroken door de robuuste rondingen van de betonnen trappenhuisen.

Hoewel Lucas & Niemeijer als echte modernisten vooral bekendstaan om hun grootschalige projecten hebben de architecten met dit complex de verbinding gezocht met het karakter van de Gors-zuid, waarbij de menselijke maat en kleinschalige collectieve buitenruimten belangrijk waren. Lucas & Niemeijer ontwierpen in Purmerend ook het winkelcentrum Makado in de Wheermolen, volgens het model van de op zichzelf staande en gesloten Amerikaanse shopping-mall. In tegenstelling tot Makado heeft het multifunctionele centrum in de Gors-zuid juist een open plint en een transparant overkapte passage. Met winkeltjes en horeca aan de buitenzijde gaat het centrum de verbinding aan met de wijk.

Achterzijde van het complex, 2021

Achterzijde van het complex in aanbouw, 1980 (Collectie Waterlands Archief)

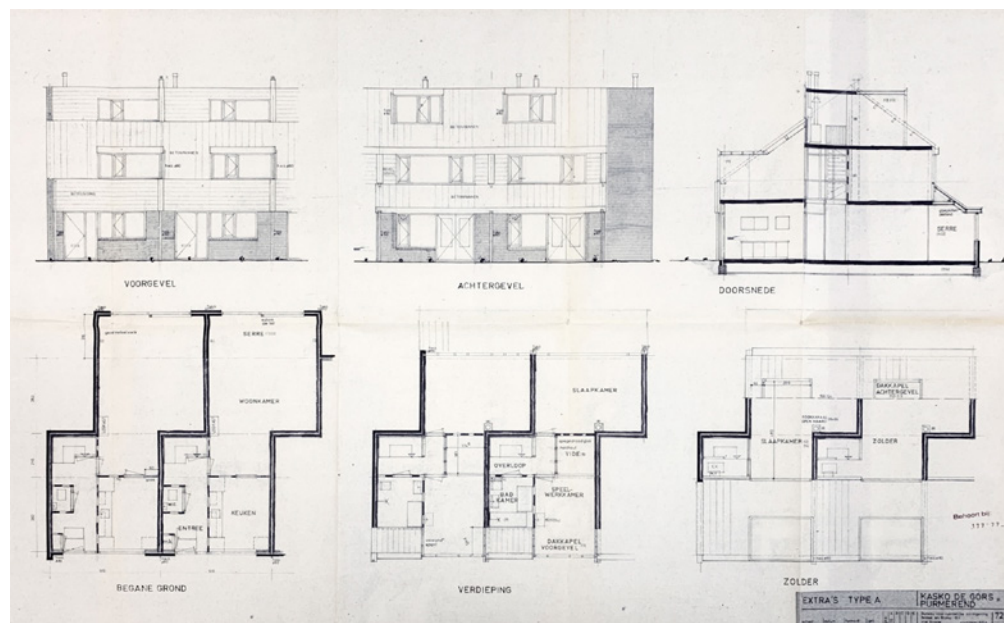

Winkelcentrum De Gors, circa 1985 (Collectie Waterlands Archief)

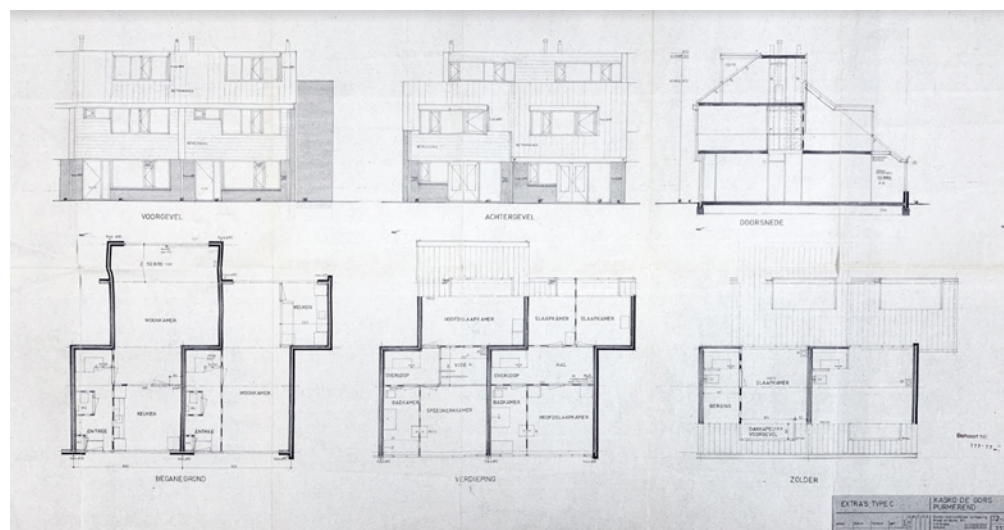

Gevels en plattegronden Type A (Waterlands Archief)

Gevels en plattegronden Type B (Waterlands Archief)

-Woningen Kasko-project

Adres: Wilgenroos 1-39 doorlopend - Ooievaarsbek 1-25
 oneven, 2-70 even, 29-69 oneven – Reigersbek 1-69
 doorlopend – Wilgenroos 1-17 oneven, 2-38 even,
 21-43 oneven

Bouwjaar: 1977-1978

Architect: Brakel & Buma

Eén van de buurtseenheden werd gereserveerd voor de bouw van een bijzonder woningbouwproject van 177 premiekoopwoningen. Het 'Kasko-project' werd geïnitieerd door een werkgroep van toekomstige bewoners van de Gors-zuid die hun woonkosten wilden drukken en de vrijheid wilden behouden om hun woning naar eigen smaak aan te passen. In samenwerking met architecten Brakel & Buma werden een buurtseenheid met cascowoningen ontworpen waarvan de plattegronden zelf in te delen waren en het interieur zelf afgebouwd moest worden, waardoor afwerkingskosten werden bespaard. Bovendien was de bewonerskeuze groot door de verscheidenheid aan verschillende woningtypen. Ook voor het stratenplan en inrichting van de publieke ruimte waren de architecten verantwoordelijk.

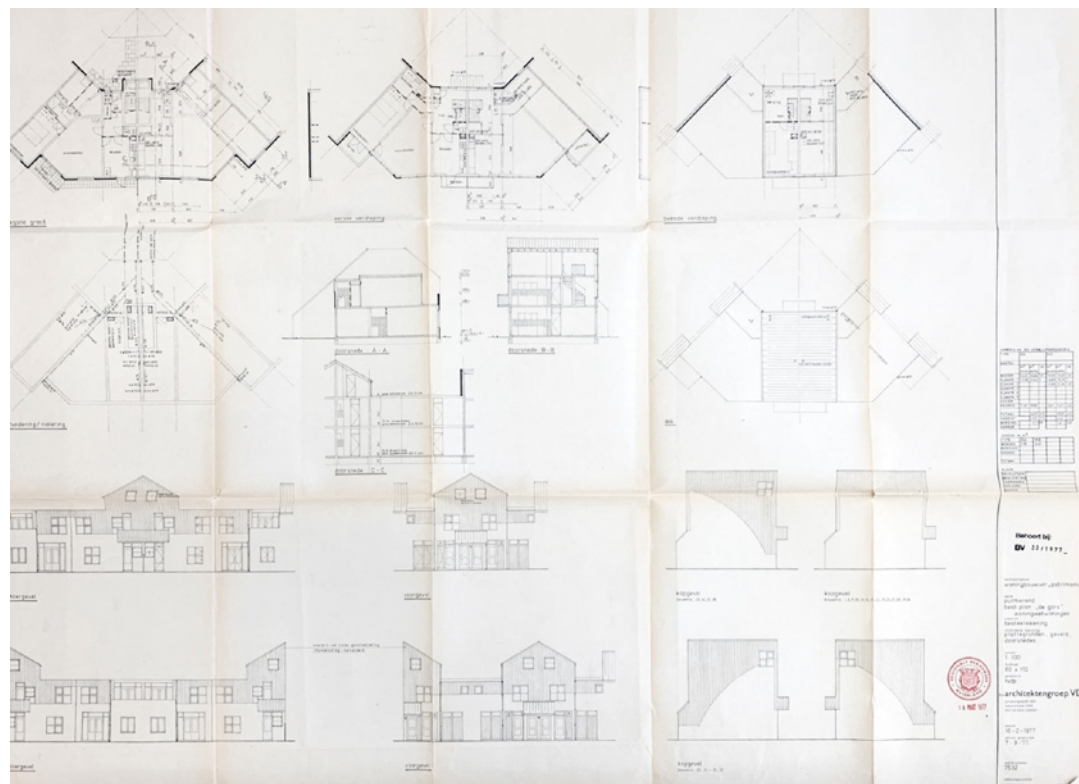
De verkaveling was typerend voor de periode en wordt vooral bepaald door de korte strookjes woningen langs smalle straatjes en keerlussen van de woonerven. De doodlopende wegen van de bloemkoolbuurt werden alleen gebruikt door bestemmingsverkeer en hielden de woonerven autoluw. Hoewel verschillend in vorm en grootte bezaten de woningen dezelfde ontwerpprincipes. De plattegronden bestonden uit twee rechthoeken die ten opzichte van elkaar versprongen, waardoor een atypische vorm ontstond. Alle typen bezaten drie bouwlagen en hadden verspringende lessenaarsdaken. Sommige typen hadden aan de straatkant een uitspringende berging, waardoor entree-nissen zijn ontstaan in de gevelwand. De metselwerken gevels kregen gedeeltelijk een houten bekleding. Het lijkt erop dat de woningen door de tijd volgens een gecoördineerd plan zijn uitgebreid. Uitbouwen, optoppingen en dakkapellen zijn namelijk door de hele buurt steeds volgens hetzelfde ontwerp uitgevoerd.

Van de twee Haarlemse architecten Henk Brakel en Wijbrand Buma was het vooral Buma die zich ontwikkelde tot een echte woningbouwarchitect, terwijl Brakel zich meer richtte op grote publieke projecten. Naast het project in de Gors-zuid zijn ook in de wijken Pax en Overbos in Hoofddorp hun principes van autoluwe woonerven, diverse afwijkende woonvormen en integraal wijkontwerp goed herkenbaar. Het Kasko-project is zeer betekenisvol voor hun oeuvre, waarbinnen het de definitieve overgang van een functionalistische naar een structuralistische benadering kenschetst.

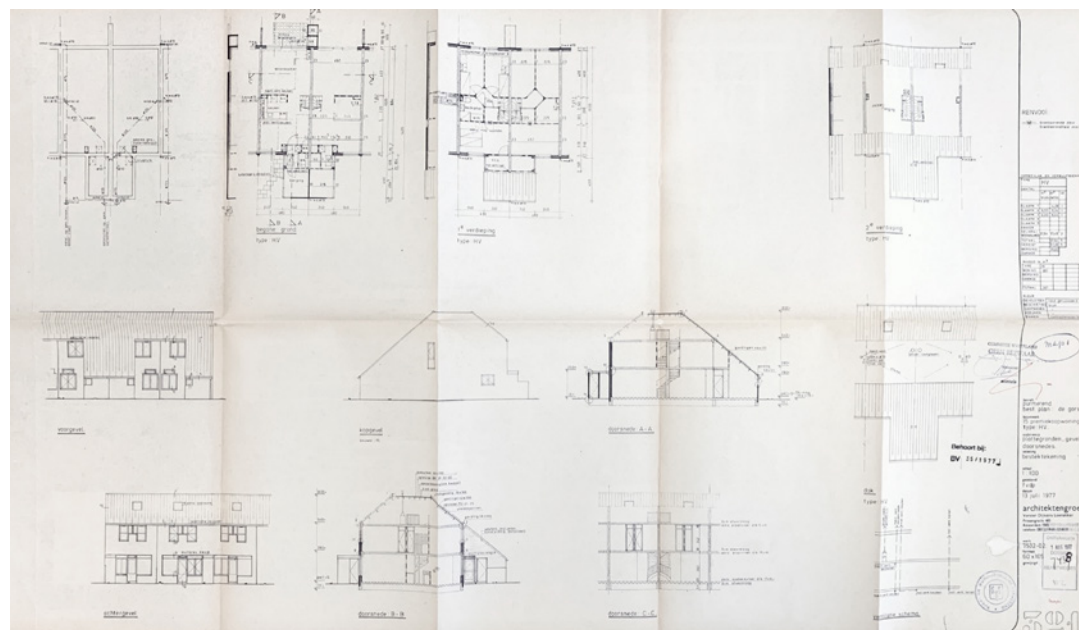

Gevels en plattegronden hoek- en okselwoningen (Waterlands Archief)

Gevels en plattegronden strokenbouw (Waterlands Archief)

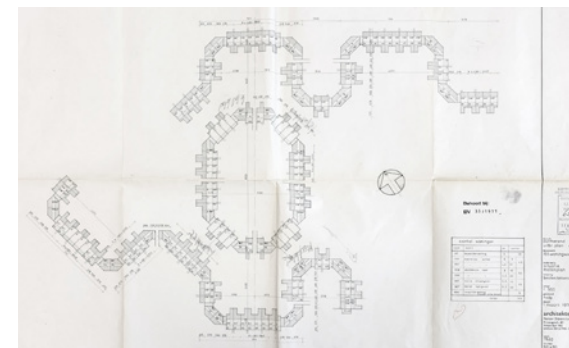
-Woningen Hoefblad e.o.

Adres: Hoefblad, Hoornblad en Lepelblad
 Bouwjaar: 1978-1979
 Architect: Architectengroep VDL (Verster, Dijkstra en Loerakker)

Ook voor de buurttenheid ten zuiden van het Kasko-project werd met het Amsterdamse VDL een vernieuwend architectenbureau aangetrokken. Met dit project van 155 woningwetwoningen kozen de architecten voor een gestructureerder stratenplan. In plaats van bloemkoolstructuren werd de buurttenheid opgebouwd uit meanderende stroken woningen langs de randen en een ovaalvormig bouwblok in het midden. Alle hoeken van de stroken en bouwblokken zijn afgeschuind, waardoor nergens scherpe 90 graden hoeken zijn te vinden.

De bebouwing bezat net als het Kasko-project verschillende woningtypen, maar was zonder directe participatie van de toekomstige bewoners ontworpen. De rechte delen van de stroken kenden gelijkende woningen, terwijl de hoeken en 'oksels' werden bepaald door sterk afwijkende bebouwing. De strokenbouw bestond uit eengezinswoningen van drie bouwlagen onder een afgeknot zadeldak. Opvallend aan de bebouwing waren de grote dakvlakken aan de straatkant, die gedeeltelijke werden uitgespaard voor balkons en vensters. De hoekwoningen hadden twee bouwlagen onder een plat dak, waar een 'torentje' met een lessenaarsdak uitstak. Naast de bouwvorm week de hoekbebouwing ook af door de gedeeltelijk houten gevelbekleding. In de oksels van de bouwblokken werden twee van deze hoekwoningen naast elkaar gesitueerd, waardoor een groot bouwvolume met een zadeldak ontstond.

Het architectenbureau VDL was verantwoordelijk voor verschillende stadsvernieuwingsprojecten in Amsterdam, waarvan het appartementencomplex aan de Zeeburgerstraat het beste voorbeeld is. Ook in de nieuwe stad Almere was het bureau actief, met het ontwerp voor een complex met woningen, winkels en kantoren aan de Olstgracht en een Centraal Wonen project. Het bureau, dat vaak tot de structuralisten wordt gerekend, betrok in de stadsvernieuwingsprojecten nadrukkelijk de participatie van bewoners en hanteerde in haar ontwerpen een repeterende en menselijke maatvoering.

Situatie van de woningen, met een meanderende verkaveling (Waterlands Archief)

Woningen aan Hoornblad, 2021

Groen- en waterstructuur De Gors-zuid

Gescheiden verkeersstromen De Gors-zuid
(geel = hoofdautowegenstructuur, groen = wandelpad,
paars = fietspad)

Bijzondere kenmerken en structuren

-Groen- en waterstructuren

De Gors-zuid wordt sterk bepaald door de groen- en waterstructuren. Het middengebied vormt met het Gorsebos het groene hart van de wijk, waaromheen alle woonbuurten liggen. Groene uitlopers en waterwegen dringen vanuit het Gorsebos diep door in alle buurten en sluiten aan op de historische polders en waterwegen. Ook ontspringt vanuit het middengebied een uitgestrekt stelsel van wandel- en fietspaden dat via de groene voegen een belangrijk binnenwijks en autovrij verkeerssysteem vormt. De inmiddels volgroeide groenstructuren zijn nog volledig intact. De groene structuren en het kleinschalige wandelnetwerk zijn een essentieel element van de wijk.

-Hiërarchische verkeersstromen

De gemeente Purmerend gaf voor de bouw van de Gors-zuid aan te willen leren van de fouten die gemaakt waren in de oudere uitbreidingswijken. Overwhere en Wheermolen werden ontworpen voor de auto, met brede verkeerswegen en goed ontsloten buurten. In de Gors-zuid is de auto daarentegen op de tweede plaats gekomen en is ruim baan gegeven aan langzaam verkeersroutes. Alleen de Gorslaan doorkruist de wijk, terwijl de Linnaeuslaan als ontsluitingsweg vooral langs de randen meandert. Daardoor bleef het grootste gedeelte van de Gors-zuid gespaard van snelverkeer. De buurten zelf bestaan uit autoluwe woonerven, die in veel gevallen doodlopen en daardoor alleen voor bestemmingsverkeer zijn. Onderling zijn de buurten verbonden door het stelsel van fiets- en wandelpaden, die door een tunnel onder de Linnaeuslaan bijna overal gescheiden blijven van snelverkeer.

-Gevarieerde buurteenheden

De woningbouw in De Gors is opgebouwd uit buurteenheden van circa 65 tot 150 woningen die elk door een andere architect zijn ontworpen en daardoor een sterk eigen karakter hebben gekregen. Behalve de woningen waren de architecten ook verantwoordelijk voor de verkaveling, het stratenplan en inrichting van de openbare ruimte, waardoor veelvormige stedenbouwkundige structuren in de Gors-zuid zijn te herkennen. Zo is ten noorden van de Gorslaan een veelheid aan interessante, afwijkende verkavelingsstructuren te herkennen. Er werd een groep vernieuwende architecten betrokken die de ontwerpvrijheid kreeg om experimentele woonvormen en architectuur te realiseren. Sprekende voorbeelden zijn het Kasko-project en de woningen aan het Hoefblad, Lepelblad en Hoornblad. Ondanks de gevarieerde architectuur en stedenbouw is er in de wijk ook een overkoepelende regie te herkennen. Zo is de overgang tussen de woonwijk en de groene polders eromheen versoepeld door de bouwhoogte en bebouwingsdichtheid aan de randen te verlagen. Echter, dit effect is door latere omliggende uitbreidingen in de Purmer-zuid en Weidevenne niet meer relevant.

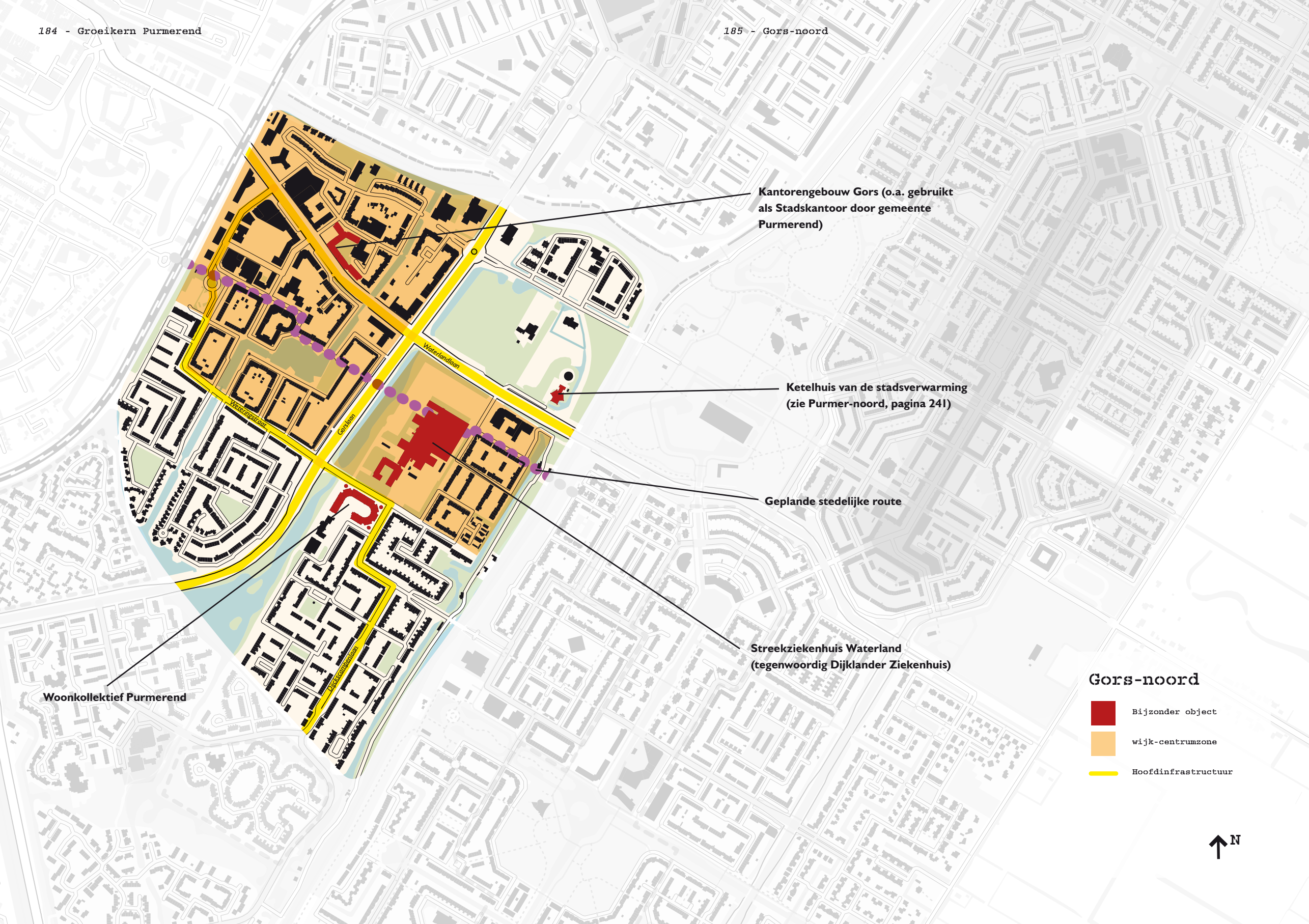

Voorbeelden van de ca. 15 buurtjes in de Gors Zuid

Kantoreengebouw Gors (o.a. gebruikt als Stadskantoor door gemeente Purmerend)

Ketelhuis van de stadsverwarming (zie Purmer-noord, pagina 241)

Geplande stedelijke route

Streekziekenhuis Waterland (tegenwoordig Dijklander Ziekenhuis)

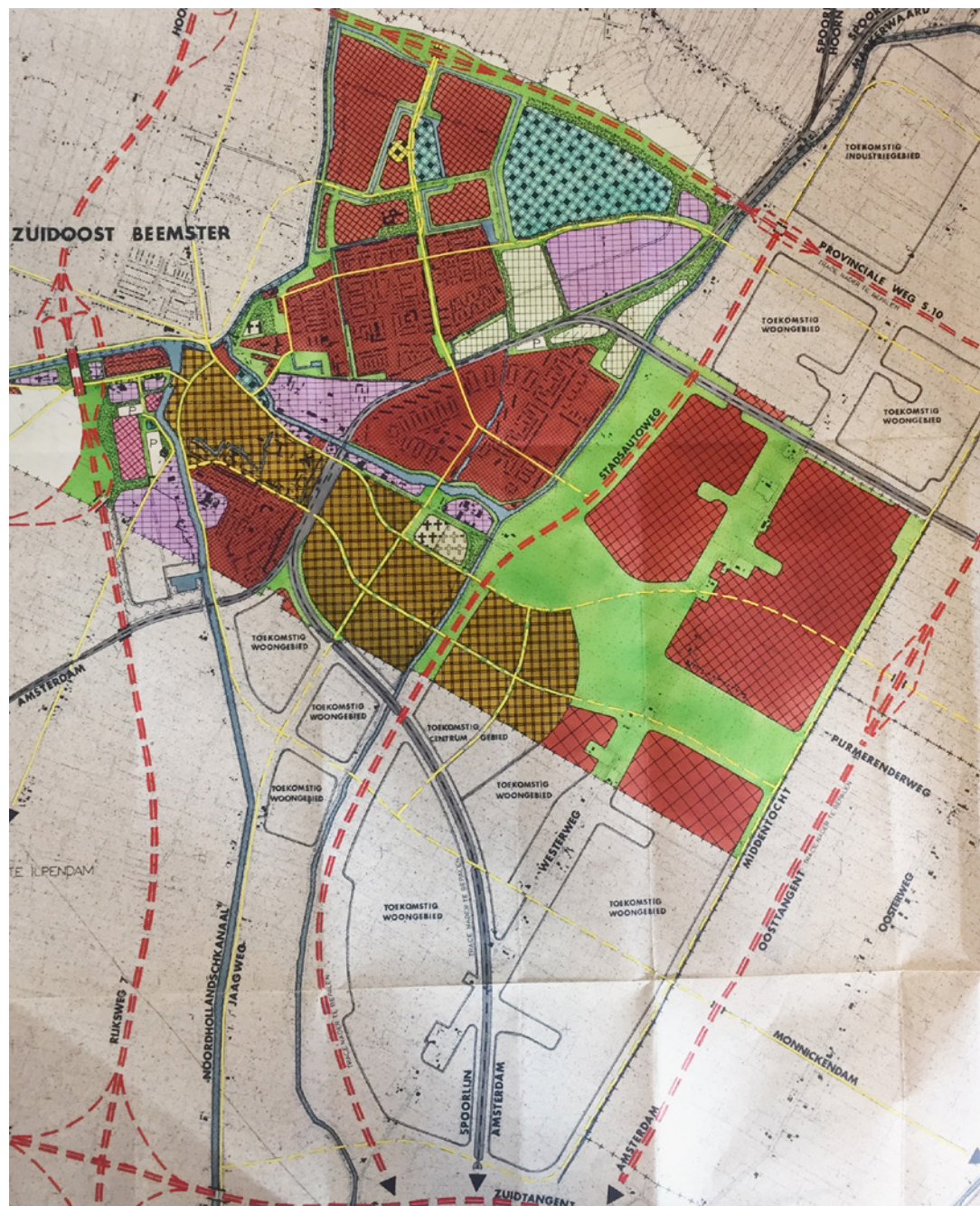
Woonkollektief Purmerend

Gors-noord

- Bijzonder object
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur

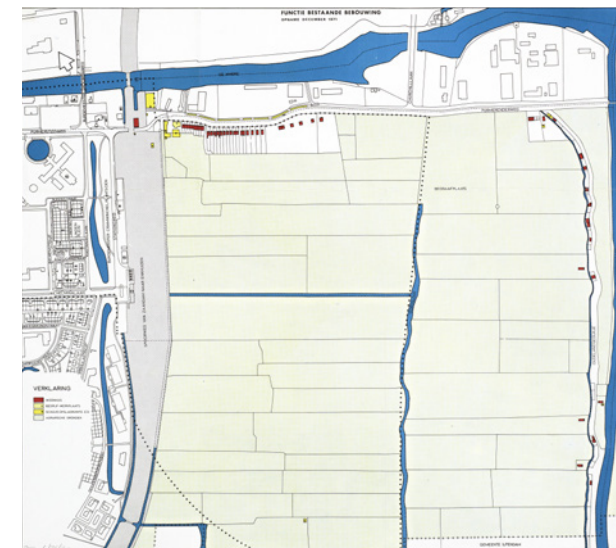

Structuurplan 1972, met in het geel geblokt het lineaire centrumgebied als schakel tussen de oude binnenstad en de uitbreidingen in de Purmer (Waterlands Archief)

Gors-noord

Terwijl in de Gors-zuid eind jaren zeventig werd begonnen met de bouw bleef het gebied in de Gors-noord nog goeddeels leeg. Dat kwam door het langspedende ontwerpproces dat door onduidelijkheden over de invulling keer op keer moest worden aangepast. In de vele structuurplanschetsen die vanaf eind jaren vijftig werden opgesteld kreeg het plangebied van de Gors-noord steeds een belangrijke wijkoverstijgende functie toegedicht. In het structuurplan uit 1957 als sport- en speelterrein, maar vanaf de jaren zestig als voorzieningencentrumgebied voor geheel Purmerend en de omliggende regio. In het vastgestelde structuurplan uit 1972, waarmee Purmerend zou uitgroeien tot 100.000 inwoners, werd besloten dat het stadscentrum zich lineair moest vormen in het verlengde van de bestaande binnenstad van Purmerend. Zodoende zou de Gors-noord de schakel worden tussen de historische bebouwing van de binnenstad en de toekomstige uitbreidingswijken in de Purmer.

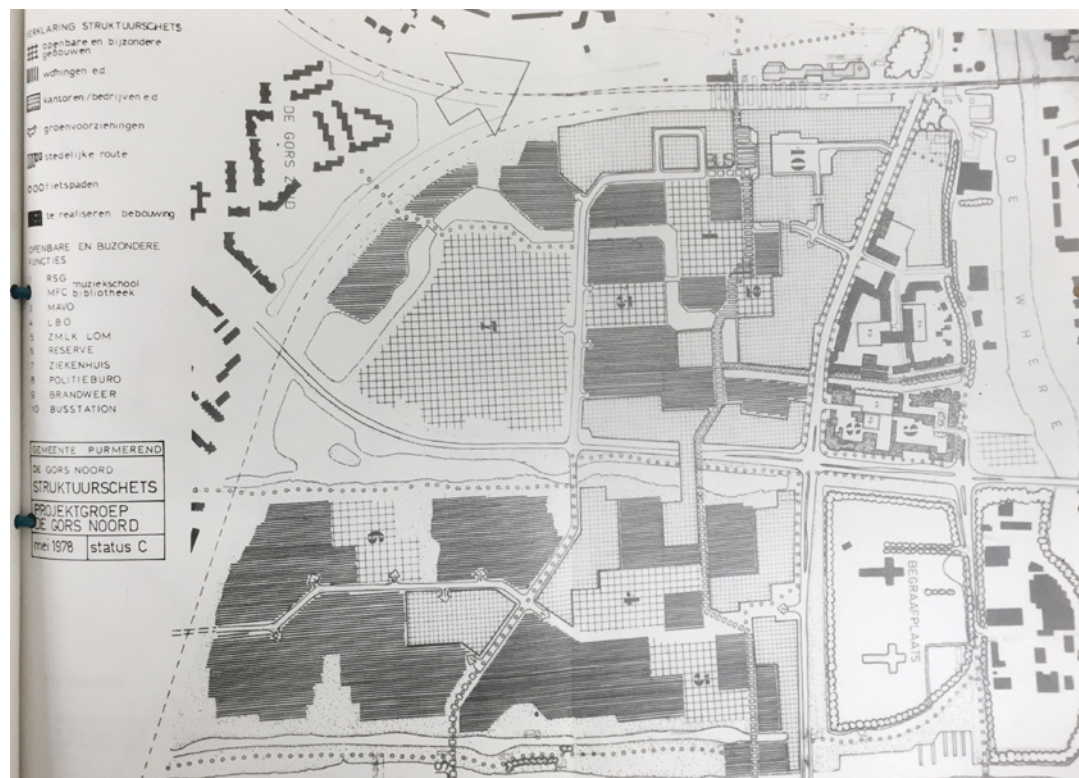

Kaart Gemeentewerken met bestaande bebouwing in de polder 'Purmerend', grofweg het plangebied van de Gors-Noord, 1970 (Collectie Waterlands Archief)

Terwijl begin jaren zeventig nog optimisme heerste bij gemeente, provincie en het Rijk over de aanstaande groei van Purmerend, werd die eensgezindheid in 1974 ruw doorbroken. Vanwege twijfel over de noodzaak van meer woningen in groeikernen en onder druk van natuuractiegroepen, agrariërs en buurgemeenten gingen Gedeputeerde Staten van Noord-Holland voor de uitbreidingsplannen in de Purmer liggen. Uiteindelijk werd met het gewijzigd Streekplan Waterland (1974) een compromis bereikt, waardoor de groeiambities van Purmerend met een derde werden ingeperkt tot 65.000 inwoners. Hoewel de gemeente (in afwachting van een reactie van het Rijk) in latere plannen, rapporten en structuurschetsen nog uitging van meer inwoners wierpen de beperkingen van het provinciebesluit hun schaduw vooruit over de bouw van een grootstedelijk centrumgebied.

Over de verdere invulling van het hoofdcentrum werden in de opvolgende jaren vele rapporten en schetsen opgesteld. Pas in 1978 keurde de gemeenteraad een Programma van eisen en structuurschets goed, waarin waterpartijen, hoofdontsluitingen en een globaal programma werden vastgelegd. Dat programma was opgesteld door een grote projectgroep waar ook Hubertus Vink deel van uitmaakte. Voor de uiteindelijke bouw zouden verschillende architecten worden aangetrokken. Een door de gemeente aangestelde 'vormcoördinator' zou toezien op de individuele projecten en of ze in lijn met het schetsplan werden gebouwd.

Structuurschets voor de Gors-noord, Programma van eisen en structuurschets 1978 (Waterlands Archief)

Ontwerp

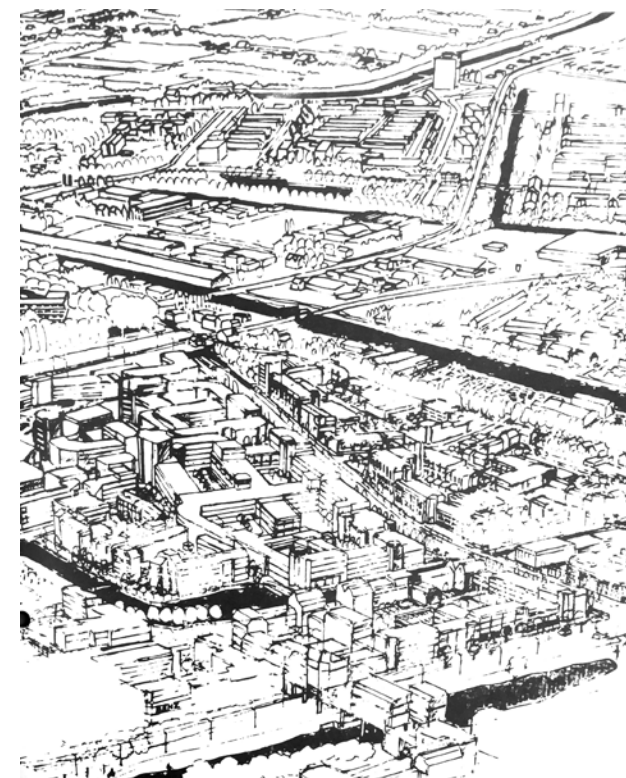
In het Programma van eisen werd uitgegaan van een voorzieningencentrum voor 80.000 toekomstige inwoners van Purmerend. Die bijstelling volgde op grote twijfels over de schaal van de uitbreidingen in de Purmer. Verder week het af van eerdere plannen door een grotere nadruk op de woonfunctie. Terwijl in 1973 nog werd gedacht aan slechts circa 250 woningen in de Gors-noord, werden in de plannen uit 1978 maar liefst 1300 woningen voorzien. Dat kwam doordat in eerdere plannen was uitgegaan van grote openbare en bijzondere complexen met een zeer ruime opzet in het groen. Het Programma van eisen voorzag juist een dichtbebouwd gebied met een uitgesproken stedelijk karakter; daarom werd meer ruimte gemaakt voor woningen. Het centrum in de Gors moest de moderne tegenhanger worden van de historische binnenstad, maar de twee mochten geen concurrenten worden. Daarom bleef de binnenstad de plaats voor kleinschalige winkelbedrijven en horeca, terwijl in de Gors-noord grootstedelijke voorzieningen als een bioscoop, bibliotheek en ziekenhuis konden komen. Ook kreeg de maar langzaam groeiende dienstensector in de Gors-noord volop de ruimte. Purmerend groeide in de naoorlogse decennia flink, maar de werkgelegenheid bleef achter. Om te voorkomen dat de groeikern een slaapstad vol forenzen werd, moest vooral de dienstensector

ontwikkelingsmogelijkheden krijgen in het nieuwe stadscentrum. De locatie van de Gors-noord, gelegen aan het station en twee belangrijke ontsluitingswegen, was volgens de ontwerpers uiterst geschikt voor de bouw van circa 100.000 vierkante meter kantoorruimte, waaronder een nieuw stadhuis. Daarnaast werden in de Gors-noord een politiebureau, brandweerkazerne, enkele middelbare scholen en twee scholen voor beroepsonderwijs voorzien.

De Gors-noord werd in de Structuurschets ruimtelijk opgedeeld in vier kwadranten, elk met een eigen programma. In de twee noordelijke kwadranten werd een langgerekte stedelijke zone ingetekend. De twee zuidelijke kwadranten bestonden uit een overgangsgebied tussen deze stedelijke zone en de Gors-zuid, met voornamelijk woningen en het ziekenhuis. De stedelijke zone werd bepaald door de ligging en het gebruik van de drie hoofdroutes die uit het Structuurplan 1972 stamden: de Waterlandlaan, Gorslaan en de Weteringstraat/Veenweidestraat.

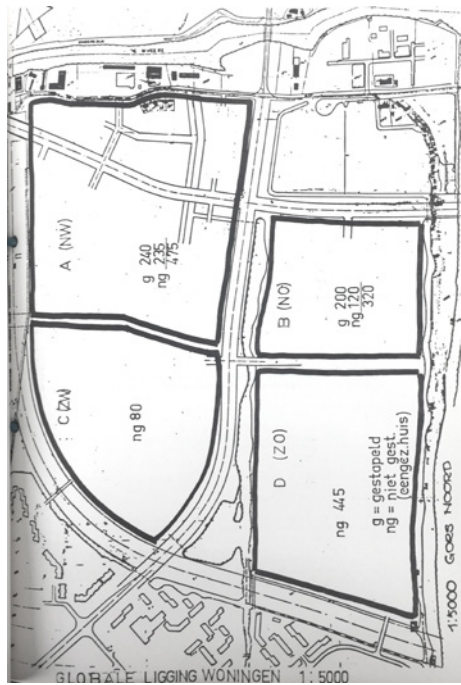
Daaraan werd een vierde 'stedelijke route' toegevoegd: een langzaam verkeersweg die de wijk in oost-westrichting doorsneed. Dit moest de as worden waarlangs fietsers en voetgangers bewogen tussen de binnenstad en de Purmer. Het karakter van deze route werd bepaald door een gevarieerd programma van woningen, kantoren en openbare gebouwen, zoals scholen. De gevels van bebouwing mochten niet te breed zijn, om een divers straatbeeld te behouden. De bouwhoogte moest daarentegen oplopen tot 25 meter, om zo bij te dragen aan het stedelijke karakter. Grote, brede complexen mochten wel verrijzen langs de Waterlandlaan en Gorslaan. Ter hoogte van de Gorslaan moest de stedelijke route opgetild worden om met een bijzondere bebouwde brug, als een Purmerendse Ponte Vecchio, over de weg aan te sluiten op de noordoostelijke kwadrant en uiteindelijk uit te monden in de Purmer. Het stedelijke karakter van de woningen ten zuiden van de stedelijke route werd gewaarborgd door gesloten bouwblokken zonder voortuinen.

In de twee zuidelijke kwadranten werden woningen en een ziekenhuis ingetekend. De bouwhoogte in de zuidelijke kwadranten was lager, maar de overgang van het stedelijke naar het tuinstedelijke karakter werd versoepeld door lange stroken eengezinswoningen zonder voortuinen. Dichter bij de woonbuurten in de Gors-zuid werd de uitstraling minder stenig en bestond de bebouwing voornamelijk uit grondgebonden eengezinswoningen met voortuinen. De vormgeving en inrichting van de groen- en waterstructuren volgden die overgang. Waar in het stedelijk

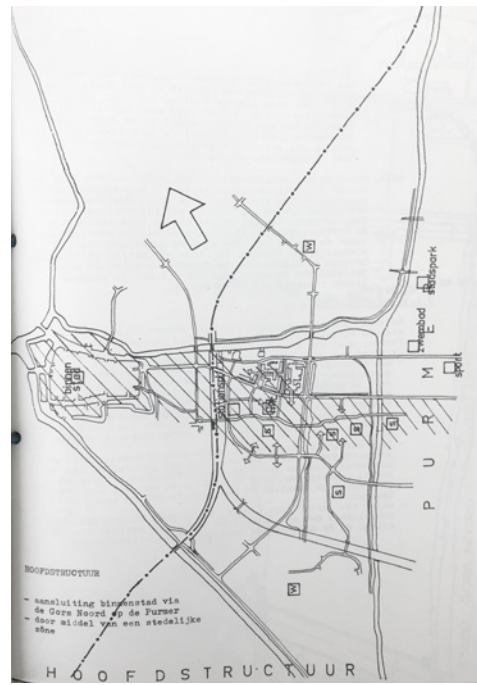

Schets voor de stedelijke zone, een gebied met hoogbouw, een hoge dichtheid en een indrukwekkende bebouwde overbrugging van de Gorslaan, Programma van eisen en structuurschets 1978 (Waterlands Archief)

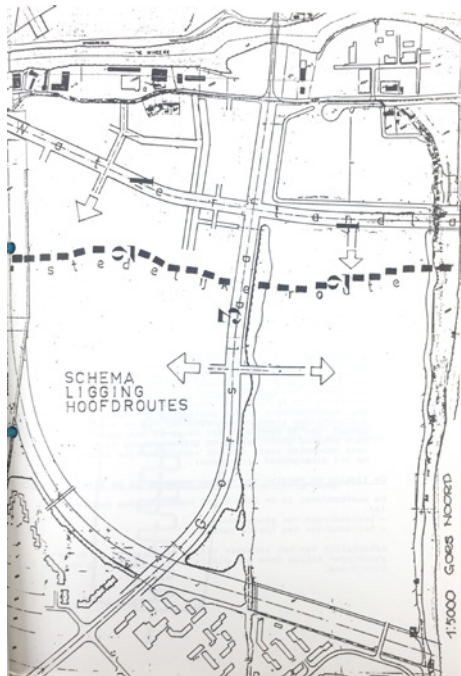

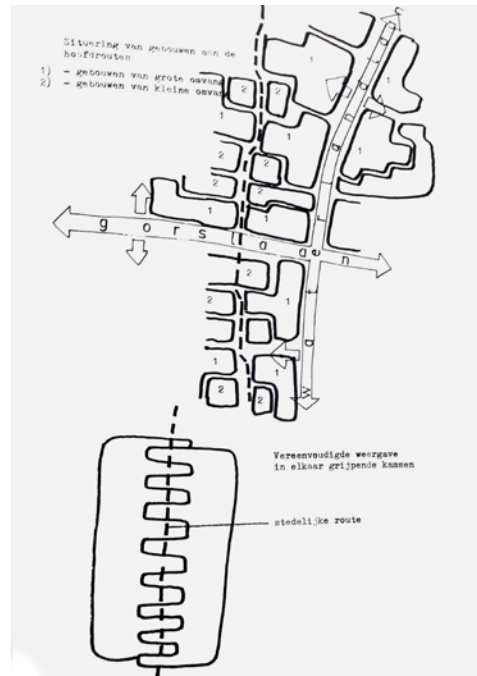
Kwadranten met globale ligging woningen, met onderscheid tussen gestapelde en eengezinswoningen, Programma van eisen en structuurschets 1978 (Waterlands Archief)

De hoofdstructuur van de Gors-noord bestond uit de lineaire 'stedelijke zone', 1978. S=school; W= winkelcentrum (Waterlands Archief)

Schema van de hoofdroutes, met de 'stedelijke route' als belangrijke langzaam verkeersverbinding tussen de binnenstad en de toekomstige uitbreidingen in de Purmer, Programma van eisen en structuurschets, 1978 (Waterlands Archief)

Voorstel voor de situering van gebouwen langs de stedelijke route, Programma van eisen en structuurschets, 1978 (Waterlands Archief)

Bouwhoogtes in de Gors-noord met een geleidelijke overgang van de stedelijke route naar de eengezinswoningen in de Gors-zuid, Programma van eisen en structuurschets, 1978 (Waterlands Archief)

Groenstructuren in de Gors-noord, Programma van eisen en structuurschets, 1978 (Waterlands Archief)

Een nog nagenoeg onbebouwde Gors-noord gezien in zuidelijke richting, met de eerste bebouwing aan de nieuwe Waterlandlaan, 1980 (Collectie Waterlands Archief)

ontwikkelaars af, waardoor de beoogde kantoorbouw in de Gors-noord nooit goed van de grond kwam.

De eerste ontwikkeling in de Gors-noord betrof eind jaren zeventig het aanleggen van de Waterlandlaan als nieuwe oost-westverbindingsweg tussen het oude centrum en de toekomstige uitbreidingswijken. Het tracé volgde de Gedempte Where/Purmersteenweg en werd met een tunnel onder het spoor werd geleid. In de Gors-noord verving deze brede verkeersader de historische Purmerweg. Langs de nieuwe verkeersweg, gelegen aan het latere Waterlandplein, verrezen in 1978 kantoorgebouw 'Kinsbergen' en in 1979 het kantorengedebouw Gors van ontwikkelaar Macobouw in een verder nog leeg Gors-noord. Daarna stokte de kantoorontwikkeling en volgden alleen nog woningbouwprojecten, zoals de meergezinswoningen van drie en vier bouwlagen langs de Markerkade en Ilpendammerstraat.

In de eerste helft van de jaren tachtig werden het zuidoostelijke en zuidwestelijke kwadrant volgebouwd met woningen, terwijl de twee noordelijke kwadranten, met de geplande stedelijke route, onbebouwd bleven. Hoewel van een uitgesproken stedelijk karakter geen sprake

De Gors-noord in aanbouw, met op de achtergrond de eerste bedrijfsgebouwen aan de Waterlandlaan, 1979 (Collectie Waterlands Archief)

meer was, poogden de uiteindelijk 2000 woningen in de Gors-noord de beoogde overgang van een stedelijk naar een tuinstedelijk karakter waar te maken. Rond het station bouwde architectenbureau Bakker & Boots drie gesloten bouwblokken met een combinatie van appartementen en eengezinswoningen. Daarna volgden stroken met eengezinswoningen zonder voortuinen. Rond de grens met de Gors-zuid werden de straatjes minder stenig en bezaten enkele woningen voortuinen. De architectuur was beduidend minder doordacht en gevarieerd dan de kleinschalige projecten in de Gors-zuid. Veel van de lange stroken eengezinswoningen waren eenvormig en bezaten nogal oninteressante, ononderbroken gevelwanden. Enkele uitzonderingen betroffen de drie eerdergenoemde bouwblokken van Bakker & Boots en het collectieve woningbouwproject aan de Veenweidestraat van architect Jan Verhoeven. Dit laatste project viel in de Gors-noord behoorlijk uit de toon en sloot eerder aan bij de woningbouw in de Gors-zuid.

Pas tegen het einde van de jaren tachtig werden de grotere projecten in de noordelijke kwadranten gerealiseerd. Onderdeel daarvan was het ziekenhuis dat de twee oudere ziekenhuizen in Purmerend verving en

Eengezinswoningen zonder voortuin aan de Gorslaan, 1986 (Collectie Waterlands Archief)

Woningbouw aan het Beatrixplein achter het station, in de beoogde 'stedelijke zone', met rechts de meergezinswoningen van architectenbureau Bakker & Boots, 1993 (Collectie Waterlands Archief)

Streekziekenhuis Waterland aan de Waterlandlaan 250, 1988 (Collectie Waterlands Archief)

zowel de stad als de regio bediende. In de oorspronkelijke plannen was voor het ziekenhuis ruimte gereserveerd in het zuidwestelijke kwadrant, maar het Streekziekenhuis Waterland (tegenwoordig Dijklander Ziekenhuis) werd uiteindelijk gebouwd in het noordoostelijke kwadrant. Gevolg daarvan was dat de geplande stedelijke route vanaf de Gorslaan onderbroken werd en niet meer aansloot op de bebouwing in de Purmer. Ook in het noordwestelijke kwadrant zou de stedelijke route nooit worden voltooid. Er kwam nog wel een fietstunnel onder het spoor ter hoogte van het station, maar de fietsroute strandde vrij direct in een woonbuurt.

Van het diverse functieprogramma langs de stedelijke route kwam ook niet veel terecht; de bioscoop die er in de jaren negentig werd gebouwd kwam met de achterzijde aan de beoogde route te liggen. Langs de Waterlandlaan verrezen vanaf de late jaren tachtig nog wel enkele kantoren en de beoogde publieke gebouwen, waaronder het Waterlands Archief, een bibliotheek, brandweerkazerne en politiebureau. Het stedelijk karakter van de Gors-noord zoals die in de plannen was voorzien werd echter niet gerealiseerd. In plaats van een dichtbebouwd, bruisend gebied dat met een indrukwekkende overkluizing van de Gorslaan in de Purmer zou uitmonden, is de nadruk komen te liggen op wonen, waarna

De fietstunnel onder het spoor was bedoeld als onderdeel van de doorgaande 'stedelijke route' richting de Purmer, maar strandde al snel in een woonbuurt, 1987 (Collectie Waterlands Archief)

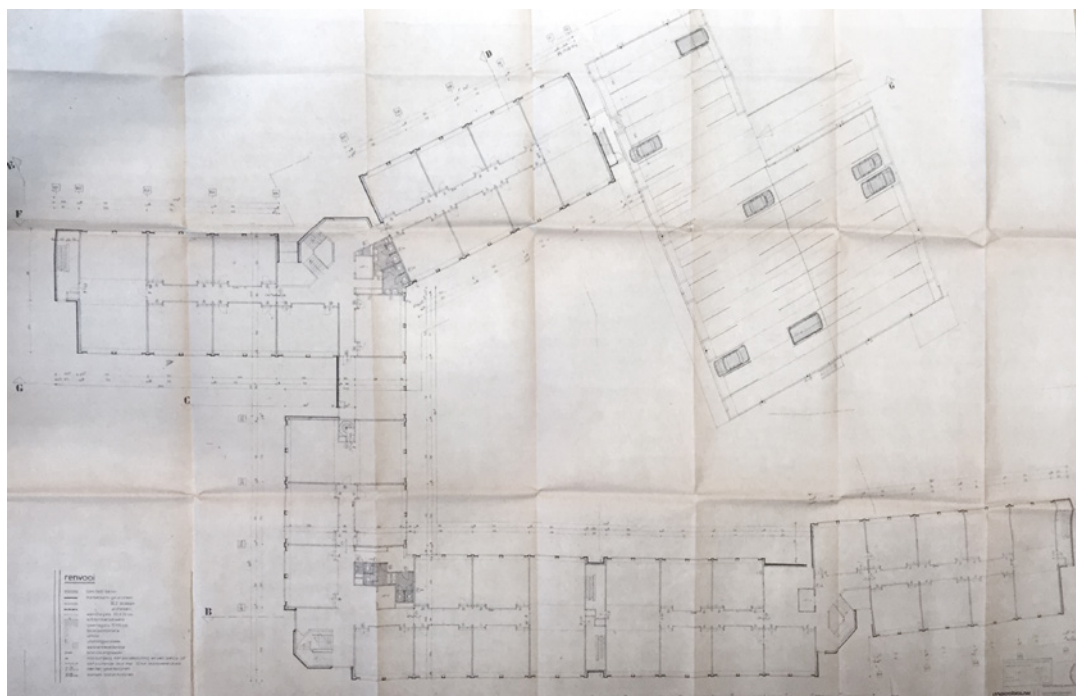
Waterlandlaan, met op de achtergrond het nieuwe politiebureau, 1990 (Collectie Waterlands Archief)

de beperkte lege ruimte is gevuld door kantoor- en bedrijfsgebouwen met een over het algemeen vrij betekenisloze architectuur.

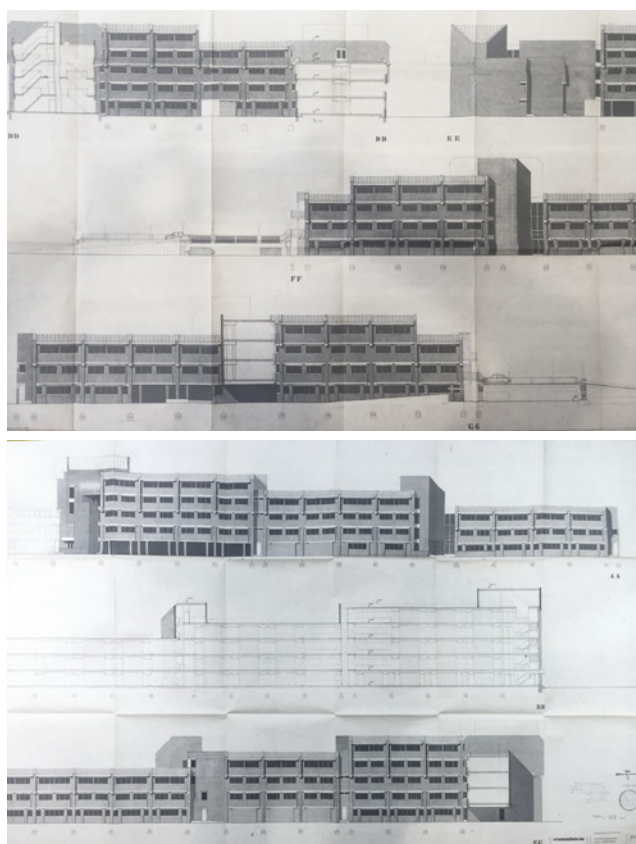
Latere wijzigingen

Het noordwestelijke kwadrant van de Gors-noord is altijd in ontwikkeling gebleven en krijgt nu, anno 2021, een nieuwe impuls met het plan voor het 'Waterlandkwartier'. Recentelijk werden in een lege strook langs het spoor nog drie kantooortorens opgeleverd en tussen 2005 en 2008 is er een nieuw woonbuurtje gebouwd tussen de oevers van de Where en de Purmerweg. De woonbuurten in de overige kwadranten zijn nagenoeg onveranderd.

Plattegrond eerste verdieping, 1978 (Waterlands Archief)

Gevels, 1978 (Waterlands Archief)

Bijzondere objecten

-Kantorengebouw Gors (o.a. gebruikt als Stads Kantoor door gemeente Purmerend)

Adres: Waterlandplein 3-5, Waterlandlaan 63-83
 Bouwjaar: 1979
 Architect: J. Stroeve
 Opdrachtgever: Macobouw

Dit kantorencomplex behoorde tot de eerste gebouwen in de Gors-noord. Het gebouw met verschillende vleugels lag aan de Waterlandlaan, het Waterlandplein en het Rijperhof en was bedoeld voor verschillende gebruikers. Een deel van het pand werd gehuurd door de gemeente Purmerend, die er het Stads Kantoor in vestigden. Vooral afdelingen als Economische Zaken en Financieel Beleid werden hier ondergebracht.

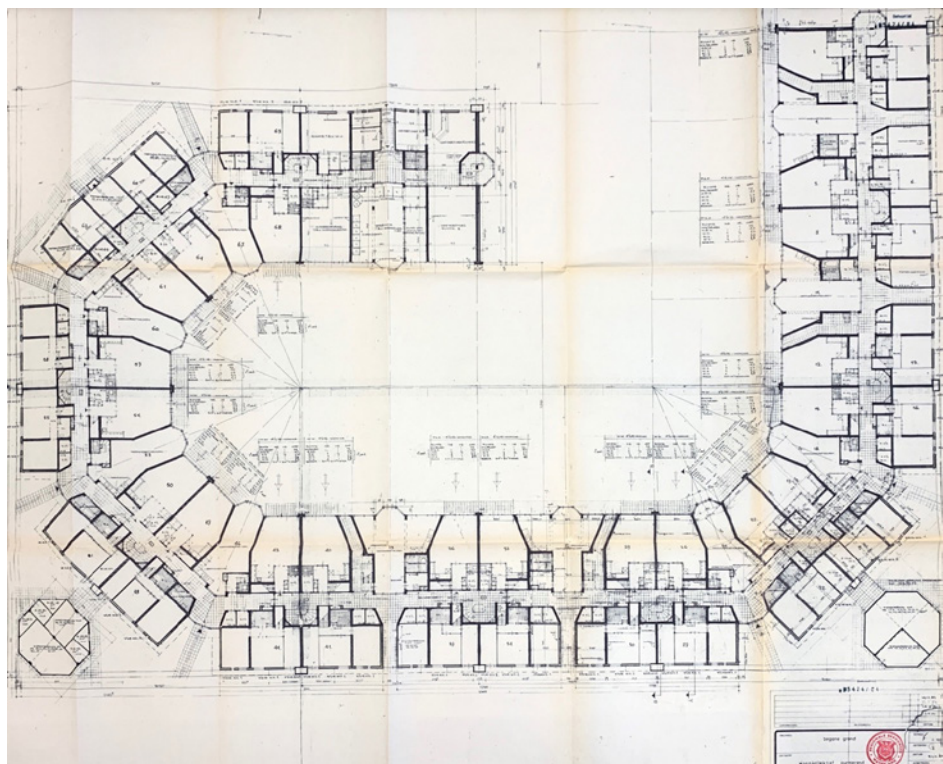
Het complex van de onbekende architect J. Stroeve bestond uit verschillende langgerekte bouwvolumes die samen een binnenplaats omvatten. De vleugels hadden op het hoogste punt vijf bouwlagen en gingen getrappt over in vier en drie bouwlagen, alle onder platte daken. Het bakstenen complex had een massieve, robuuste uitstraling, vooral door de uittorende entreepartij met smalle verticale vensters. Ook de uitkraging van de bovenste verdieping(en) gaf het gebouw een zware statuur. De gevels kenden plasticiteit door de vele uit- en inspringende lisenen, raampartijen en betonnen constructie-elementen.

Het complex was een belangrijke eerste aanzet voor de kantoorontwikkeling in de Gors-noord. Navolging bleef echter lange tijd uit, waardoor het de eerste jaren samen met het naastgelegen kantoorgebouw 'Kinsbergen' (Waterlandplein 1) de enige bebouwing in de nog lege centrumwijk vormden. Bij oplevering bezat het gebouw een uitgesproken architectuur, vooral door de hoge entreepartij met verschillende uit- en inspringende vormen en verticale vensters. Bij een verbouwing uit 2002 is de entree van het complex echter veranderd, waardoor het gebouw sterk aan kwaliteit heeft ingeboet.

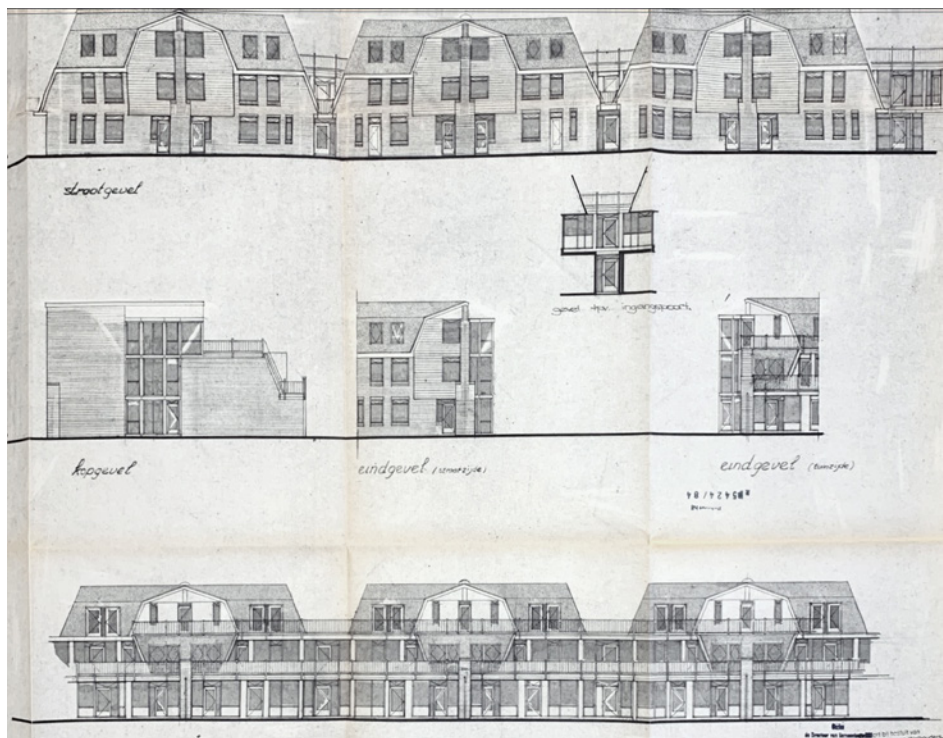

Het kantorencomplex vlak na de oplevering, 1979 (Collectie Waterlands Archief)

Plattegrond begane grond, 1983 (Waterlands Archief)

Schets Winkelcentrum Purmersteijn, 1974 (Waterlands Archief)

-Woonkollektief Purmerend

Adres: Lisdoddestraat, Verweidestraat, Bovenlandsestraat
 Bouwjaar: 1985
 Architect: Jan Verhoeven
 Opdrachtgever: Gemeentelijke Woningdienst Purmerend

1 <https://www.nul20.nl/dossiers/woonkollektief-purmerend>
 2 https://www.cooplink.nl/wiki/Woonkollektief_Purmerend

Het woningbouwproject Woonkollektief Purmerend ligt aan de rand van het zuidoostelijke kwadrant van de wijk Gors-noord. Afgezet tegen de rest van de doorsnee woonbuurt die vrijwel volledig uit eengezinswoningen bestaat, is het woningbouwcomplex een vreemde eend in de bijt. Het project was een initiatief van PvdA politici.¹ In de statuten zijn destijds zaken geformuleerd als dat het kollektief 'actief beoogt het creëren van een leefomgeving met ruimte voor diversiteit en respect voor het omgaan met natuurlijke hulpbronnen. Bevorderen van goed 'huisvaderschap' van de leden voor de leefomgeving, het leveren van een bijdrage aan emancipatie.'² De 70 woningen van het collectief waren verdeeld over tien woongroepen met elk 7 woningen en een eigen gemeenschappelijke ruimte met keuken, voor zowel eenpersoonshuishoudens als grote gezinnen. De woonlasten voor de woningwet- en premiekoopwoningen werden bepaald naar financiële draagkracht. Het complex bevatte naast verschillende woningtypen een 'projecthuis' met voorzieningen als een café, wasserette, kinderdagverblijf en hobby-/vergaderruimte.

Een van de entrees van het Centraal Wonen complex aan de Lisdoddestraat, De Gors-noord, 2021

Het complex wordt gevormd door twaalf geschakelde bouwvolumes van drie bouwlagen onder mansardedaken die op elke straathoek steeds een hoek van 45 graden maken, wat een krul- of hoefijzervormig bouwblok met binnentuin oplevert. De architectonische vormgeving is zowel door de Amsterdamse School als door Amerikaanse graanschuren geïnspireerd; elke woongroep is ondergebracht in een volume dat eruit ziet als een groot huis, met een groot mansardedak waarachter de appartementen voor alleenstaanden zijn ondergebracht. Alle woningen zijn via een doorlopende gang op de begane grond met elkaar verbonden. De woningen op de verdiepingen worden binnendoor bereikt via verschillende trappenhuizen. De gevels zijn opgetrokken uit metselwerk en deels bekleed met hout. De details zijn kleurrijk; de boeiboorden zijn rood, dakgoten geel en de kozijnen zijn verschillende kleuren blauw geschilderd. Waar de hoefijzervorm de bocht om gaat is de verbinding gemaakt door halfronde volumes van lichtblauw en geel. Het complex is naar binnen gericht: aan de straatkant zijn de bouwvolumes geslotener, terwijl aan de binnentuin de gevels grote raampartijen hebben en over de gehele lengte van de verdiepingen balkons doorlopen. De grote gemeenschappelijke tuin wordt gemeenschappelijk gebruikt en onderhouden.

Het Woonkollektief en de architect Verhoeven werkten nauw samen in het ontwerp. Het betrekken van Verhoeven mag geen verrassing heten. Het oeuvre van de architect bestaat voor een groot deel uit kleinschalige woningbouwprojecten, waarbij Verhoeven altijd op zoek was naar een evenwichtige verhouding tussen individuele wooneisen en het bevorderen van gemeenschapszin. Ook Verhoeven wordt vaak tot de structuralisten gerekend, die zich in de jaren zeventig fel keerden tegen de massale woningbouw en verantwoordelijk waren voor talloze experimentele woningbouwprojecten. Het oorspronkelijk ontwerp voor het exterieur van het Woonkollektief is nog helemaal intact. Ook is het Woonkollektief zelf nog steeds actief, organiseert vele activiteiten en nieuwe bewoners worden intern gekozen.

Een van de entrees van het Centraal Wonen complex
aan de Bovenlandsestraat, De Gors-noord, 2021

Bouw van het Streekziekenhuis Waterland, 1987 (Collectie Waterlands Archief)

-Streekziekenhuis Waterland (tegenwoordig Dijklander Ziekenhuis)

Adres: Waterlandlaan 250
 Bouwjaar: 1980-1988
 Architect: Campman, Tennekes De Jong Architecten

Het Waterlandziekenhuis kreeg uiteindelijk zijn plek aan de centrale route de Waterlandlaan, tussen kantoorgebouwen aan de ene kant en het politiebureau aan de andere kant, op de locatie waar in 1981 nog een nieuw stadhuis werd ingetekend. Aan wat de stedelijke wand langs de Waterlandlaan had moeten worden draagt het ziekenhuis niet bij, want het is een eind teruggelegd ten opzichte van de rooilijn om een parkeerterrein te vormen.

Hoofdingang Streekziekenhuis Waterland, 1990 (Collectie Waterlands Archief)

Het Waterlandziekenhuis was ontworpen volgens een nieuw typologisch model (het zgn. passageziekenhuis), dat op een aantal punten verbetering wilde brengen ten opzichte van de grootschalige hoogbouwziekenhuizen die in de jaren zestig gebruikelijk waren. In de eerste plaats waren dergelijke complexen inflexibel en vaak bij oplevering al niet meer geschikt om de altijd in ontwikkeling zijnde ziekenzorg op de juiste manier onderdak te bieden. In de tweede plaats was er behoefte aan ziekenhuizen waarbij de patiënt en niet de specialist centraal zou staan; aan ziekenhuizen die minder technocratisch en onpersoonlijk waren en waar de patiënten zich meer op hun gemak zouden voelen. Dat zou kunnen door de interne ruimtes anders te organiseren en vorm te geven en ook door het ziekenhuis onderdeel te maken van de stad en niet aan de rand van de stad te isoleren. Die doelstellingen en ambities zijn in het Waterlandziekenhuis terug te zien.

Het ontwerp van het gebouw richt zich op flexibiliteit en uitbreidbaarheid, waarbij het ziekenhuis door de architect is opgevat als een complexe verzameling van uiteenlopende functies. Het is eenvoudig en doelmatig van opzet, zodat het gebouw een plezierige werk- en verblijfplaats is voor zowel medewerkers als patiënten. Om deze uitgangspunten tot stand te laten komen is gekozen voor een 'open eindstructuur', met als basis een eenvoudige betonskeletstructuur. Speciaal hier is dat niet alleen in het ontwerp (met vier losse uitbreidbare vleugels) tegemoet werd gekomen aan de vraag om flexibiliteit, maar ook door de constructiemethode, waarbij montage-elementen gebruikt werden voor een inbouwpakket. Het gebouw is uitgevoerd met een centrale binnenstraat, met aan weerszijden vier T-vormige bouwdelen. Met de glazen passage als hoofdas, vormt zich hier een levendig centrumgebied met winkel, receptie en koffiehoeke. Er staan straatlantarens langs de route om het effect van buitenruimte te versterken. Vanuit de passage is toegang tot alle afdelingen. Een heldere structuur kenmerkt deze afdelingen: wachtruimtes grenzen aan de hoofdgang, verderop in de bouwdelen

3 <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/8de1e068-ea07-541a-bb4a-e68f3a2c60f7>

liggen de spreekwerkkamers en onderzoekskamers, rekening houdend met privacy van patiënten.

Qua architectuur is de buitenkant bekleed met open en gesloten prefab geveldelen in verschillende ritmes waarbij terugliggende delen de toegang tot afdelingen markeren. Er is een kleurcodering gebruikt voor de verschillende programmatische delen: de publieke begane grond is blauw, de techniek is lichtgrijs, de gevels zijn wit en op de voor die periode kenmerkende manier zijn de details (lampen, bewegwijzering, leuning) in sprekende, primaire kleuren uitgevoerd.

Binnen het oeuvre van het architectenbureau Campman Tennekes De Jong nam bouwen voor de veranderende gezondheidszorg een speciale plaats in. De verschuiving van intramurale naar extramurale gezondheidszorg in de jaren tachtig vroeg om meer regionale voorzieningen, waarvoor het architectenbureau een aantal streekziekenhuizen bouwde, waaronder in Nieuwegein, Almere, Capelle en Purmerend. Het is geen wonder dat dit type ziekenhuis aansloeg in groeikernen, want: "Een groeigemeente vraagt om een ziekenhuis dat mee kan groeien". Met het Streekziekenhuis Waterland lijken de architecten daarvoor de optimale vorm te hebben gevonden. Jan Tennekes noemde het ziekenhuis in Purmerend zelf het hoogtepunt binnen de ontwikkeling van een nieuw ziekenhuistype.³

Bijzondere kenmerken en structuren

-Overgang van een stedelijk naar tuinstedelijk karakter

Hoewel het beoogde stedelijk karakter van de Gors-noord nooit echt uit de verf is gekomen, is wel vastgehouden aan het idee van een geleidelijke overgang van een stedelijk naar een tuinstedelijk milieu. De woningen rond het station en de stedelijke zone hebben daarom gesloten bouwblokken, waarvan sommige wanden en hoeken een grotere bouwhoogte hebben. Ook hebben de eengezinswoningen in het overgangsgebied geen voortuinen. Naar mate men dichterbij de woonbuurten van de Gors-zuid komt is de uitstraling minder stenig en hebben enkele woningen wel voortuinen, wat een tuinstedelijker karakter oplevert. Dit ontwerpprincipe wordt gecontinueerd in de groen- en waterstructuren. Zo worden de waterwegen in de stedelijke zone geflankeerd door hoge stenige kademuren, terwijl die in zuidelijke richting geleidelijk overgaan in zachte, groene oevers.

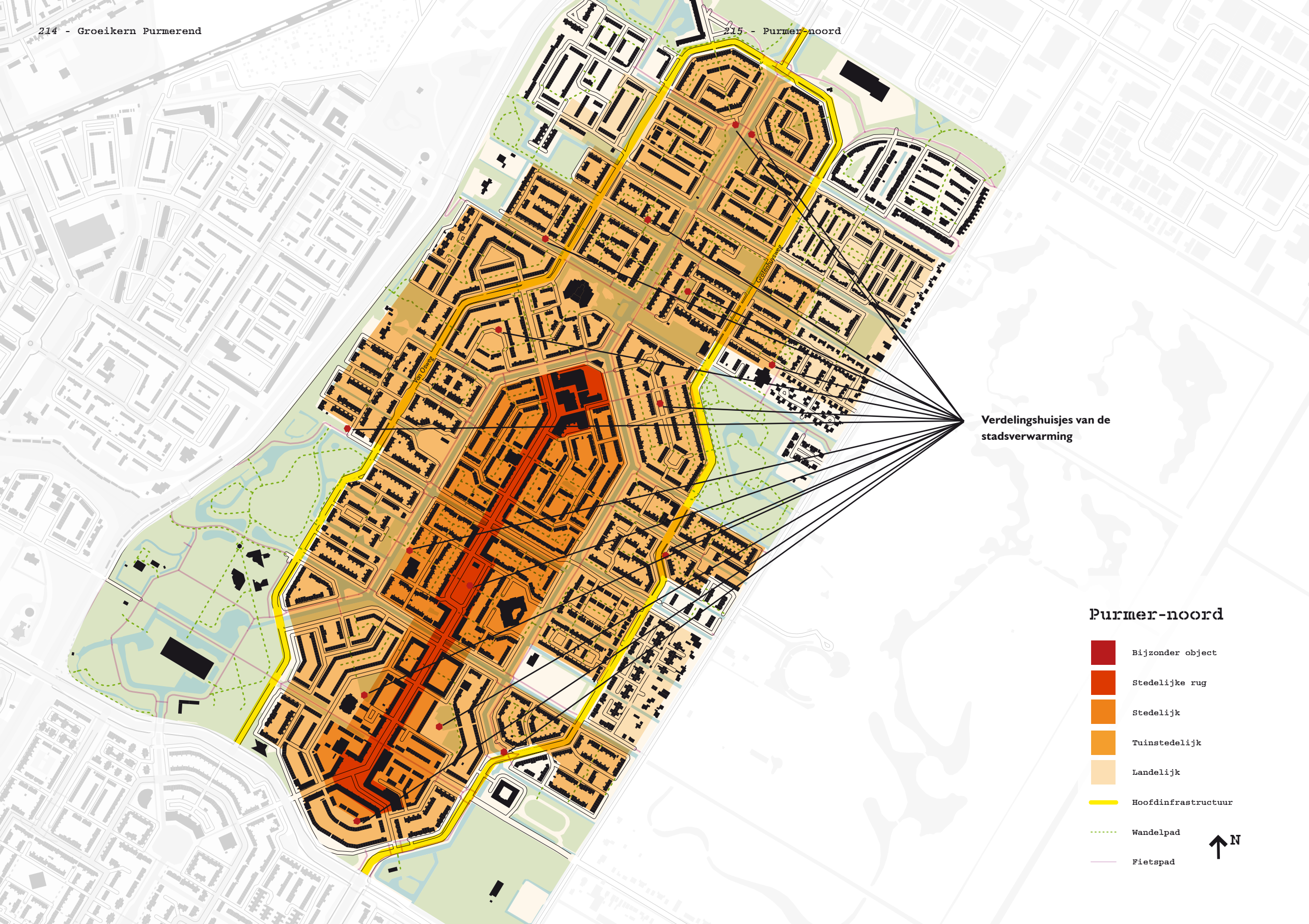

Van stedelijk naar tuinstedelijk Gors-noord

Verdelingshuisjes van de stadsverwarming

Purmer-noord

- Bijzonder object
- Stedelijke rug
- Stedelijk
- Tuinstedelijk
- Landelijk
- Hoofdinfrastuur
- Wandelpad
- Fietspad

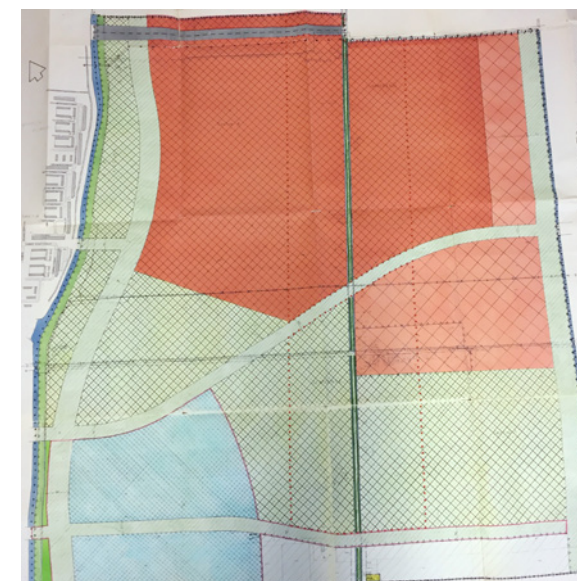
Structuurschets voor Purmerend van Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen uit 1965. De Purmer werd nagenoeg volledig met nieuwe stadsuitbreidingen gevuld (Waterlands Archief)

Purmer-noord

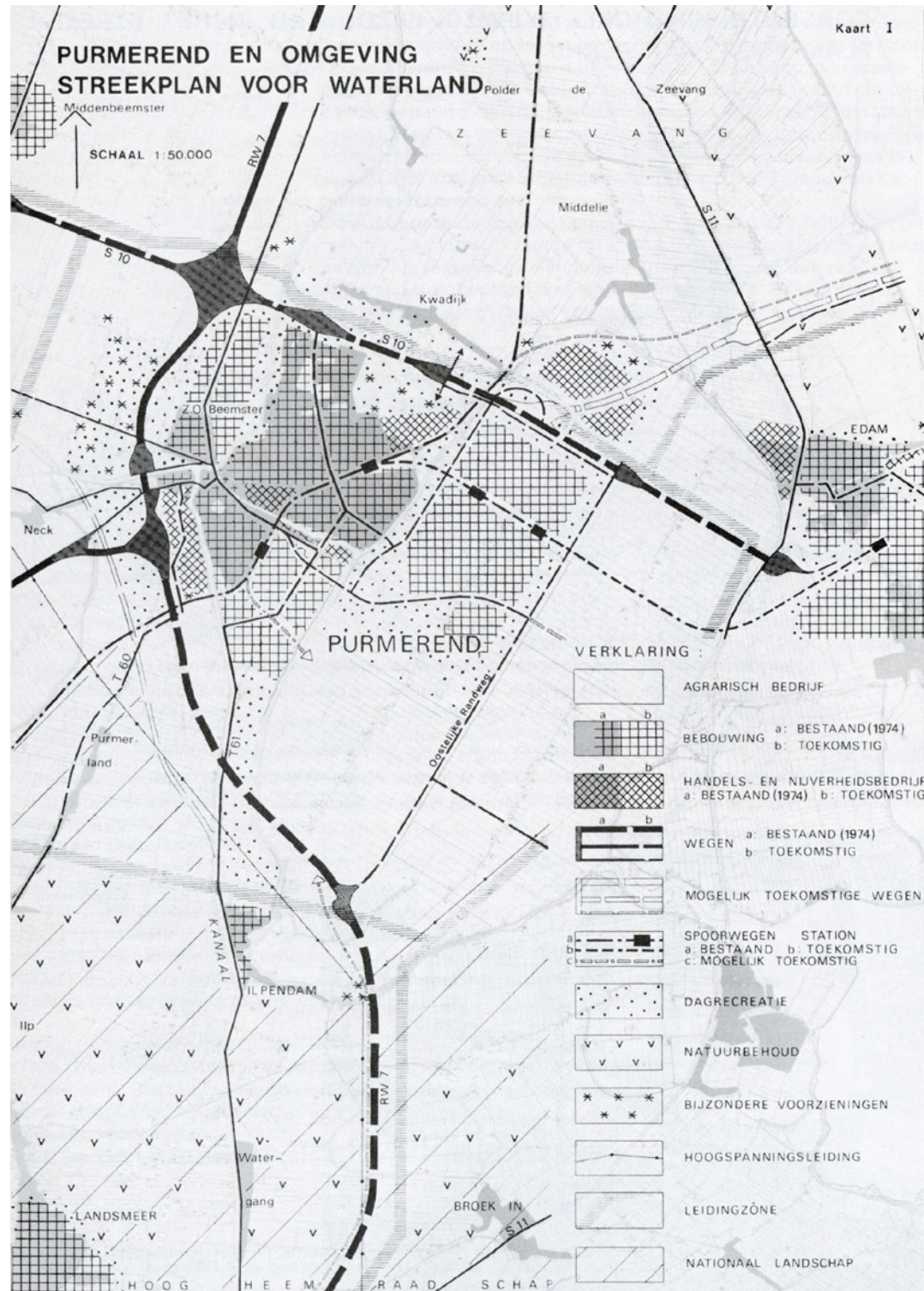
Aan de bebouwing van de Purmerpolder ging een lange en roerige geschiedenis vooraf. Al in de structuurschetsen van Wieger Bruin uit 1965 werden uitbreidingen in de droogmakerij de Purmer voorzien. Vanwege de bestaande gemeentegrenzen was dit gebied de meest logische plaats om de groeiambities van Purmerend te realiseren. In het vastgestelde structuurplan uit 1972, waarmee Purmerend moest uitgroeien tot 100.000 inwoners, werden in de Purmer uitbreidingswijken ingetekend die de helft van de enorme polder zouden vullen, met de Middentocht als oostgrens. De uitgangspunten en principes van dit structuurplan stamden nog uit de jaren zestig, en het ontwerp werd in de jaren zeventig, toen steeds meer mensen de grootschalige stedenbouw afwezen en natuur en milieu aan belang wonden, door velen als achterhaald beschouwd. De groene Purmer was plots een gewaardeerd natuurgebied, in plaats van lege bouwgrond. Een gelegenheidscoalitie van natuuractivisten, agrariërs en buurgemeenten protesteerden fel tegen de plannen, leidend tot een complete afwijzing van bebouwing in de Purmer door het provinciebestuur in 1974. Met het uiteindelijk aangenomen amendement-Van der Knoop en het Streekplan voor Waterland werd die afwijzing bijgesteld in een compromis, waarbij Purmerend niet tot 100.000 maar tot 65.000 inwoners zou doorgroeien. Daartoe zou alleen het noordwestelijke kwadrant van de Purmer bebouwd worden, dus slechts één van de vier kwadranten die in het Structuurplan 1972 waren voorzien.

Het eerste ontwikkelingsplan voor het noordwestelijke kwadrant van de Purmer werd opgesteld door grofweg dezelfde projectgroep die verantwoordelijk was voor de Gors-Zuid, waaronder Hubertus Vink en Raadgevend Efficiency Bureau Bosboom en Hegener. Dat plan diende als onderlegger voor het globale bestemmingsplan Purmer-I uit 1974, waarin het zuidelijke deel van het noordwestelijke kwadrant werd behandeld. Het bestemmingsplan onderscheidde vier woonbuurten, in noord-zuidelijke richting doorkruist door een groenstrook met daarin de Westerweg. Daarnaast werd aan de noordzijde van het plan een spoorlijn richting Edam/Volendam voorzien, met twee stations in de Purmer-noord. Door aanhoudende onduidelijkheid over het groeikernenbeleid en de bebouwing van de Purmer werd het bestemmingsplan Purmer-I nooit uitgevoerd. Die twijfels over de noodzaak van verdere uitbreiding van Purmerend werden pas wegnomen met de goedkeuring van de Verstedelijkingsnota in 1978, waarin de uitvoering van het groeikernenbeleid werd toegelicht en de Purmer werd aangewezen als bouwplaats voor minstens 8.500 woningen.

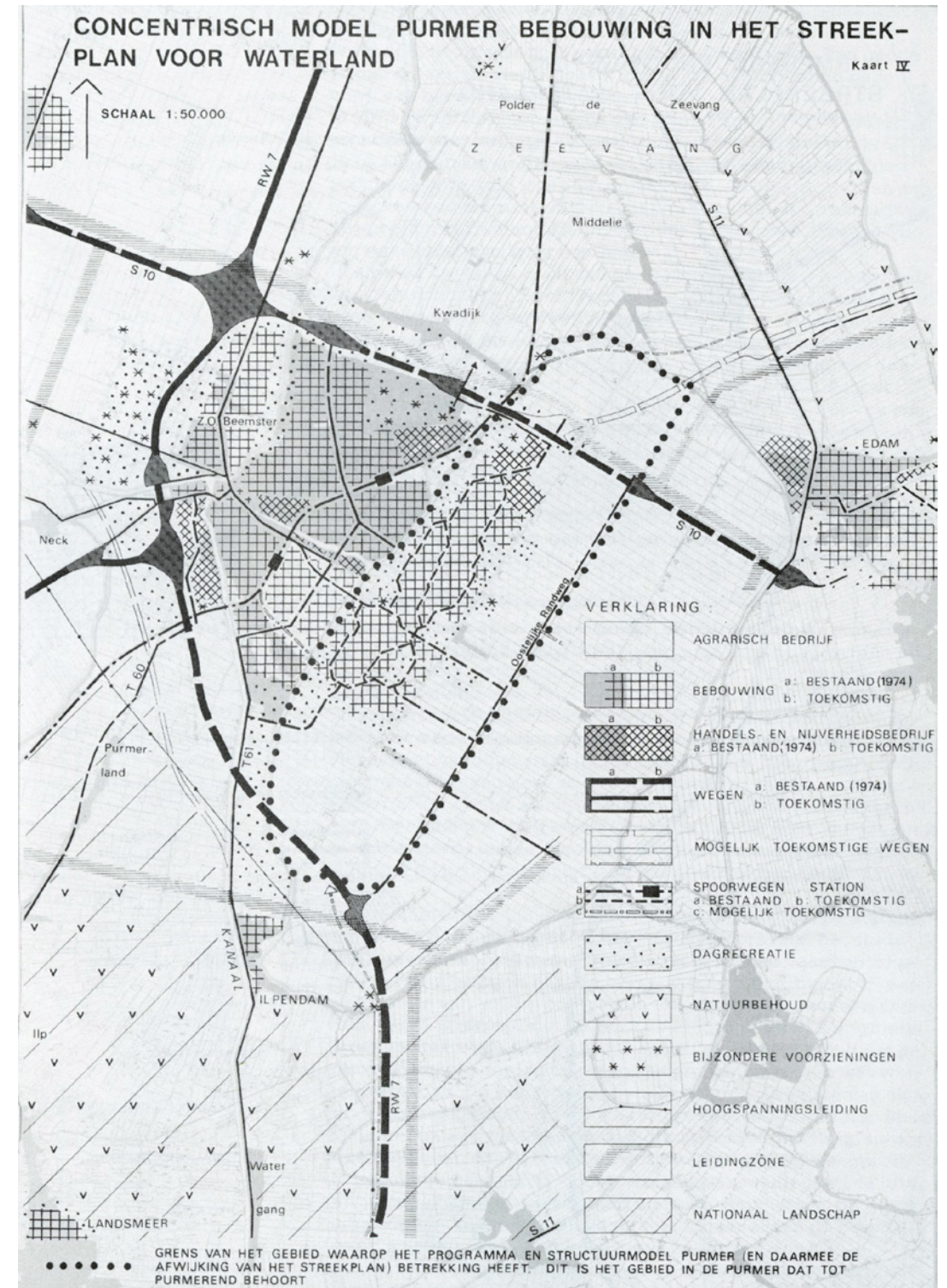
Globaal bestemmingsplan Purmer-I uit 1974. Links een stukje van Wheermolen, aan de noordzijde de geplande spoorlijn naar Edam, dwars door het midden loopt de Westerweg (Waterlands Archief)

Purmerend en omgeving in het provinciale Streekplan voor Waterland uit 1974 (Purmerend groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend 1988, p.51)

Concentrisch model van de Purmeruitbreidingen naar idee van Bureau Zandvoort, 1976 (Purmerend groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend 1988, p.52)

In het concentrische model sloot de centrumbebouwing van de wijken in de Purmer aan op het geplande hoofdcentrum in de Gors-noord, 1978. De hier ingetekende spoorlijn werd later afgeschaft door de NS (Purmerend groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend 1988)

In de tussentijd aarzelde de gemeente vermoedelijk om door te gaan met hetzelfde ontwerpteam. Architecten/stedenbouwkundigen als Vink vertegenwoordigden een gedateerd geachte ontwerptraditie en konden door hun plannen voor Overwhere en Wheermolen (de Gors-zuid was nog niet gebouwd) niet rekenen op een breed gedragen waardering. Halverwege de jaren zeventig werd daarom Bureau Zandvoort uitgenodigd om een alternatieve visie op te stellen voor de

uitbreidingen van Purmerend. Het vernieuwende stedenbouwkundige bureau stond bekend om hun integrale en interdisciplinaire aanpak en had naast stedenbouwkundigen ook planologen, juristen, verkeerskundigen, landschapsarchitecten en filosofen in dienst. Bureau Zandvoort zette zich zowel af tegen de functionalistische stedenbouw uit de jaren zestig, als tegen de ordeloze en slapende 'bloemkoolwijken' die in de jaren zeventig in zwang raakten, zoals de Gors-zuid. Het bureau ontwikkelde alternatieven voor uitbreidingswijken waarmee werd ingespeeld op plaats specifieke omstandigheden en bewonerswensen. Hun basisprincipes, die ze later ook vastlegden in verschillende publicaties waren: stedelijkheid terugbrengen in de woonwijken, gemotoriseerd verkeer beperken, bewoners vrijheid bieden om hun eigen buurt vorm te geven en de plaatselijke natuurlijke gegevens vervoegen met de stedelijke bebouwing.

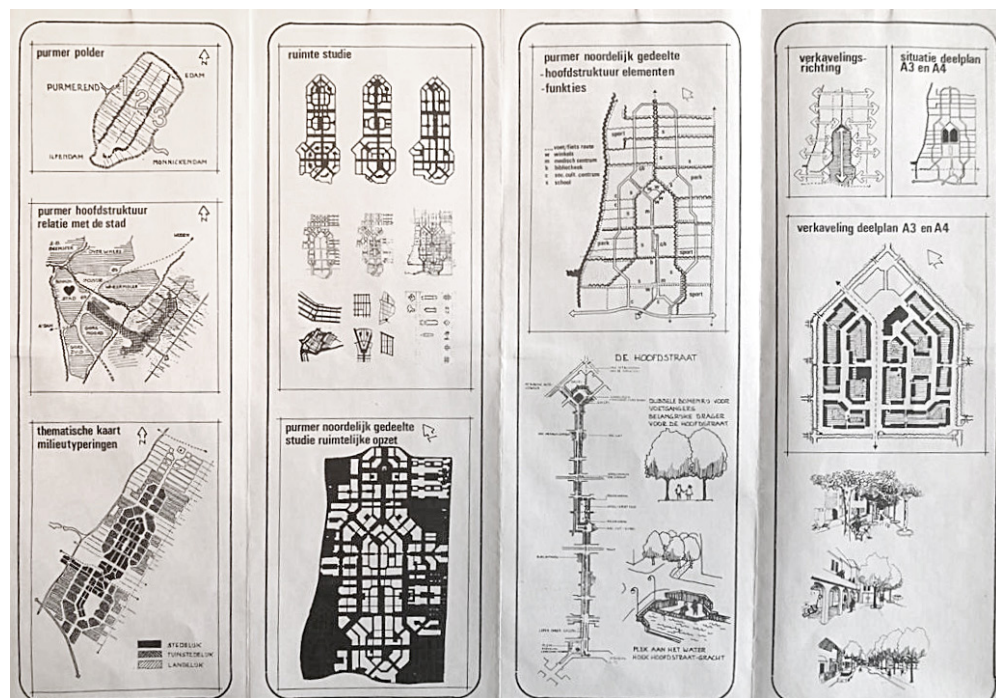
De alternatieve visie van Bureau Zandvoort, neergelegd in het 'Studieprogramma van Eisen en Structuurmodel Purmer', zorgde voor een complete herziening van het Streekplan Waterland en bestemmingsplan Purmer-I uit 1974. In plaats van een 'blokmodel', met de uitbreidingen geconcentreerd in het noordwestkwadrant van de Purmer, werd een 'concentrisch model' voorzien, waarbij de Purmeruitbreidingen als een langgerekte schil tegen de bestaande stad kwam te liggen en begrensd werden door de bestaande Westerweg. Zowel de partijen die de natuur van de Purmer wilden beschermen als degenen die voor woningbouw pleitten kregen daarmee -enigszins- hun zin: met dit plan werd de Purmer beter gekoppeld aan het geplande centrum in de Gors-noord, de afstand tussen de uitbreidingswijken en de binnenstad verkleind en bovendien werd de weidsheid van de groene Purmer minder sterk aangetast. Bovendien kon door het nieuwe plan de spoorlijn, die dwars door de buurt was ingetekend, worden geschrapt en vervangen door een goedkopere en minder belastende busverbinding. Het concentrisch alternatief kon op een brede goedkeuring rekenen van de belanghebbende organisaties en werd in 1978 door de gemeenteraad goedgekeurd.

Ontwerp

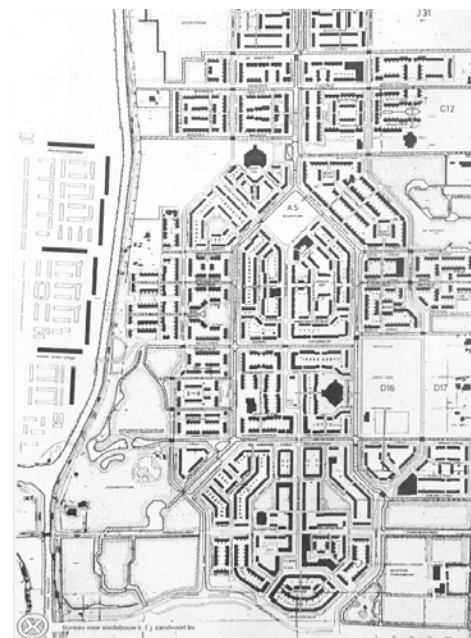
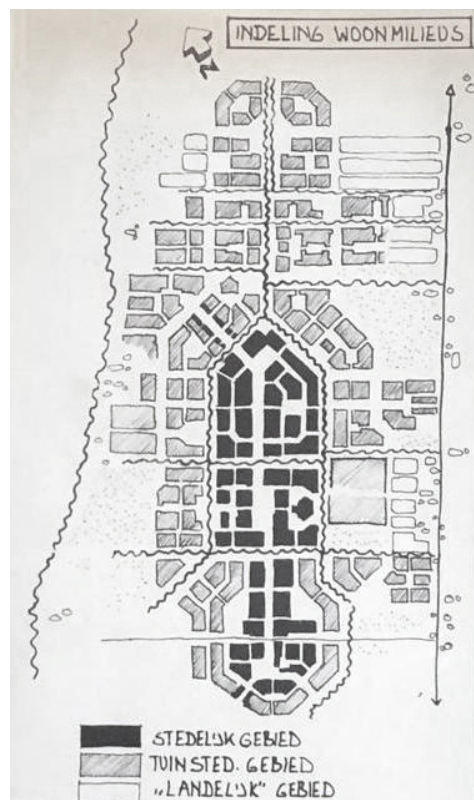
Bureau Zandvoort werd in 1976 ook betrokken bij de uitwerking van de eerste wijk in de polder: de Purmer-noord. Met circa 5.500 woningen zou het veruit de grootste uitbreidingswijk van Purmerend worden. In lijn met de integrale stedenbouwkundige filosofie van Bureau Zandvoort werden uitvoerige 'vorm-coördinatieplannen' opgesteld. Daarin werd begonnen met een hoofdstructuur, waarna een aantal regels werden opgesteld voor het ontwerp van architectonische details, kleuren, materialen en inrichting van de openbare ruimte, om daarmee die basisvorm te ondersteunen. Bureau Zandvoort wilde met deze aanpak een versnipperd resultaat zoals in de Gors voorkomen, waar iedere vlek binnen het stedenbouwkundige plan door een architect was ingericht zonder rekening te houden met de onderlinge samenhang. In het geval van de Purmer werden juist de lange lijnen en de samenhang in het gebied belangrijk gevonden.

De hoofdstructuur bestond uit een lange stedelijke ruggengraat, waarmee

Folder voor de nieuwe bewoners bij sleuteluitgifte, met onderdelen uit het vorm-coördinatieplan voor de Purmer-noord, 1981 (Persoonlijk archief René Roessingh)

Ontwerp voor de wijk Purmer-noord, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

< Indeling van de woonmilieus, uit het vorm-coördinatieplan voor Purmer-noord, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

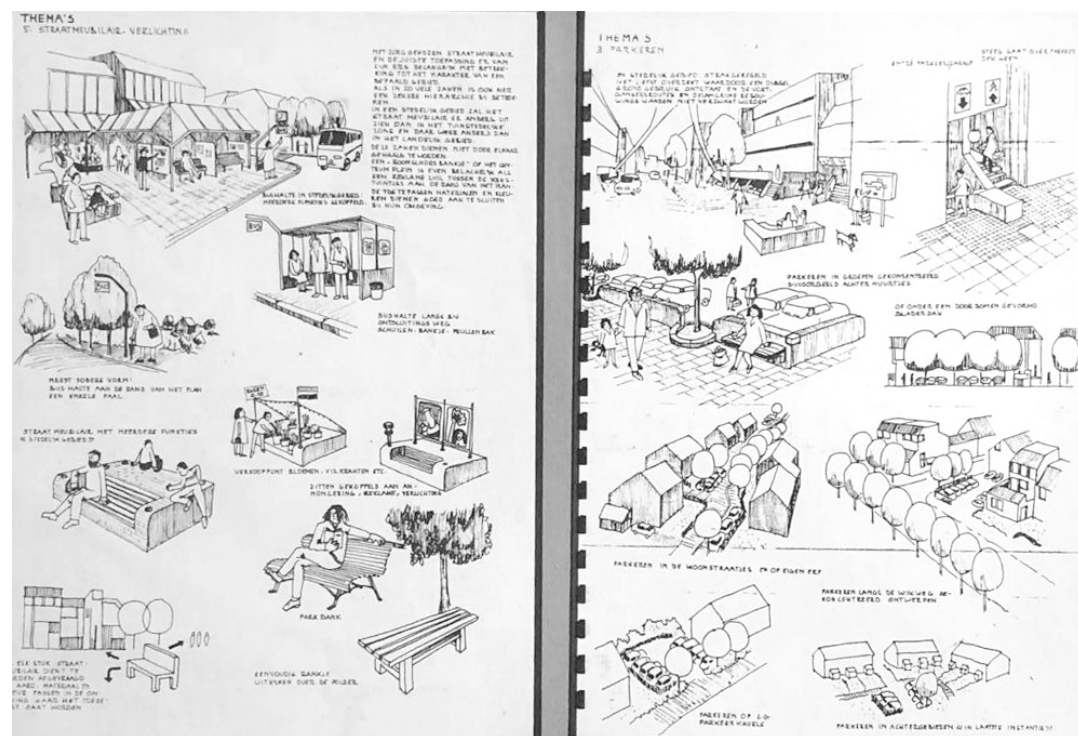
het hoofdcentrum vanuit de Gors-noord in een haakvorm doorgetrokken tot in de nieuwe woonwijk, om zowel een functionele als ruimtelijke samenhang te creëren met de rest van de stad. Aan weerszijden van de lineaire hoogstedelijke zone liep de wijk geleidelijk over in woonbuurten met eerst een tuinstedelijk en daarna een landelijk karakter. Zo werd het groene polderlandschap vervlochten met de randen van de langgerekte woonwijk, terwijl tegelijkertijd een levendige centrumzone werd gerealiseerd. De wijk kreeg twee verkeersstraten (Van Osweg en Grotenhuysweg) die in noord-zuid richting parallel door de wijk werden getrokken en de autoluwe woonbuurten ontsloten. De landelijke woonbuurten zijn voor de auto uitsluitend vanaf deze verkeersstraten te bereiken en zijn onderling alleen via voet en fietspaden verbonden. Daarnaast zijn er twee parallelle noord-zuid singels (Koperslagerstraat en Touwslagerstraat) met daartussen de stedelijke centrumzone. Verder bestond het stratenplan uit een netwerk van gescheiden langzaamverkeersroutes. De belangrijkste fietsroute liep van de uiterste noordpunt van de wijk door de groene randen van de stedelijke zone om aan te sluiten op de Gors-noord en de toekomstige bebouwing in de Purmer-zuid. Zowel de fiets- als autowegen werden gekenmerkt door de vele 45 graden hoeken. In de vorming van routes en pleintjes, zichtlijnen, de plaatsing van bijzondere gebouwen is de invloed van de Amsterdamse School en Berlage-stedenbouw zichtbaar.

Bureau Zandvoort erkende de waarde, en ook de kwetsbaarheid van het landelijke gebied waar ze in bouwde en heeft in haar ontwerp nadrukkelijk rekening gehouden met de bestaande polderverkaveling. Op de stedelijke zone na volgde de bebouwing in de Purmer de oost-west verkavelingsrichting van de historische droogmakerij, waarbij de grotere afwateringssloten werden gehandhaafd en vanuit de polder ononderbroken doorliepen tussen de woonbuurten. Binnen de wijk takten de sloten aan op nieuw aangelegde waterwegen, resulterend in een fijnmazig netwerk van sloten en grachten. In de landelijke woonbuurten aan de wijkranden moest de bebouwing vooral bestaan uit korte strookjes eengezinswoningen met tuinen en vrijstaande woningen, waardoor de Purmer-noord geen 'harde' wijkrand zou krijgen en geleidelijk zou overgaan in het polderlandschap. Ook werden de bestaande boerderijen langs de Westerweg en Purmerdijk behouden, die met hun grote tuinen kleine groene eilandjes vormden in de randen van Purmer-noord.

De tuinstedelijke woonbuurten waren weliswaar dichter bebouwd, maar kregen nog wel open bouwblokken en behielden dezelfde oost-west verkavelingsrichting. Ook kregen deze buurten een overwegend groen en waterrijk karakter en moesten privé- en openbare ruimtes soepel in elkaar overlopen.

De stedelijke centrumzone kreeg daarentegen een verkaveling met noord-zuidgerichtheid en week daarmee sterk af van de rest van de wijk, waardoor een overzichtelijk ruimtelijk onderscheid tussen de verschillende zones viel te herkennen. Volgens de plannen moest het karakter van de centrumzone worden bepaald door een intensief grondgebruik, hoge woningdichtheid, de aanwezigheid van veel

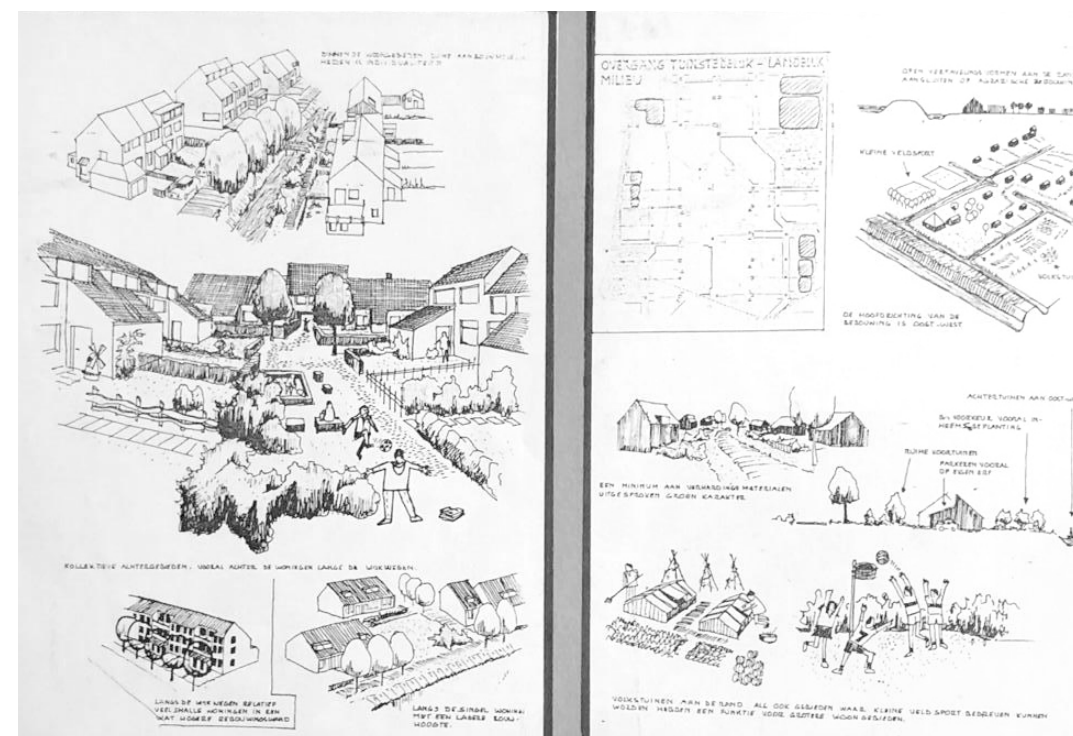

Milieutypingsen door straatmeubilair en parkeerinrichtingen uit het vorm-coördinatieplan voor de Purmer-noord, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

voorzieningen en een stenige detaillering. De bebouwing zou bestaan uit grondgebonden en gestapelde woningen in gesloten bouwblokken zonder voortuinen. De ruimte tussen de bouwblokken werden bepaald door pleinen, stegen en grachten.

De wijkvoorzieningen in de centrumzone werden geprojecteerd langs de belangrijkste wegen en pleinen. Zo moest een winkelcentrum komen aan het Gildeplein, een gezondheidscentrum, bibliotheek en sociaal cultureel centrum aan de Overlanderstraat en een postkantoor en winkels aan het Tilburylein. Buurtvoorzieningen als scholen werden verdeeld over de woonbuurten van de Purmer-noord gesitueerd.

Het ontwerp voor de Purmer-noord beperkte zich niet alleen tot een verkavelingsplan en functioneel programma, maar werd tot in de kleinst mogelijke details uitgewerkt. Materiaal- en kleurgebruik, beplantingssoorten, straatbetegeling, straatmeubilair en aankleding van de waterwegen; alles werd aangegrepen om de verschillen tussen het stedelijk, tuinstedelijk en landelijk milieu ervaarbaar te maken. In uitvoerige studies werd eindeloos geëxperimenteerd met mogelijke varianten en ontwerpen. De stedenbouwkundigen lieten zelfs proefmuurtjes op metselen om het kleureffect te kunnen beoordelen. Een sprekend voorbeeld dat in het uiteindelijke plan is opgenomen betreft het onderscheid tussen stedelijke 'grachten' en landelijke 'sloten'. De waterwegen werden in de stedelijke zone begeleid door hoge

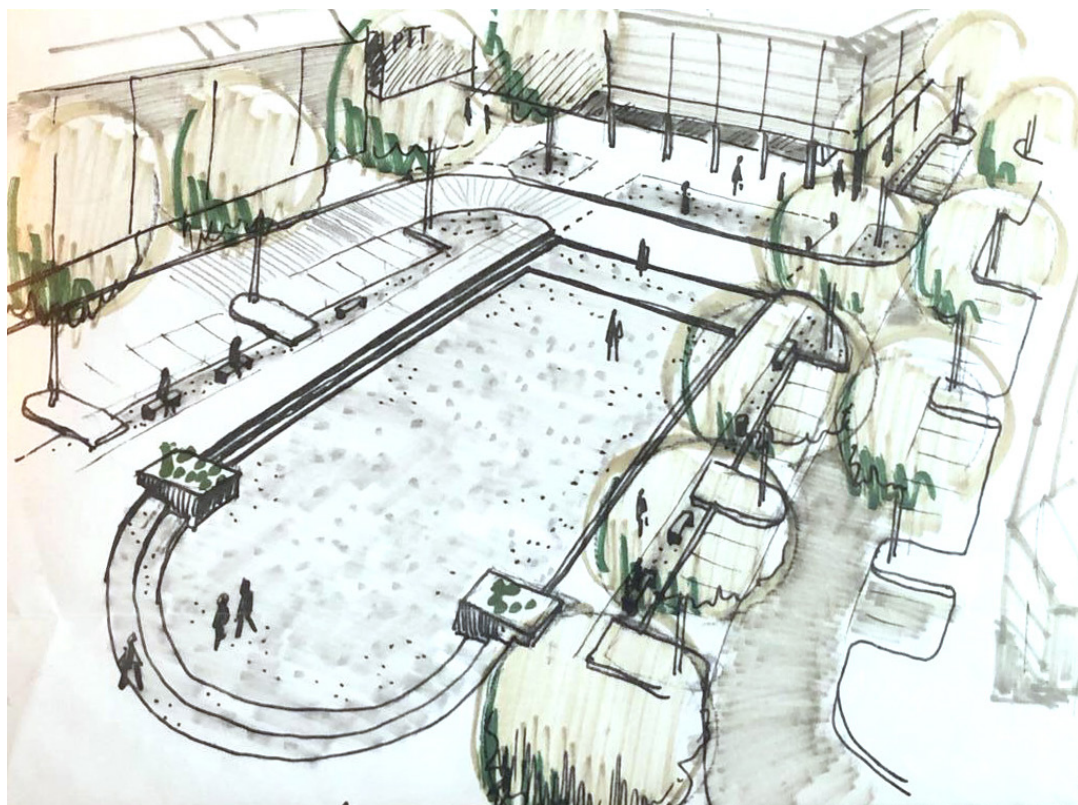

Milieuotyping door landschapsaanleg en bebouwing uit het vorm-coördinatieplan voor de Purmer-noord, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

kademuren en robuuste bruggen van metselwerk, terwijl de tuinstedelijke en landelijke woonbuurten aan de wijkranden zachte, groene oevers en houten wandelbruggetjes kregen. Een ander voorbeeld waren de kleurstudies die Zandvoort uitvoerde, waarbij dakpannen, metsel- en houtwerk en straatmeubilair door eigen kleuren onderscheid aanbrachten tussen de verschillende buurtmilieus. Bureau Zandvoort bemoeide zich zelfs met de architectonische details van de bebouwing. In de stedelijke zone moesten voordeuren bijvoorbeeld een gesloten karakter krijgen, terwijl de voordeuren in de landelijke buurten met glazen doorkijken een opener uitstraling kregen.

Doordat er planologen, verkeerskundigen en landschapsarchitecten in dienst waren, konden ook de openbare ruimtes en verkeersstructuren door het Bureau Zandvoort zelf uitgewerkt worden. Belangrijke, beeldbepalende straten en pleinen werden in de plannen uitgelicht en werden tot het kleinste detail uitgetekend. De centrale Overlanderstraat kreeg bijvoorbeeld brede voetgangerszones, waarbij een speciale rol was weggelegd voor de bestrating. Zo werden de erfstroken en stoepen voor belangrijke bebouwing met een afwijkende tegelsoort gelegd. Ook de pleintjes in de centrumzone, zoals het Tilburylein, kregen een geheel eigen uitstraling, waarbij bijzondere aandacht was voor de recreatieve functie, met uniek vormgegeven straatmeubilair. Volgens Bureau Zandvoort diende de openbare ruimte intensief gebruikt te worden en

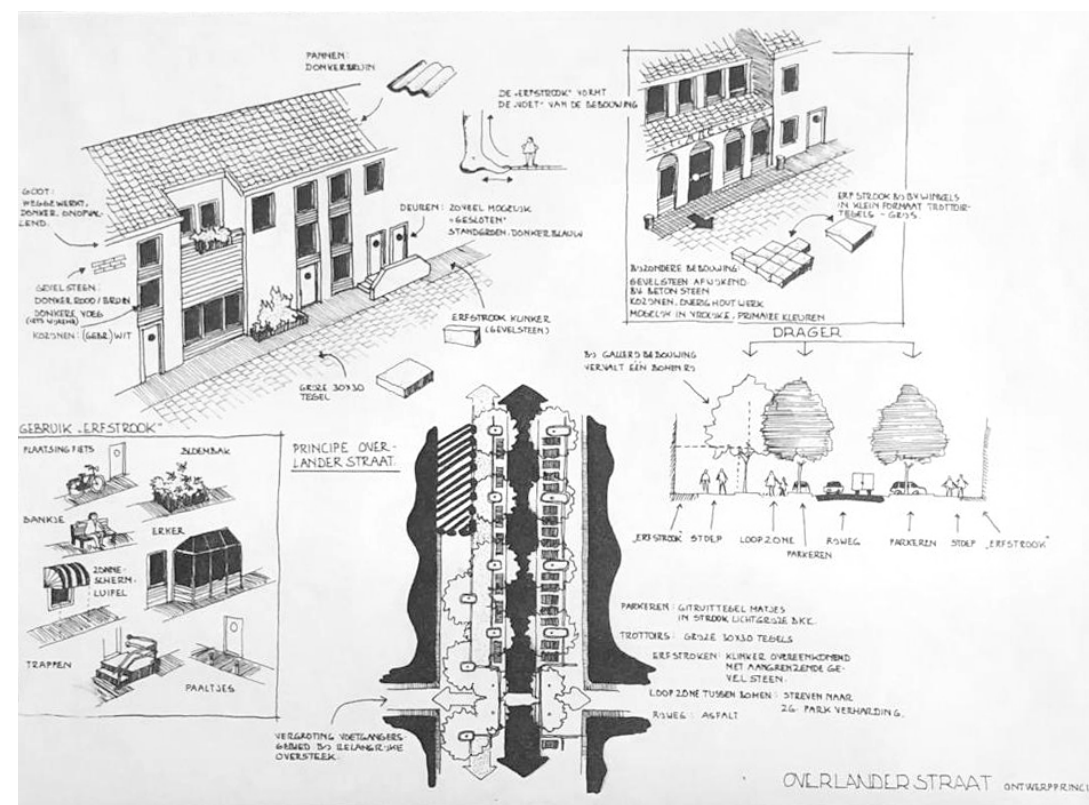
Schets voor het Tilburyplein, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

oevers en kades bezaten dan ook speciaal ontworpen toegangen tot het water, waar gevist of verpoost kon worden.

Naast pleintjes, straten en grachten werden ook enkele stadsparken voorzien aan de wijkranden, die eveneens bijdroegen aan de soepele overgang tussen het groene polderlandschap en de nieuwe woonwijk. Het grote Leeghwaterpark aan de westrand was ook bedoeld voor de bewoners van Wheermolen.

Realisatie

In 1980 werden de eerste palen geslagen voor het uitbreidingsplan Purmer-noord. Tussen 1981 en 1985 verrezen nagenoeg alle woningen en de meeste voorzieningen in de wijk. De uiteindelijke verschijningsvorm komt in grote lijnen overeen met de stedenbouwkundige ontwerpen van Bureau Zandvoort. De beoogde verkavelingsrichtingen, fijnmazige water- en groenstructuren, de autoluwe buurtstraten, de twee wijsingels, de hoofdstraat (Overlanderstraat) en het netwerk van fiets- en wandelpaden werden allemaal uitgevoerd. Echter, de bouw van de Purmer-noord viel samen met een ongunstige economische conjunctuur en daarmee

Ontwerpprincipes voor de Overlanderstraat uit het vorm-coördinatieplan voor de Purmer-noord, circa 1980 (Persoonlijk archief René Roessingh)

gepaard gaande gedwongen bezuinigingen. Dat had zijn weerslag op de uiteindelijke inrichting van de publieke ruimtes en de stedelijke rug, die daardoor niet de uitstraling heeft gekregen zoals Bureau Zandvoort hoopte. De in detail uitgetekende Overlanderstraat en Tilburyplein kregen een beduidend bescheidener aanzien.

Daarnaast was het voorzieningenniveau niet sterk genoeg om de stedelijke rug een levendig karakter te geven. Veel van de bebouwing langs de Overlanderstraat kreeg uiteindelijk een woonfunctie en de wijkvoorzieningen werden voornamelijk geclusterd in het winkelcentrum aan het Gildeplein. Programmatisch veranderde de Purmer-noord van een stedelijke wijk in een slaapwijk.

Doordat ook in de Gors-noord de ontwikkeling van de stedelijke voorzieningen uitbleven is er nooit sprake geweest van een duidelijke ruimtelijke of functionele koppeling aan het centrum van de stad. Het dichtbebouwde schakelstuk dat bureau Zandvoort had ontworpen als koppeling tussen de Gors-noord en de Purmer, is nooit tot uitvoering gekomen en daarmee is een groot deel van de logica van hun plan verdwenen (zie inleiding pagina 33).

De Purmer-nord in aanbouw, de oost-westverkaveling op basis van bestaande polder is goed te zien, 1981 (Collectie Waterlands Archief)

De Purmer-nord in aanbouw, met op de voorgrond het Leeghwaterpark, 1982 (Collectie Waterlands Archief)

Aanleg van de kademuren aan de Banning Cocqgracht, 1981 (Collectie Waterlands Archief)

Overlanderstraat in aanbouw, 1981 (Collectie Waterlands Archief)

De loop van de historische Purmerenderweg is behouden en ingericht als fietspad, een belangrijk onderdeel van het fijn vertakte netwerk aan fietsroutes door de wijk, 2021

De Banning Cocqgracht is onderdeel van de stenige stedelijke zone, met robuuste bruggen en gesloten bouwblokken, 1985 (Collectie Waterlands Archief)

Stroken eengezinswoningen in het groen kenmerken de tuinstedelijke buurten, 1988 (Collectie Waterlands Archief)

De landelijke bebouwing aan de wijkranden en de Westerweg, 1988 (Collectie Waterlands Archief)

Bureau Zandvoort maakte in 1980 een dik boekwerk ter inspiratie voor de te realiseren woningbouw in de Purmer, 'Wonen in de Purmer. Een overzicht van de mogelijkheden Dichtheid en woonkwaliteit.'¹ Dit overzicht bevatte een verzameling van recente referentieprojecten en in uitvoering zijnde woningbouw in Nederland, als een hulpmiddel voor de gemeentelijke ambtenaren om te gebruiken bij de selectie van architecten. Voor elke zone in de wijk was gespecificeerd welke dichtheid nagestreefd moest worden (van 40 tot 1000 won./ha.) en welke karakteristieken van woningarchitectuur daarbij hoorden. De geselecteerde projecten waren over het algemeen nogal compact en stedelijk en waren ontworpen door architecten als Pietro Hammel, A. Alberts, Mol en Reijenga, Aldo van Eyck en Theo Bosch en andere bekende namen uit die tijd.

Het waren niet precies dezelfde architecten die voor de realisatie van de Purmer-noord werden ingeschakeld. Toch weet de bebouwing in samenwerking met de inrichting van de openbare ruimtes de beoogde opsplitsing in een stedelijk, tuinstedelijk en landelijk milieu ervaarbaar te maken. De gesloten bouwblokken met meergezinswoningen langs de Overlanderstraat worden doorsneden door grachten met stenen kades en robuuste bruggen. Naarmate men afstand neemt van de stedelijke zone worden de oevers zachter, de buurten groener en de waterwegen talrijker. De bebouwing volgde deze geleidelijke overgang en bestond in de tuinstedelijke buurten uit stroken eengezinswoningen,

¹ 'Wonen in de Purmer. Een overzicht van de mogelijkheden. Dichtheid en woonkwaliteit.' 711 (-57)PU '80/2, archief Fred Zandvoort, HNI

soms met een kleine voortuin. Aan de oostelijke wijkrand zijn landelijke woonbuurten gebouwd, met vrijstaande woningen en grotere voortuinen met oprit. Het landelijke karakter van de wijkranden is verder versterkt door het incorporeren van de historische boerderijen en woonhuizen langs de Purmerringdijk en de Westerweg. Ook park De Uitvlugt en de sportterreinen aan de oostrand versoepelen de overgang naar het groene polderlandschap.

De meeste woningen in de Purmer-noord betroffen premiewoningen in de typen A en B. Door de bezuinigingen en de grootschalige projectmatige aanpak is de architectuur sober. Waar in de Gors-zuid nog volop ruimte was voor experimentele, kleinschalige projecten, is de woningbouw in de Purmer eentonig en weinig vernieuwend. Hele buurten zijn door dezelfde architect ontworpen en kennen daardoor niet of nauwelijks variatie. De architectenbureaus die werden betrokken, zoals INBO en Architectenburo Klein, waren bekend met grootschalige woningbouwprojecten en lijken eerder geselecteerd op hun reputatie om binnen de gestelde termijn en financiële kaders te leveren, dan om hun innovatieve ontwerpen. INBO was verantwoordelijk voor het winkelcentrum en de gestapelde woningen aan het Gildeplein. Architectenburo Klein ontwierp de woningen in de stedelijke buurt tussen de Overlanderstraat en Koperslagerstraat.

De stedelijke zone bestaat voornamelijk uit gesloten bouwblokken van meer- en eengezinswoningen van twee tot vier bouwlagen onder platte- en zadeldaken, met de hogere bebouwing gesitueerd langs de Overlanderstraat en de grachten. Doordat de metselwerken bebouwing direct op de rooilijn staat en de vormcoördinatie geen voortuinen toestond is het karakter hier zeer stenig. Bureau Zandvoort voorzag dat de beplanting van geveltuinen in het straatbeeld enige groene verfraaiing zou opleveren, maar deze werden in de praktijk niet aangelegd of onderhouden. Ook de beoogde diversiteit aan kleurstellingen die de architectuur van de stedelijke zone een eigen uitstraling moest geven is nooit uit de verf gekomen.

De tuinstedelijke buurten, die het grootste oppervlak van de wijk beslaan, zijn gemakkelijk te herkennen aan de stroken eengezinswoningen van twee tot drie bouwlagen, voornamelijk onder zadeldaken. Ook hier is de architectuur bescheiden en vooral gekenmerkt door lange ononderbroken metselwerken façades met zeer summier toegepaste afwijkingen in bouwvolumes op de hoeken van bouwblokken.

Uiteindelijk is er slechts één echte landelijke woonbuurt gerealiseerd in de Purmer-noord, gelegen ten noorden van park De Uitvlugt. Hier bestaat de bebouwing uit semi-vrijstaande woningen met garages, tuinen en opritten. De retrostijl van de woningen grijpt terug op traditionele dorpsarchitectuur uit Noord-Holland, met stijl hellende zadeldaken, houten beschot, zwaar uitgevoerde daklijsten en overstekken. Ten noorden van deze buurt lag nog een buurt die gebouwd werd met een landelijke sfeer. De stroken lage eengezinswoningen zijn hier overkapt door grote mansardedaken, geïnspireerd door een rurale bouwstijl. Aan de randen van deze buurt valt de architectuur op door woningen met

De Overlanderstraat met meergezinswoningen van vier bouwlagen, 1984 (Collectie Waterlands Archief)

Stedelijke bebouwing langs een van de grachten, 2021

Stroken met eenvoudige eengezinswoningen in de tuinstedelijke buurten, 2021

individuele tentdaken en houten gevelbekleding, die eveneens bijdragen aan de landelijke uitstraling.

Ook de architectuur van de bijzondere bebouwing is over het algemeen beschouwd niet sterk uitgesproken. Het winkelcentrum, het wijkgezondheidscentrum, scholen, kerken en buurtcentra hebben geen vernieuwende of uitzonderlijke verschijningsvorm. Een uitzondering betreft het ketelhuis van de stadsverwarming aan de IJsselmeerlaan en de vele stadsverwarmingsgebouwtjes die overal in de wijk opduiken. Hoewel het centrale ketelhuis officieel niet in de Purmer-noord ligt, maakt het onderdeel uit van het voorzieningenpakket van de wijk. Het ketelhuis, naar ontwerp van architectenbureau Hoekstra Roosenburg Van Buul Garveling bestond uit enkele geschakelde piramidevormige bouwvolumes. Deze basisvorm is doorgevoerd in de 15 individuele verwarmingshuisjes, die verspreid door de wijk op straathoeken, in parkjes en aan de buurtranden zijn gesitueerd. Elk dakvlak heeft een afwijkende kleur en de gebouwtjes zijn daardoor een opvallende verschijning in de verder overwegend kleurloze woonbuurten.

Hoewel een goed deel van de ontwerpgedachten van Bureau Zandvoort in de huidige vorm van de Purmer-noord nog goed herkenbaar zijn, zijn

Winkelcentrum met gestapelde woningbouw aan het Gildeplein (1985), 2021

enkele belangrijke ontwerpprincipes nooit uitgevoerd. De realisatie van een levendige stedelijke zone bleek een onhaalbare ambitie, die door het uitblijven van een centrum aan de Purmerweg, zoals Zandvoort had gepland, en het uitblijven van het hoofdcentrum in de Gors-noord bovendien geen aansluiting vond met de rest van de stad. Hierdoor is de Purmer voornamelijk een rustige woonwijk gebleven die, net als de functionalistische uitbreidingswijken waar Bureau Zandvoort zich zo sterk tegen afzette, vooral naar binnen is gekeerd. De beoogde stedelijkheid en levendigheid is tot nu toe niet erg van de grond gekomen. Bovendien hebben de stevige bezuinigingen weerslag gehad op de woningbouw. De grootschalige en eentonige projecten lieten geen experimenten, vernieuwing of flexibele woningbouw toe die werd afgestemd op specifieke bewonerswensen, terwijl dat laatste een belangrijk onderdeel uitmaakte van de integrale visie van Bureau Zandvoort. Ook de recreatieve functie van de openbare ruimte is maar gedeeltelijk benut. Zo werden bijvoorbeeld wel de waterkanten toegankelijk gemaakt door trappetjes en bankjes langs de kades en oevers, maar nodigde de Overlanderstraat als beeldbepalende hoofdroute niet uit tot wandelingen of verpozing. Concluderend is het integrale ontwerp voor de Purmer-noord van Bureau Zandvoort blijven steken in een gedeeltelijke realisatie.

Wijkcentrum De Trekschuit (1988) in het Leeghwaterpark (Collectie Waterlands Archief)

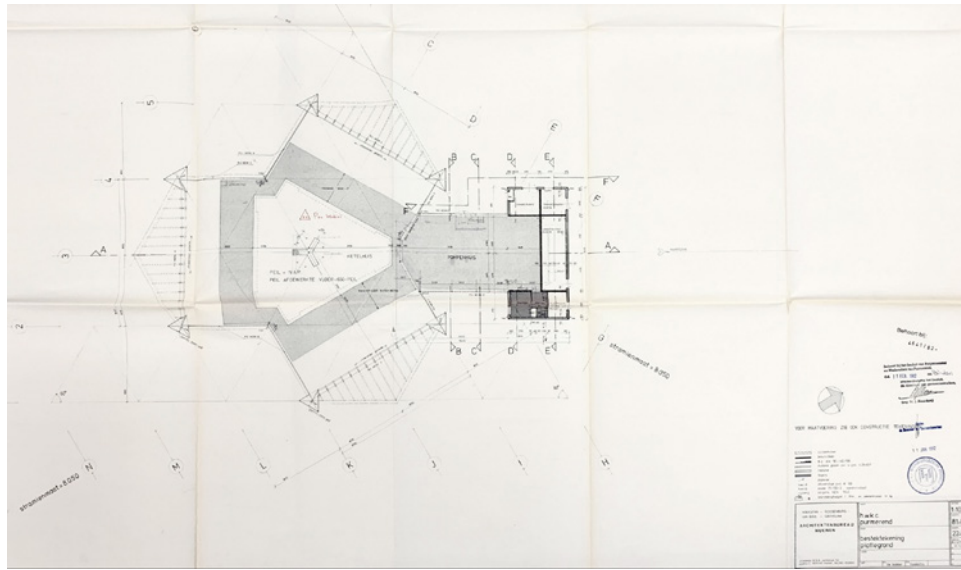

De nieuwe golfbaan aan de Westerstraat, 1993 (Collectie Waterlands Archief)

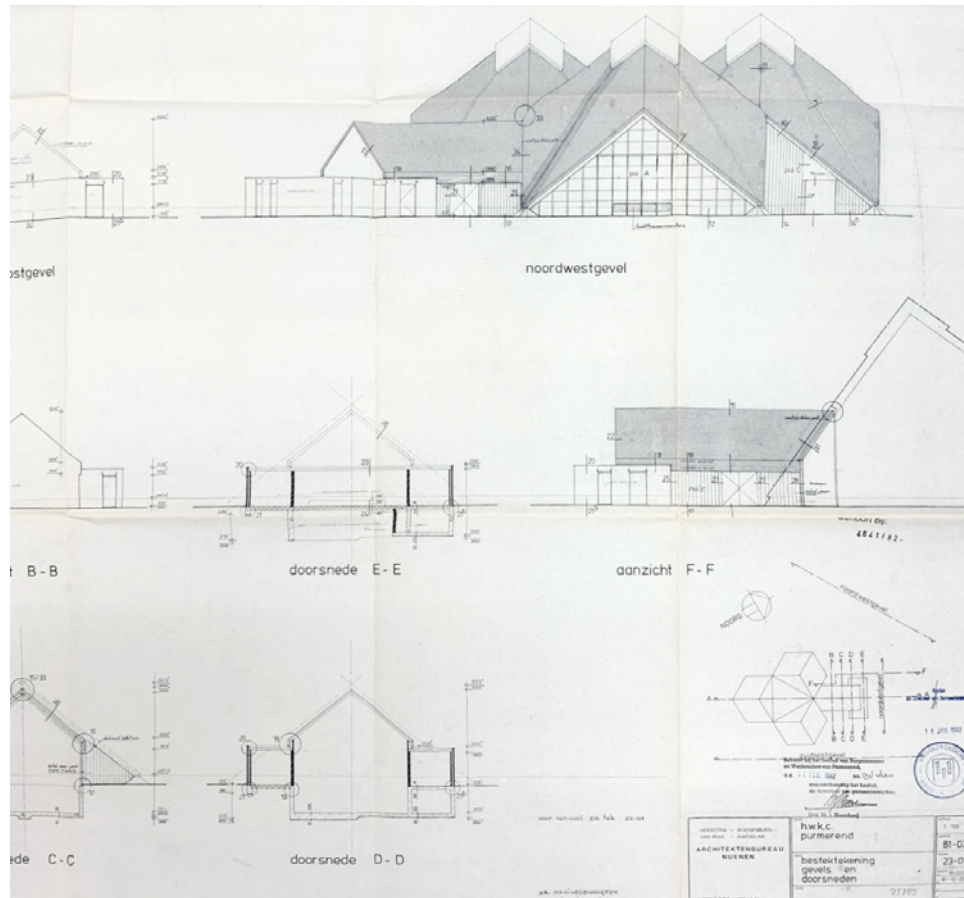
Wijzigingen

Er hebben zich geen ingrijpende wijzigingen voltrokken in de stedenbouwkundige structuur of de architectuur van de wijk zelf. Wel was de aanleg van de golfbaan langs de Westerweg in 1989 van sterke invloed op de wijkrand. Hierdoor verdween de verbinding tussen de buurtverkaveling en de poldersloten. Ook is er in 1996 een extra buurt toegevoegd in de noordoostelijke hoek van de Purmer-noord die geen onderdeel uitmaakt van het ontwerp van Bureau Zandvoort en daardoor zowel stedenbouwkundig als architectonisch geen aansluiting heeft met de rest van de wijk. Daarnaast zijn er recentelijk enkele aanzienlijke toevoegingen gedaan aan de wijk, zoals een groot zwembad in het Leeghwaterpark en een woningbouwcomplex aan het Grotenhuysshof in een groene zone langs de Purmerenderweg.

Plattegrond ketel- en pompenhuis (Waterlands Archief)

Gevels en doorsnede ketel- en pompenhuis (Waterlands Archief)

Bijzondere objecten

-Ketelhuis en verdelingshuisjes van de stadsverwarming

Adres: Waterlandlaan III en verspreid door de woonbuurten van de Purmer-noord

Bouwjaar: 1982

Architect: Hoekstra Roosenburg Van Buul Garveling

Warmtedistributie werd vanaf begin jaren tachtig in Nederlandse nieuwbouwwijken gebruikelijk als milieuvriendelijk alternatief voor het verwarmen van huizen met aardgasverbranding. In Purmerend werd met de bouw van de Purmer-noord een ketelhuis en een stelsel van verdelingshuisjes aangelegd voor de distributie van stadsverwarming. Voor het ontwerp werd de architectencombinatie Hoekstra Roosenburg Van Buul Garveling uit Nuenen betrokken.

Het ketel- en daaraan gekoppelde pompenhuis bestaat uit drie geschakelde bouwvolumes met een langwerpige bijgebouw. De individuele bouwvolumes hebben de vorm van een met de punt in de grond verzonken kubus, waardoor piramidevormen met drie vierkante dakvlakken zijn ontstaan. De daken zijn belegd met golfplaten, waarbij het puntje van het dak is geaccentueerd door oranje uitspringende beplating. De schuine driehoekige gevelvlakken zijn gevuld met glazen vliesgevels. De kubische basisvorm is nagebootst in de vele verdelingsgebouwtjes die door de Purmer op straathoeken, in parken en langs buurtranden zijn gesitueerd. De dakvlakken van de kleine piramides zijn elk afwijkend in kleur en zijn daardoor een opvallende verschijning in de anders overwegend kleurloze woonbuurten.

Het architectenbureau Hoekstra Roosenburg Van Buul Garveling was naast de stadsverwarmingsgebouwen in Purmerend ook verantwoordelijk voor de hulpcentrale voor de stadsverwarming in de groeikern Nieuwegein, waarvoor het in 1980 de Nationale Staalprijs won. De twee gebouwen komen overeen door speels gebruik van geometrische vormen, hoewel de gekantelde kubussen in Purmerend een markantere verschijningsvorm hebben. Door de vorm en vormherhaling doet de stadsverwarmingscentrale sterk denken aan de experimentele woningbouwprojecten met kubuswoningen in Helmond (1977) en Rotterdam (1984) van architect Piet Blom.

Verdelingshuisje in Purmer-noord (Collectie Waterlands Archief)

Verdelingshuisje in Purmer-noord, 2021

Ketel- en pomphuis stadsverwarming aan de IJsselmeerlaan, 2021

Ketelhuis van de stadsverwarming
aan de IJsselmeerlaan, 2021

Bijzondere kenmerken en structuren

Stedelijke rug Purmer-noord

Stedelijk, tuinstedelijk en landelijk Purmer-noord
(van donker oranje naar licht oranje)

-Stedelijke rug als structurerend element

Bureau Zandvoort bouwde de hele Purmer-noord op vanuit een noord-zuidgerichte stedelijke zone die moest aansluiten op de centrumvoorzieningen van de Gors-noord en de Purmer-noord. Hoewel het voorzieningenniveau nooit hoog genoeg is geweest om een levendige stedelijke zone te creëren, ondersteunt de bebouwing en inrichting van de openbare ruimte het stedelijke karakter van de middelste zone. Hierdoor is een overzichtelijk ruimtelijk onderscheid ontstaan tussen het stedelijk middengebied en de omliggende woonbuurten.

-Drie woonmilieus

Vanuit de stedelijke zone gingen de woonbuurten geleidelijk over in een tuinstedelijk en landelijk woonmilieu. De tuinstedelijke en landelijke buurten kregen dezelfde verkavelingsrichting als de bestaande polder, zodat een soepeler overgang ontstond tussen het groene polderlandschap en de uitbreidingswijk. De tuinstedelijke buurten worden gekenmerkt door een beperkte woningdichtheid, strokenbouw met eengezinswoningen en een overwegend groene en waterrijke inrichting. Het landelijke woonmilieu kent een nog kleinere korrel, met vrijstaande woningen met tuinen en opritten. In de landelijke zone werden ook de bestaande boerderijen en woonhuizen met grote tuinen langs de Purmerringdijk en Westerweg geïncorporeerd, waardoor groene eilandjes in de wijkrand zijn ontstaan. De milieutyping werd naast de bebouwing ondersteund door de inrichting van de openbare ruimte. Zo bestaan de waterwegen in de stedelijke zone uit grachten met hoge kademuren en metselwerken bruggen, terwijl de sloten in de tuinstedelijke en landelijke buurten zachte, groene oevers en houten wandelbruggetjes hebben.

-Fijnmazige water- en groenstructuur

Veel van de bestaande afwateringssloten uit de polder zijn in de nieuwe woonwijk doorgetrokken, waardoor de vorm van de historische droogmakerij vanuit vogelvlucht beschouwd nog goed herkenbaar is. De sloten werden in de woonwijk aangesloten op enkele nieuwe noord-zuidgerichte vaarten, waardoor een fijn vertakt netwerk aan waterwegen is ontstaan. De grachten en sloten werden ondersteund door groenprofielen die samen met de vele buurtparkjes, grotere wijkparken, sportterreinen en landelijke wijkranden de Purmer-noord een groen karakter geven.

-Gescheiden verkeersstromen

Terwijl gemotoriseerd verkeer over de twee wijkssingels en de hoofdstraat wordt geleid, krijgen fietsers alle ruimte via een netwerk aan fietsroutes. Langs de groene randen van de stedelijke zone liggen twee noord-zuidroutes, terwijl de talloze oost-westroutes de buurten met de Purmerringvaart en de rest van de stad verbinden.

Groen- en waterstructuur Purmer-noord

Gescheiden verkeersstromen Purmer-noord
(geel = hoofdwegenstructuur, groen = wandelpad, paars = fietspad)

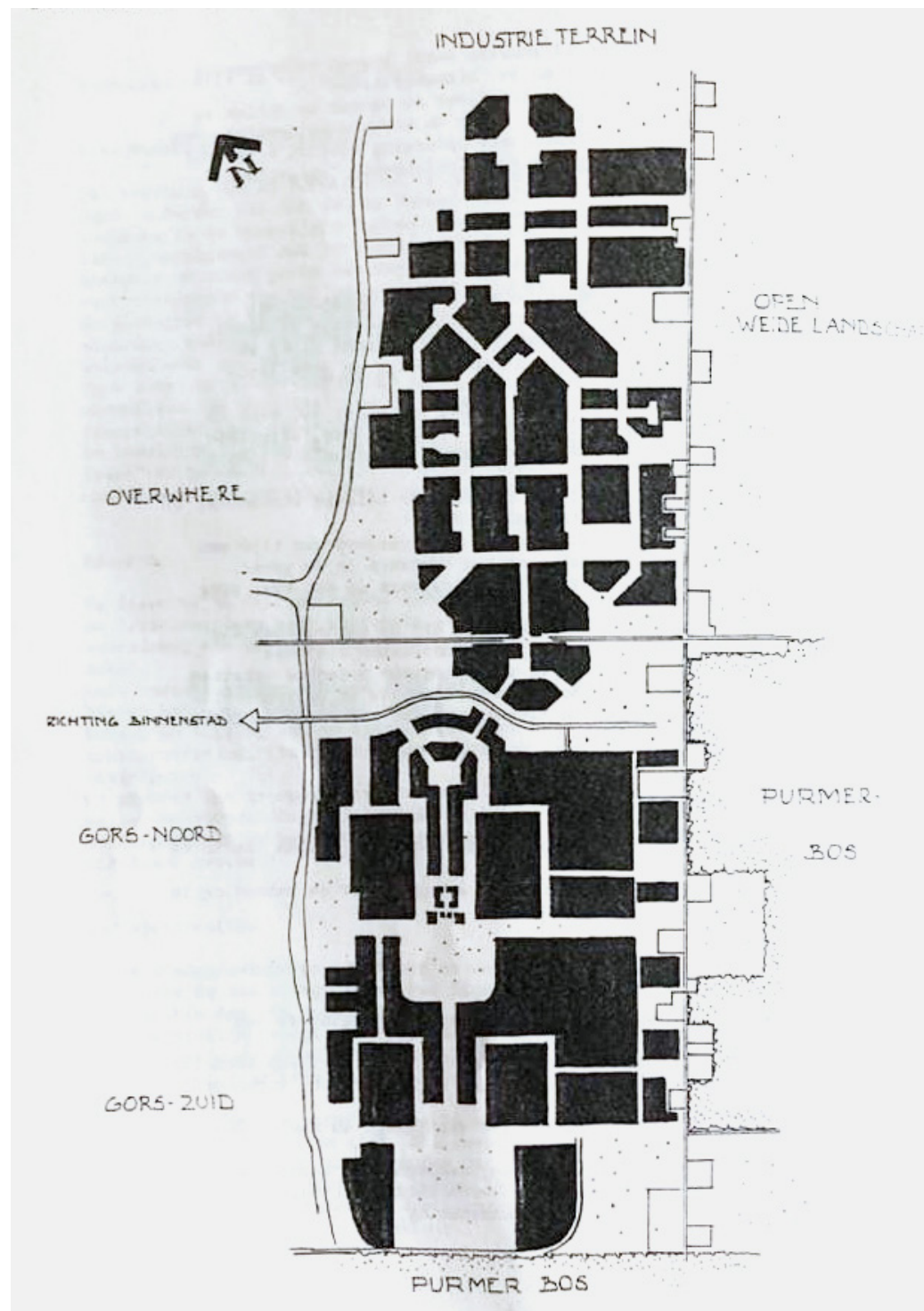

Purmer-zuid

- Ensemble
- wijk-centrumzone
- Hoofdinfrastructuur
- Wandelpad
- Fietspad

Stedenbouwkundige structuur Purmer-zuid en -noord, circa 1985 (Persoonlijk archief René Roessingh)

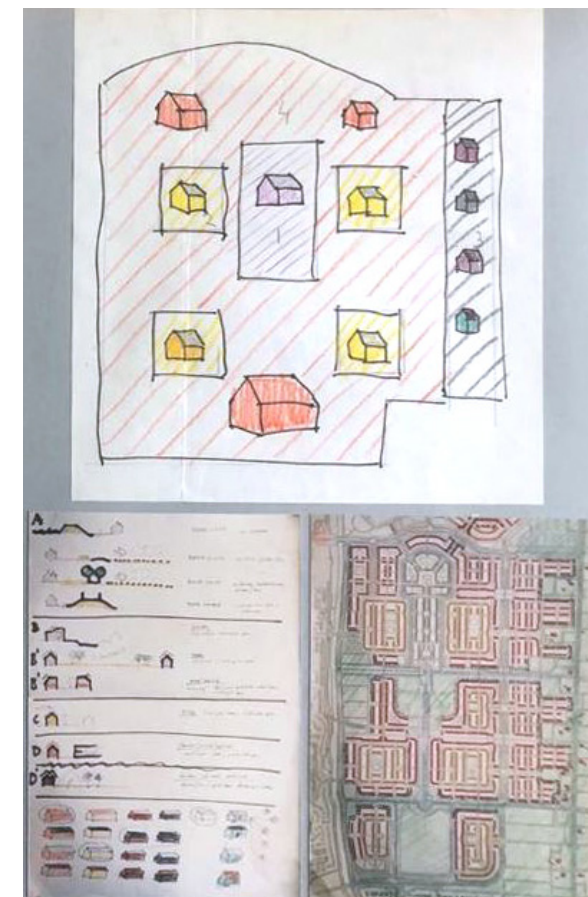
Purmer-zuid

Ontwerp

Ook voor de Purmer-zuid, dat moest gaan bestaan uit circa 5.000 woningen, werd medio jaren tachtig de opdracht gegund aan Bureau Zandvoort. De nieuwe wijk ten zuiden van de IJsselmeerweg completeerde de extra schil die langs de hele oostzijde van de bestaande stad was geprojecteerd in het concentrisch uitbreidingsmodel. Opnieuw werd de methode van 'vorm-coördinatieplannen' gebruikt om tot een samenhangend ontwerp te komen. In grote lijnen sloot het plan aan op de uitgangspunten en de stedenbouwkundige vormgeving van de Purmer-noord. Wederom werd de wijk opgebouwd op basis van de rechthoekige polderverkaveling en liepen de lange lijnen van de afwateringssloten door tot in de woonbuurten. De bebouwing mocht ook in de Purmer-zuid niet uit hoogbouw bestaan. De wijk moest eveneens een centrale stedelijke zone krijgen die aangesloot op de stedelijke bebouwing van de Gors-noord en de Purmer-noord. Aan weerszijden van de stedelijke zone gingen de buurten trapsgewijs over in een tuinstedelijk en landelijk karakter.

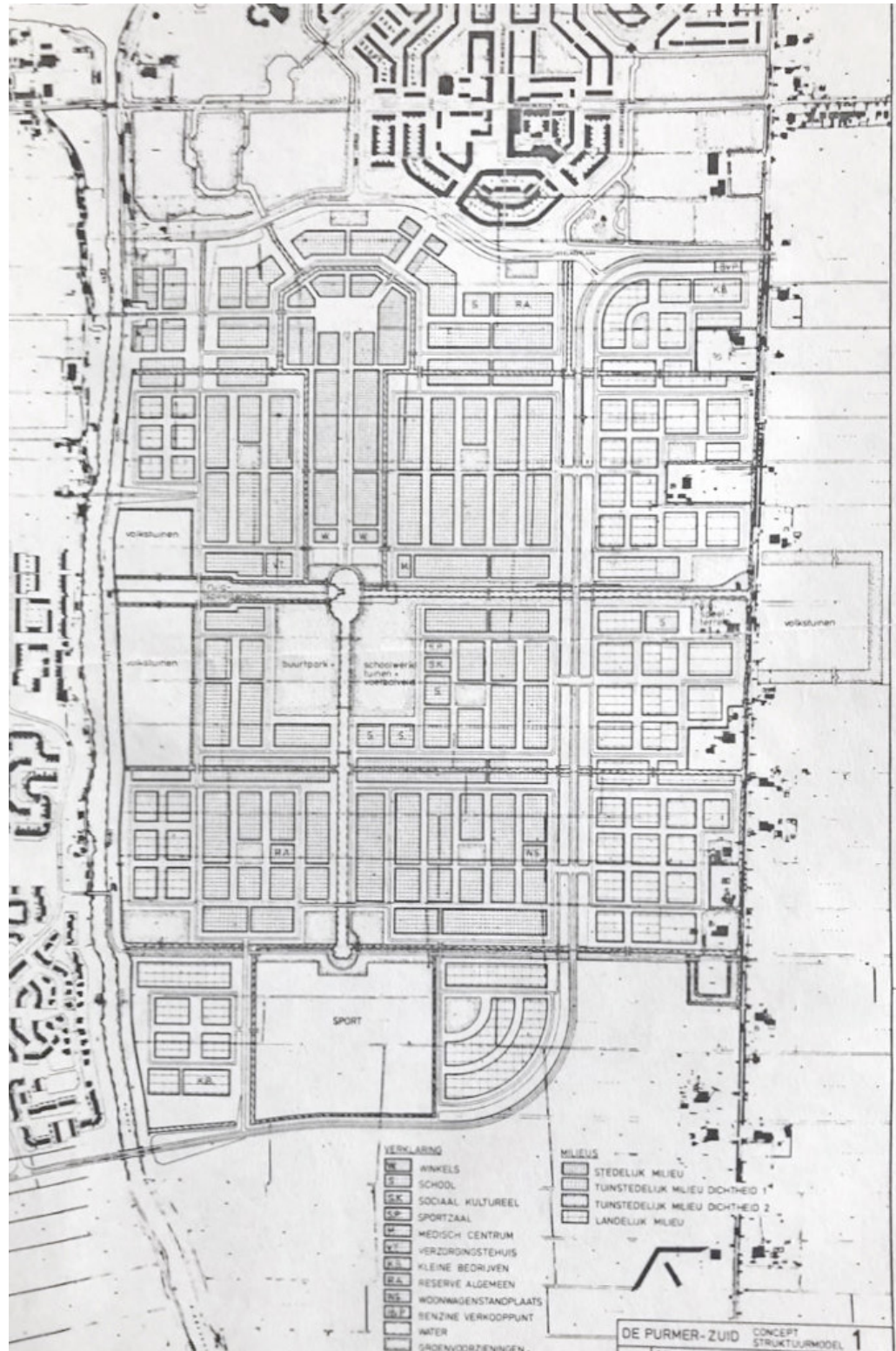
Door veranderende geluidsnormen werd in plaats van twee verkeerssingels in de Purmer-zuid gekozen voor een enkele verbindingsweg (Verzetslaan), die de wijk opsplijste in twee ongelijke delen. De Verzetslaan boog aan de zuidrand van de Purmer-zuid af om aan te sluiten op de later aan te leggen Westelijke randweg (N235). Hiermee was de Verzetslaan, naast een ontsluitingsweg voor de Purmer-zuid, ook de vervanging voor de geplande oostelijke randweg, die daardoor geschrapt kon worden. Op die plek bestemde de gemeente de aangekochte grond ten oosten en zuiden van de Purmer-zuid voor de aanleg van een groot stadsbos: het Purmerbos.

De centrumzone was ingetekend in de noordelijke helft van een lange noord-zuidas, parallel aan de Verzetslaan. Deze noord-zuidas met groenprofielen werd doorkruist door een oost-westas die samen een groen assenkruis door de wijk vormden. In het midden kwamen de assen samen in een groot wijkpark (de Driegang). Aan de oostkant van de Verzetslaan lagen de landelijke woonbuurten die de verkavelingsrichting van de polder volgden en waarin de bestaande boerderijen aan de

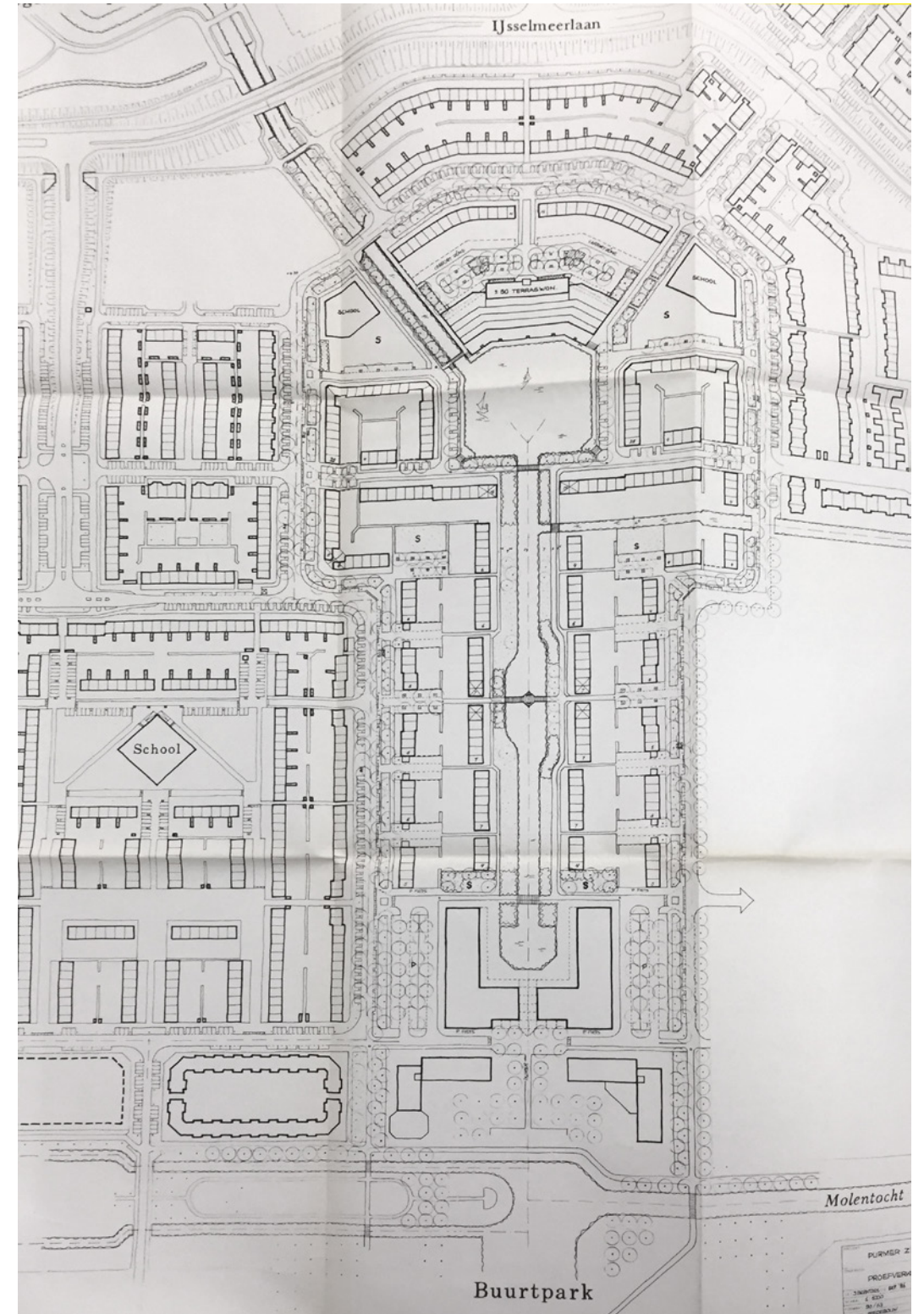

Kleurstellingen verschillende woonmilieus, vorm-coördinatieplan Purmer zuid, circa 1985 (Persoonlijk archief René Roessingh)

Ontwerp voor de Purmer-zuid, circa 1985 (Persoonlijk archief René Roessingh)

Wijziging van de stedelijke zone door de gemeentelijke dienst Stedebouw, 1986 (Waterlands Archief)

Westerweg waren opgenomen. Door deze situering bleef de oostrand van de wijk poreus en ontstond geen harde lijn in het polderlandschap. Ten westen van de Verzetsslaan werden de tuinstedelijke buurten, net als de stedelijke zone, juist loodrecht op de bestaande polderverkaveling geprojecteerd. Iedere tuinstedelijke buurt moest een eigen centraal gelegen buurtparkje krijgen. Naast de binnenwijkse parken waren aan de oost- en zuidrand grote gebieden gereserveerd voor sportterreinen en volkstuinten.

Wijzigingen

De ontwikkeling van de Purmer-zuid werd keer op keer geconfronteerd met bezuinigingsrondes, waardoor het ontwerp steeds werd aangepast. Medio jaren tachtig werd een nieuw versoberd plan opgeleverd. Hierin werd een deel van de waterwegen, groenprofielen en straten geschrapt, waardoor de kenmerkende fijnmazigheid van de structurerende elementen werd beperkt.

Ook verdween de stedelijke zone uit de plantekeningen, en daarmee ook de aansluiting op het hoofdcentrum in de Gors-noord en de stedelijke zone van de Purmer-noord. De voorzieningen van de stedelijke zone werden vervangen door een bescheiden winkelplein (Meerland) aan de rand van het centrale wijkpark de Driegang. De geplande bebouwing met hoge dichtheid werd ingewisseld voor tuinstedelijke woonbuurten. Hierdoor werd het onmogelijk nog een overzichtelijke onderscheid tussen de drie milieus aan te brengen en werd afscheid genomen van de hoofdstructuur zoals Bureau Zandvoort die had voorzien.

In de laatste planwijziging werden bovendien meer woningen in de vrije sector toegevoegd, vooral geprojecteerd in de landelijke woonbuurten ten oosten van de Verzetsslaan. Daarbij werd de verkaveling die aansloot op de polder losgelaten en vervangen door een open verkaveling die brak met de oost-westgerichtheid. Die laatste wijziging werd uitgewerkt door de gemeentelijke dienst Stedenbouw. Bureau Zandvoort werd daarbij niet meer betrokken.

Realisatie

In 1985 werd in de Purmer-zuid begonnen met het bouwrijp maken van de grond. Tussen 1987 en 1990 werd het noordelijke gedeelte, tot en met de bebouwing rond park De Driegang, gerealiseerd. Gedurende deze periode werd ook het Purmerbos aangelegd. In de eerste helft van de jaren negentig volgde de bebouwing van de zuidelijke woonbuurten, inclusief het zuidelijke gedeelte van de woningen ten oosten van de Verzetsslaan. In vogelvlucht leek het stratenpatroon van de Purmer-zuid nog enigszins op het oorspronkelijke plan van Bureau Zandvoort. Lopend door de straten ervaart de bezoeker echter vrijwel niets van de oorspronkelijke ontwerpprincipes.

Door de planwijzigingen was van een stedelijke middenzone geen sprake meer. Op de beoogde plaats van het centrumgebied werd een brede waterweg met groene oevers aangelegd, met aan weerszijden

Purmer-zuid in aanbouw, circa 1990 (Collectie Waterlands Archief)

Een gedeelte van de Purmer-zuid, met rechts een deel van het centrale wijkpark en op de achtergrond de Gors-zuid, 1993 (Collectie Waterlands Archief)

Waterweg met groene oevers en tuinstedelijke bebouwing op de plaats waar de stedelijke zone had moeten komen, 2021

tuinstedelijke buurtjes. Waar een groot plein was voorzien als noordelijke beëindiging van de centrale stadsas, werd een binnenmeertje uitgegraven geflankeerd door een hoger woongebouw.

Omdat de stedelijke zone nooit is uitgevoerd, is een duidelijk onderscheid tussen drie verschillende woonmilieus niet ervaarbaar. In plaats daarvan is alle bebouwing ten westen van de Verzetslaan aan te merken als tuinstedelijk, terwijl aan de oostzijde de woonbuurten een semi-landelijk karakter hebben. Deze twee wijkdelen zijn sterk gescheiden doordat de Verzetslaan als brede verkeersweg met geluidswallen is vormgegeven. Ook in hun verkaveling verschillen de twee wijkdelen. In het westelijke deel is grotendeels vastgehouden aan het stratenplan en de verkavelingsrichting van Bureau Zandvoort, gekenmerkt door lange stroken langs straten met 45 graden hoeken. In het oostelijke deel is de beoogde landelijke polderverkaveling daarentegen volkomen losgelaten en vervangen door een vrije verkavelingsvorm die een onoverzichtelijke veelheid aan laantjes en meanderende straten heeft opgeleverd. De bebouwing bestaat hier voornamelijk uit vrijstaande- en twee-onder-een-kapwoningen.

Een belangrijk overblijfsel uit de plannen van de Bureau Zandvoort zijn de gescheiden verkeersstromen, waarbij voor fietsers een uitgebreid netwerk aan routes door de wijk is aangelegd. De fietsroutes volgden het groene assenkruis en bleven daardoor goeddeels uit de buurt van

De brede en drukke Verzetslaan splitst de Purmer-zuid op in twee delen, 1988 (Collectie Waterlands Archief)

de verkeerswegen. Ook de belangrijkste oostwest gelegen waterwegen werden geflankeerd door een fietspad.

De wijkvoorzieningen zijn geclusterd in het winkelcentrum Meerland, aan de rand van het uitgestrekte park in het midden van de wijk. Scholen, een wijkcentrum en verzorgingstehuis zijn in de woonbuurten gesitueerd op een verbijzonderde plek in het stratenplan, bijvoorbeeld precies op de hoek van een straat die 45 graden afbuigt. Het overgrote deel van de woningbouw bestaat uit lange en korte stroken eengezinswoningen, in verschijningsvorm variërend van simpele traditionele rijtjeswoningen tot decoratieve voorbeelden met verspringende bouwvolumes, in kleur afwisselende metselwerken banden en afwijkende plattegronden, dakvormen en materiaalsoorten.

Op enkele plaatsen langs de groene noord-zuidas zijn middelhoge terrasflats gebouwd, die met de balkons aan de grotere waterpartijen in de wijk zijn gesitueerd.

In tegenstelling tot de Purmer-noord zijn in de Purmer-zuid veel vrijesectorwoningen gebouwd, voornamelijk aan de randen van de wijk. Door de grotere budgetten en kleinere projectomvang bezitten deze woningen een expressievere architectuur. Vooral de woonbuurtjes aan de oostkant van de Verzetslaan worden gekenmerkt door een uitbundige architectonische pluriformiteit van zowel retrostijlen als

Een van de fietspaden in het netwerk van fietsroutes in de Purmer-zuid, 2021

Eenvoudige rijtjeshuizen langs de zuidrand van het centrale wijkpark, 2021

Winkelcentrum in de Purmer-zuid, 2021

Voorbeeld van diverse woningbouw aan de Luitje Broekemastraat, met woningen opgebouwd vanuit een hexagonale plattegrond, 2021

'Postmodernistische' woningen met uitspringende betonnen 'kolommen' aan de Grevelingenmeer, 2021

Terrasflats aan de Veersemeer, 2021

postmodernistische benaderingen. Programmatisch en architectonisch valt hier bovendien het ecologische woonproject De Goedemeent op, een cluster duurzame zelfbouwwoningen rond een gedeelde binnenruimte met wandelpaden.

Een wijkoverkoepelend thema in de architectuur lijkt het gebruik van wit en lichtgekleurd metselwerk, een materiaalsoort die in een korte periode in de jaren tachtig en negentig veelvuldig gebruikt werd.

Het ontwerp en de bouw van de Purmer-zuid zijn sterk bepaald door de bezuinigingen op de woningbouw in de jaren tachtig. Het oorspronkelijke plan is daardoor zo sterk versoberd en aangepast dat de principes en uitgangspunten van Bureau Zandvoort niet of nauwelijks nog zijn te herkennen. Voor de Purmer-zuid geldt eveneens dat door het ontbreken van een stedelijke zone geen aansluiting is ontstaan met de rest van de stad of met de Purmer-noord. Bovendien is door de gewijzigde woningbouwprogrammering definitief afgerekend met het onderscheid tussen drie verschillende woonmilieus. In plaats daarvan wordt de wijk gesplitst in een tuinstedelijk en landelijk gedeelte, met de Verzetsslaan als scheidslijn. Het resultaat is een naar binnen gekeerde woonwijk met weinig variatie in korrelgrootte of programmering.

Wijzigingen

Er hebben zich in de Purmer-zuid geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan.

Groen- en waterstructuur Purmer-zuid

Gescheiden verkeersstromen Purmer-zuid
 (geel = hoofdautowegenstructuur, groen = wandelpad,
 paars = fietspad)

Bijzondere kenmerken en structuren

-Groen assenkruis als structurelement

Het groene assenkruis, bestaand uit een monumentale groene as van de Veersemeer tot aan het Rosa Luxemburgpark in noord-zuid richting en het Purmer Zuidlaantje in oost-westrichting, met op het kruispunt het grote wijkpark de Driegang, is een van de overgebleven elementen uit het oorspronkelijke plan van Bureau Zandvoort. De waterweg in de noordelijke as is een latere toevoeging. Het groene structurelement brengt onderscheid aan tussen de verschillende woonbuurten en draagt bij aan het groene en waterrijke karakter van de wijk.

-Gescheiden verkeersstromen

Ook voor de Purmer-zuid geldt dat gemotoriseerd- en fietsverkeer eigen ontsluitingsroutes heeft gekregen. Het autoverkeer wordt voornamelijk via de IJsselmeerlaan en de Verzetslaan de buurten in geleid.

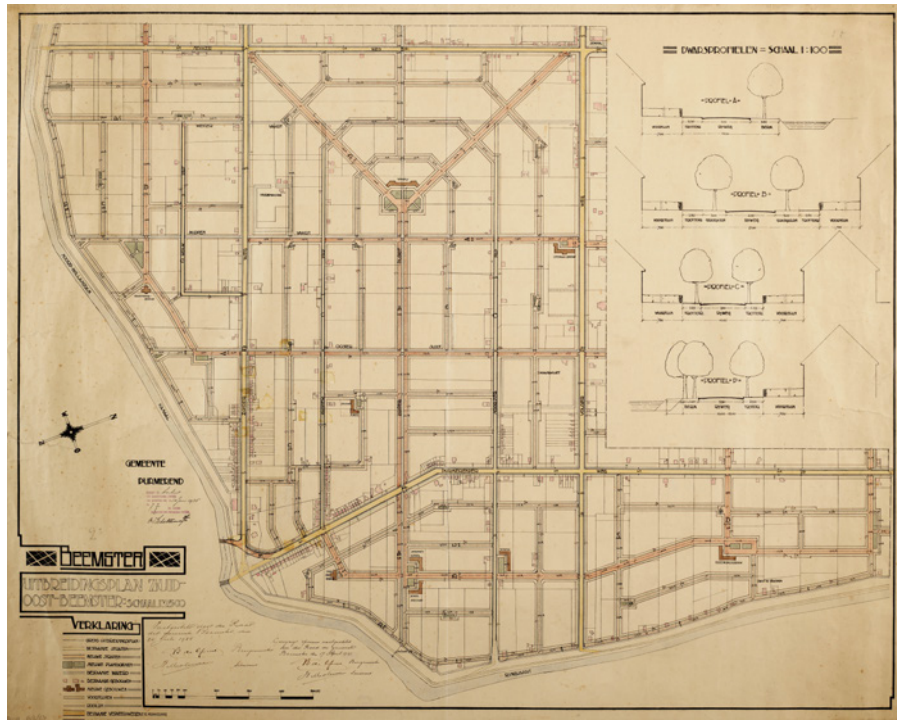

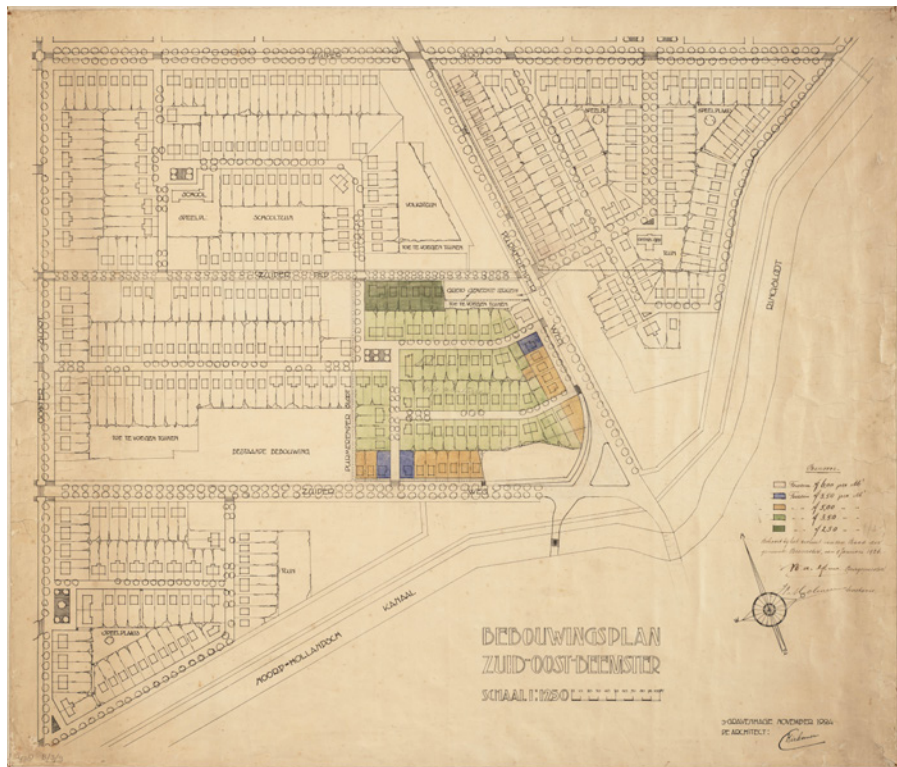

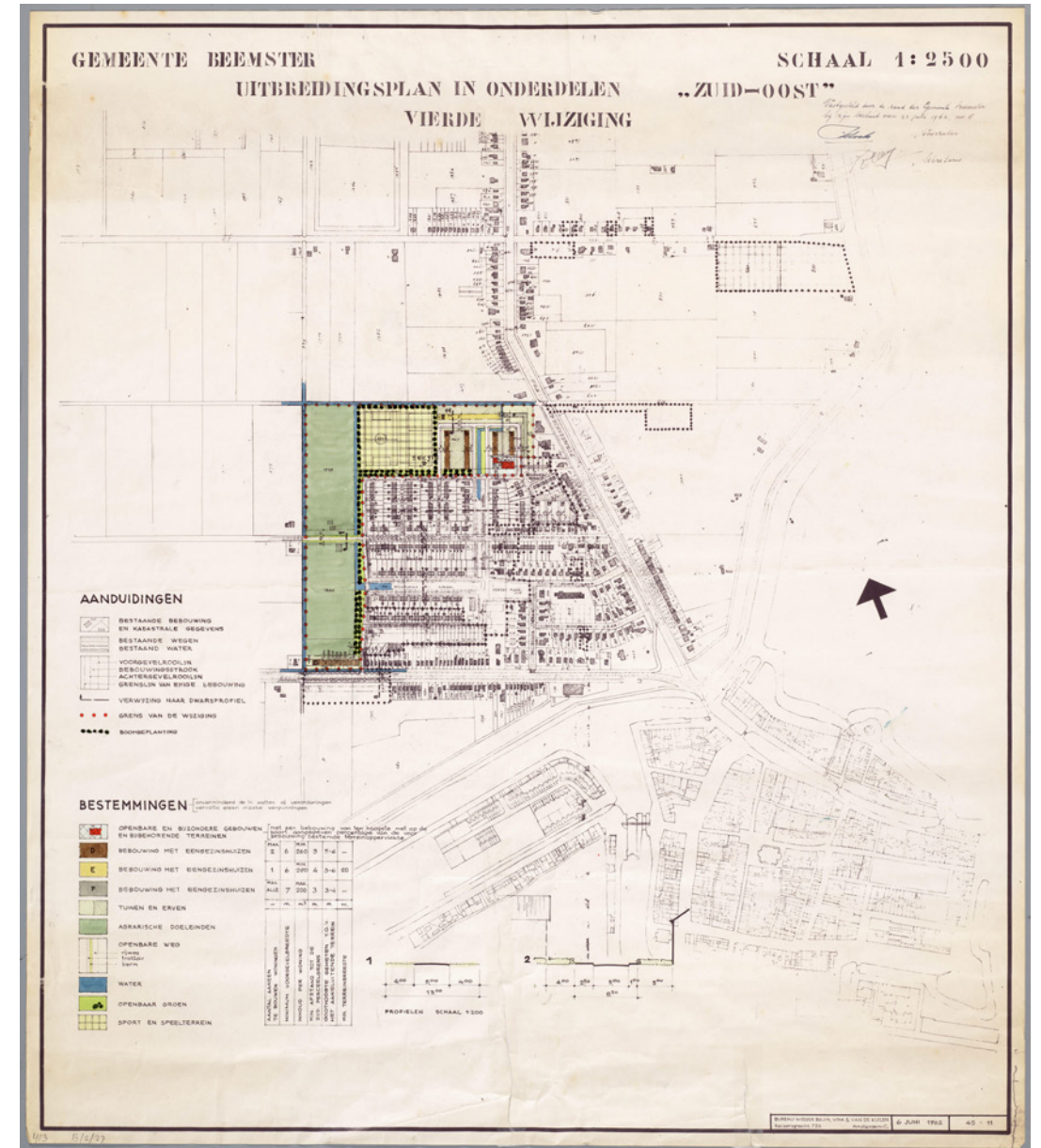

Eerste plan voor Zuidoostbeemster in opdracht van de gemeente Purmerend, circa 1925 (Collectie Waterlands Archief)

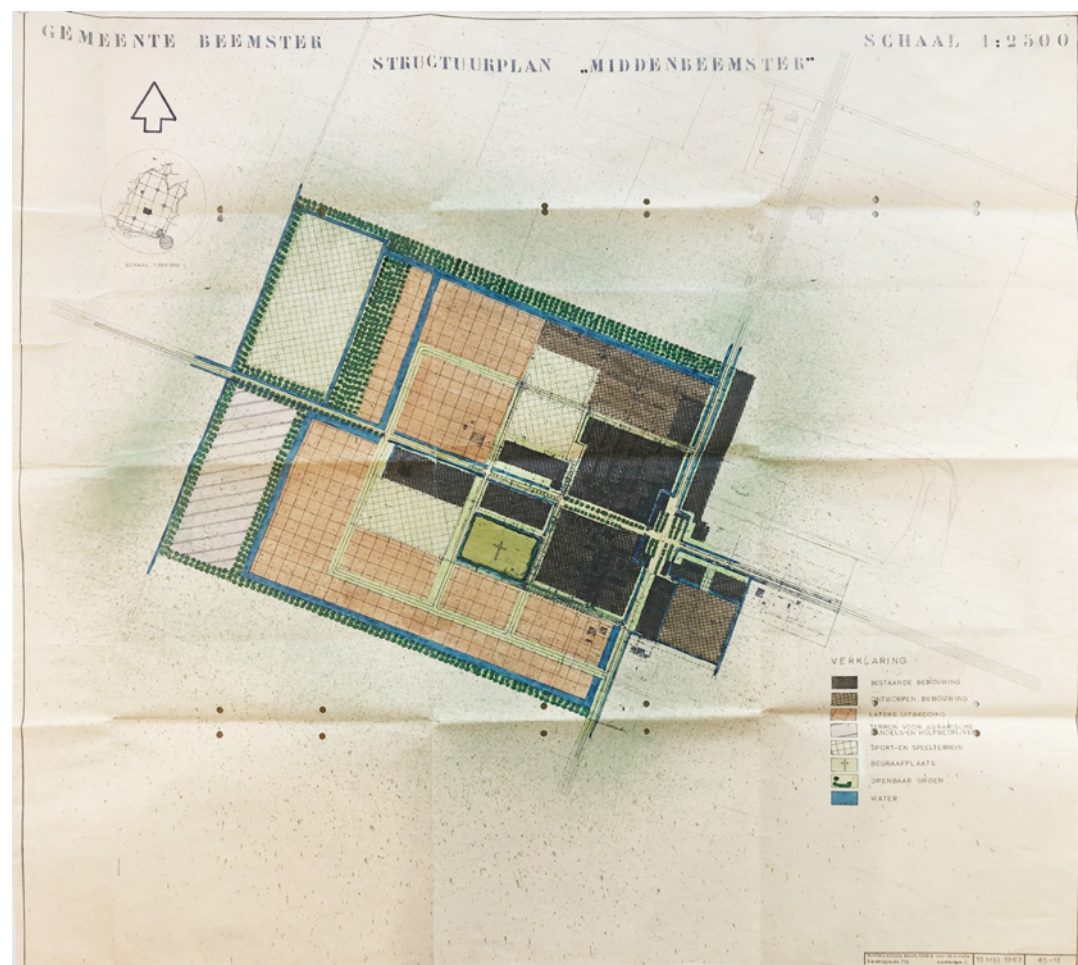
Middenbeemster en Zuidoostbeemster in 1936 (Collectie Waterlands Archief)

Kaart van Zuidoostbeemster met de uitbreidingsplannen van Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen voor een sportterrein en een langgerekt park, 1962 (Collectie Waterlands Archief)

ontwierp Bruin begin jaren zestig nog een sportterrein en aan de zuidkant een groot langgerekt park. De naorlogse woningen waren lange tijd de laatste grote uitbreiding van Zuidoostbeemster. Pas recentelijk zijn enkele nieuwe woonbuurten toegevoegd. Ook is er tegenwoordig aan de oostkant van de Purmerenderweg een nieuwbouwuurt in aanbouw.

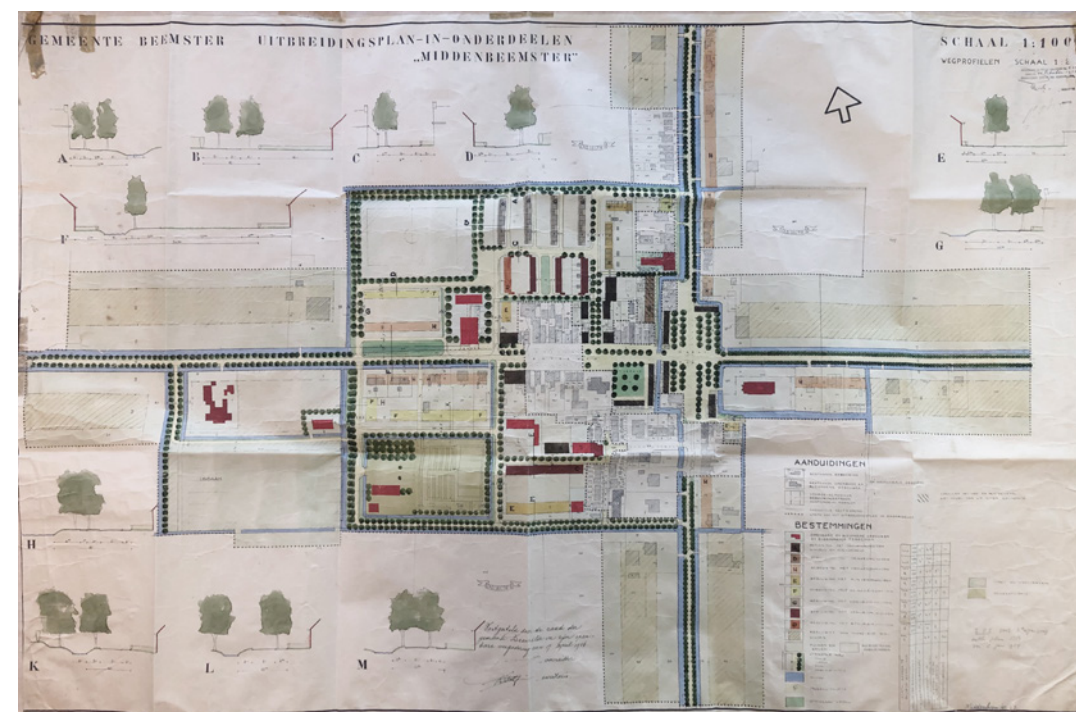

Structuurplan voor Middenbeemster naar ontwerp van Wieger Bruin, Vink en van de Kuilen, 1963 (Collectie Waterlands Archief)

Middenbeemster

Ook voor het oudste en grootste dorp van de Beemster, Middenbeemster, stelde Bruin na de oorlog een uitbreidingsplan op. Middenbeemster werd gebouwd op de kruising van de historische Middenweg en Rijperweg. De meeste bebouwing lag vlak na de oorlog nog steeds aan deze twee wegen.

Bruin ontwierp in 1962 een Structuurplan waarin de uitbreiding van Middenbeemster in westelijke richting plaatsvond, met twee gelijke rechthoekige buurten, aansluitend op de bestaande bebouwing en de rasterverkaveling van de polder. De buurten zouden ontsloten worden door een nieuwe ringweg. Typisch voor de ontwerpstijl van Bruin waren de rechtlijnige groen- en waterstructuren die de nieuwe woonbuurtjes omzoomden. Groene ruimte speelde een belangrijke rol: midden in de buurten werden sport- en speelreinen gepland en een begraafplaats. Een klein bedrijventerrein voor agrarische- en handelsbedrijven was aan de westzijde getekend.

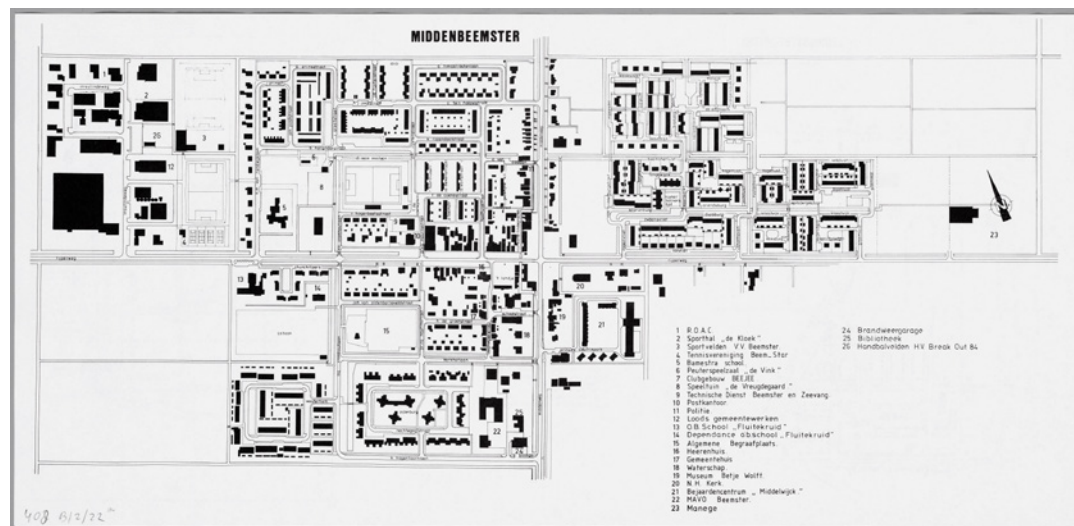

Uitbreidingsplan-in-onderdelen van Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen, circa 1963 (Collectie Waterlands Archief)

Het ontwerp was met respect voor het historische dorp opgesteld en voorzag in een bescheiden uitbreiding zonder sloop van bestaande bebouwing. In het uiteindelijke Plan-in-onderdelen werd echter minder voorzichtig omgesprongen met de historische lintbebouwing van het kruiswegdorp. Bruin en Vink projecteerden enkele stroken eengezinswoningen over de stolpboerderijen en herenhuizen langs de Rijperweg en Middenweg. Deze plannen zijn echter nooit zo uitgevoerd. De stroken eengezinswoningen die vanaf de jaren zestig zijn gerealiseerd, zijn om de bestaande bebouwing heen gebouwd.

Anders dan Zuidoostbeemster heeft de ontwikkeling van Middenbeemster nooit stilgestaan. Halverwege de jaren zeventig werd aan de zuidkant van het dorp een nieuwe buurt aangebouwd en vanaf de jaren tachtig vonden ook in het noordoostelijke kwadrant aanzienlijke uitbreidingen plaats. De buurten kenden een traditionele strokenverkaveling, met enige afwisseling van vrijstaande en twee-onder-een-kapwoningen. Kenmerkend voor de uitbreidingen in de jaren zeventig en tachtig zijn de zeer royale groengebieden. De buurtjes aan de oostkant van de Middenweg zijn bijvoorbeeld opgedeeld in kleine buurteenheden die van elkaar worden gescheiden door brede groen- en waterstructuren. De laatste uitbreiding van de Middenbeemster betreft de recente bebouwing van het zuidoostelijke kwadrant van het kruiswegdorp.

Situatie Middenbeemster in 1990 (Collectie Waterlands Archief)

Conclusie

De meeste bebouwing van de Beemster is geleidelijk ontstaan langs de lange lijnen van de orthogonale wegenstructuur die sinds de drooglegging in de zeventiende eeuw is aangelegd. Pas vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog zijn uitbreidingen ontworpen en uitgevoerd in de twee grootste dorpskernen van de Beemster, Middenbeemster en Zuidoostbeemster. Deze uitbreidingen waren bescheiden en hebben zonder aanzienlijke sloop van bestaande bebouwing plaatsgevonden. Het betreffen geen uitzonderlijke stedenbouwkundige ontwerpen. Bovendien zijn er in de Beemster op individuele schaal en als ensemble geen voorbeelden van noemenswaardige naoorlogse architectuur.

Middenbeemster

Tobias de Coenestraat, met de eerste naoorlogse bebouwing in Middenbeemster, gebouwd circa 1950, 2021

Koen Rozendaalstraat, in de buurtjes van Middenbeemster naar ontwerp van Wieger Bruin, Vink en Van de Kuilen, gebouwd circa 1961-1966, 2021

Woningen rond Zwaanvliet, in het noordoostelijke kwadrant, gebouwd circa 1985, 2021

Woningen rond Pijlenburg in het zuidwestelijke kwadrant, gebouwd in 1979, 2021

Zuidoostbeemster

Pieter Kramerstraat, met woningen in de uitbreidingen ontworpen door Wieger Bruin en Hubertus Vink, circa 1958, 2021

Prinses Wilhelminasingel, met woningen in de uitbreidingen ontworpen door Wieger Bruin en Hubertus Vink, circa 1958, 2021

Bronnen

literatuur

- 'Amsterdam behoeft woningproductie in het gewest', dienst Publieke Werken, dienst Volkshuisvesting Amsterdam, 1970
- Marcel Barzilay, Ruben Ferwerda, Anita Blom, Experimentele woningbouw in Nederland 1968-1980: 64 gerealiseerde woonbeloften, Rotterdam 2020
- Marina van den Bergen, Piet Vollaard, Hinder en ontklontering. Architectuur en maatschappij in het werk van Van Klíngeren, Uitgeverij 010, 2003
- Ir. Bos en W. Van Tíjen, De stad der toekomst, de toekomst der stad, 1946
- Brief van gemeente Purmerend aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 10 april 1963, Waterlands Archief
- Brief van Wieger Bruin, Vink & Van de Kuilen aan het college van B&W, 27 september 1962, Waterlands Archief
- W. Bruin, 'Over de dorpen van de Noordoostpolder', Forum, 1-2, 1955, p. 25
- W. Bruin, Toelichting bij het structuurplan voor de gemeente Purmerend, 10 februari 1956, Waterlands Archief
- Joris van Casteren, Lelystad, Prometheus 2008
- 'De miljoenenkater van de BV Purmerend', in: Het Parool, 6 september 1983, 24
- R. Dufour (red.), De Recreatieve stad, CRM 1979, met medewerking van bureau Goudappel en Coffeng, Bureau voor stedeboúw F.J. Zandvoort en Adviesbureau Arnhem
- 'Gors-zuid als 'proeftuin'. Nieuwe wijk volgens nieuwe normen opgezet', in: De Volkskrant, 13 maart 1976, 8
- A. Faludi, A.J. van der Valk, De Groeikernen als hoekstenen van de Nederlandse planningsdoctrine, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1990
- Het Nieuwe Instituut, archief Fred Zandvoort, ZAND66 Purmerend 1978-1980
- Hans Ibelings, Tussen Delftse School en New Brutalism. Rutger (Rudi) D. Bleeker, bouwkundig ingenieur en architect BNA (Wassenaar 1998)
- C.R. Meinders, W. Stokkink, 'De vormgeving van de nieuwe stad', in: Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988, p.54
- Leon van Meijel, Teake Bouma, Cultuurhistorische Verkenning Doetinchem-Overstegen (1966-1977), Doetinchem 2014
- 'Mensen hebben meer nodig dan een dak boven hun hoofd', in: De Waarheid, 4 februari 1971
- 'Purmerend mag discussiëren over nieuw type flat', in: Het Parool, 20 december 1969, 5
- 'Purmerend denkt mee over stadsplan', in: Algemeen Handelsblad, 24 mei 1968, 15
- Purmerend Groeikern. Een botsing van belangen, Nieuwe Noordhollandse Courant, Purmerend, 1988
- Arnold Reijndorp, Like Bijlsma, Ivan Nio, Atlas Nieuwe Steden. De verstedelijking van de Groeikernen, Trancity/Valiz, 2012
- Structuurplan Purmerend 1972. Ontwikkelingsplan, door Bosboom Hegener Ingenieurs, Stichting Centrum voor Vervoersplannen, Grontmij, J.A. Launspach/Sociografisch Bureau De Meerlanden, Provinciaal Opbouworgaan, Vink Van de Kuilen Klein, Purmerend 1973

- Tijdschrift Wonen, 'Bouwen en wonen in de toekomst. Utopie in Purmerend', Nr.2 februari 1969, p.23-30
- Toelichting bij het schetsplan voor een scholencomplex in Purmerend, Overwhere II, Van Klíngeren archief, HNI
- Toelichting bij ontwerp-bestemmingsplan 'Overwhere IIA 1971', 0056 'Gemeente Purmerend 1930-1974', inv. nr. 1820, p. 3
- Vergadering B&W Purmerend, 12 februari 1960, Waterlands Archief
- Werkcommissie Westen des lands, De ontwikkeling van het westen des lands, Rijksdienst voor het Nationale Plan, Den Haag, 1958
- 'Wonen in de Purmer. Een overzicht van de mogelijkheden. Dichtheid en woonkwaliteit.' 711 (-57)PU '80/2, archief Fred Zandvoort, HNI
- Cees Zwinkels, Een eenvoudige vierkante doos. Buurthuis annex bibliotheek te Purmerend, De Architect 1981 nr.1

websites

- <https://www.nul20.nl/dossiers/woonkollektief-purmerend>
- https://www.cooplink.nl/wiki/WoonKollektief_Purmerend
- <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/personen/detail/8de1e068-07541a-bb4a-e68f3a2c60f7>
- <http://purmerend.instantmagazine.com/one-of/erfgoed-purmerend/#!/geschiedenis-van-purmerend/item/0>
- <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/archieven/details/ZAND/keywords/fred+zandvoort>

Colofon

Deze Cultuurhistorische Verkenning van de naoorlogse uitbreidingswijken van Purmerend werd gemaakt door het International New Town Institute.

Opzet, inleiding, eindredactie:

Michelle Provoost

Onderzoek, wijken:

Daan Veelers

Aanvullend archiefonderzoek:

Britt Helderman, Jonas Guigonat

Vormgeving, cartografie:

Ewout Dorman

In opdracht van de gemeente Purmerend,
team Vergunningen, Beleid en Advies

Begeleiding:

Atie Schenk, Martin Deinum, Marc Jansen

Met speciale dank aan:

René Roessingh, Gerard Jan Hellinga en René Souweine

Rotterdam, September 2021

www.newtowninstitute.org

**INTER-
NATIONAL
NEW TOWN
INSTITUTE**